

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'DA İNSANIN KENDİNE ZULMETMESİ

Nevriye Sümeyra BUDAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Yusuf İŞİCİK

KONYA- 2011

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

(İmza)

Nevriye Sümeyra BUDAK

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Nevriye Sümeyra BUDAK tarafından hazırlanan ‘KUR’AN’DA İNSANIN KENDİNE ZULMETMESİ’ başlıklı bu çalışma 18/11/2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Prof. Dr. Yusuf Işıcık

Danışman

Prof. Dr. Ali Akpınar

Üye

Doç. Dr. Seyit Bahçıvan

Üye

(Handwritten signatures in blue ink)

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ kulluk vasfının gerektirdiği şekilde yaşamaları için insanlara yol gösterici olarak peygamberlerle birlikte onları destekleyecek din de göndermiştir. İnsanoğlunun dünya ve ahiret saadetini elde etmesi için gerekli kuralları bildiren dinler, öncelikli olarak insanın iç dünyasını daha sonra da bulunduğu toplumu şekillendirmektedir. Ancak insanoğlu kendisine tebliğ edilen doğruları görmeyerek ya da reddederek kendisine yazık etmektedir. Şerefli olarak yaratılan insan bu sıfatının özelliklerini yerine getirmeyerek kendine zulmetmektedir. Kul olarak yaratılmış bir insanın kendine nasıl zulmedebileceği, bu zulmünün sonucu olarak nelerle karşılaşacağı soruları zihnimizde oluşmaktadır. Bu ve benzeri soruların cevabını bulmak için çıktığımız Kur'an yolculuğunda bu konuyla ilgili olan ayetlerin geniş bir içeriğe sahip olduğunu gördük. Ancak insanların zulüm kavramını dar kalıplara indirip, belirsiz şekillerde bu kavramı açıklamaya çalıştıklarını tesbit ettik. Zulüm kavramı tam manasıyla kavrandığında “insanın kendine yaptığı zulmü” daha iyi anlayacağını ve gerektiği şekilde ondan sakınabileceğini fark ettik. Bu sebeple, çalışmamızda kendine zulüm ifadesini tahlil etmeye çalıştık.

Çalışmamızın başlangıcında yaptığımız araştırmalar sonucu “zulüm” kavramıyla ilgili çalışmaların yapılmış olduğunu gördük.¹ Ancak çalışmaların içeriği genel olarak zulüm kavramının irdelenmesi, tefsirlerdeki açıklamaları ve zulüm kavramının geçtiği ayetlerin incelenmesi şeklindeydi. Zulmün çeşitleri başlığı altında “insanın kendine zulmü”ne değinilse de bu açıklamalar çok kısıtlı şekildeydiler. Oysa ki, biz bu çalışmamızda bu kavramı alt başlıklarıyla geniş bir şekilde ele aldık. “Kendine zulüm” kavramının yer aldığı ayetleri inceleyerek, onları belirli başlıklar altında topladık. Ayetleri sebab-i nüzulleriyle belirterek tarihî arka planını da göz önüne aldık. Tefsir eserlerinin yanında konumuzla alakalı olarak günümüz eserlerinden de yararlandık. Böylelikle ayetlerde bahsedilen zulümle günümüz dünyasında yaşanan zulüm

¹ Ulutürk, Veli, *Kur'an'a Göre Zulüm Kavramı*, İstisare yayınları, Kayseri, 1993, 2. Baskı; Şişman, Ahmet, *Kur'an'da Zulüm Kavramı*, Beyan yayınları, İstanbul, 1998; Polater, Kadir, *Kur'an Açısından Adalet ve Zulüm*, Erzincan, 2008

arasındaki benzerlikleri gösterme imkânı bulduk. Kendilerine zulmeden kavimleri de teker teker ele alıp ne şekillerde zulmettiklerini belirttik.

Giriş kısmında, konumuzun esasını teşkil eden **zulüm** kavramını ele alarak kavramın zaman içerisinde bünyesine aldığı anlamları inceledik. Özellikle dilbilimsel tefsir çalışmalarından yararlanarak kelimenin siyak-sibak bağlamında kazandığı anlamları karşılaştırdık. Böylelikle kavramın “insanın kendine zulmetmesi” bağlamında geniş bir yelpazeye sahip olduğunu müşahade ettik.

Birinci bölümde, “onlar kendilerine zulmediyorlardı” ifadelerinin yer aldığı ayetleri öncelikli olarak inceleyerek bunların tefsirlerini ele aldık. Ayetlerin siyak ve sibakı göz önüne alınarak zulüm kavramının içerisinde barındırdığı çeşitli anlamlarla ortaya çıkan ince noktaları tesbit etmeye çalıştık. Ayetlerin gerektirdiği durumlarda kısaca fikhî ve tarihî bilgilere yer verdik.

İkinci bölümde, ayetlerde de ifade edildiği gibi “**kendilerine zulmeden kavimler**”i Kur’an ışığında değerlendirerek, bunların özelliklerini ortaya koymaya çalıştık. Rivayet tefsirlerinde geniş şekilde yer alan kavimlerin tarihi konusunda ihtiyaç hissedilen bölümlerde tarih kitaplarına da başvurduk. Böylelikle helak olan kavimlerin kendilerine nasıl zulmettiklerini tesbit ettik.

Bu çalışma sırasında görüşleri ve düşünceleri ile bizlere yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Yusuf Işıcık’a çalışmanın ilk aşamalarında tezimi okuyup görüşlerini bildiren Prof. Dr. Ali Akpınar ve Doç. Dr. Seyit Bahçıvan’a teşekkür etmeyi borç bilirim. Ayrıca eğitimim konusunda her zaman desteklerini yanımda hissettiğim aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışma rehberimiz olan Kur’an’ı anlama noktasında küçük bir adımdır. Duamız çalışmamızın daha büyük hacimlerde ve geniş içeriklerde devam etmesidir.

Çalışma bizden, Tevfik Allah’tandır.

Nevriye Sümeyra BUDAK

Konya 2011

	T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		
Öğrencinin	Adı Soyadı	Nevriye Sümeyra BUDAK	Numarası: 084244011005
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir	
	Danışmanı	Prof. Dr. Yusuf IŞICIK	
Tezin Adı		KUR'AN'DA İNSANIN KENDİNE ZULMETMESİ	

ÖZET

Zulüm kelimesi Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette yer almaktadır. Ayetlerin içeriğine baktığımızda farklı anlamlarla karşılaştırmaktayız. Ancak dikkat çeken nokta insanın kendine zulmetmesidir. İnsanın kendine zulmetmesi Allah'ın onu yarattığı fitratına aykırı davranmasıdır.

Giriş bölümünde zulüm kelimesinin sözlük anlamını ele aldık. Bunun yanında zaman içerisinde edindiği anlamlara ve Kur'an içinde zulüm kelimesinin kullanımlarını inceledik. Bu konuda örnekler verdik. Ayrıca kelimenin sahip olduğu çokanlamlılık hakkında kısa bir bilgi sunduk. Zulüm kelimesiyle bağlantılı olan küfür, şirk ve nifak kavramlarını açıkladık.

Birinci bölümde içinde kendilerine zulmediyorlardı ifadelerinin geçtiği ayetleri ele aldık. Ayetleri inceleyip tefsirlerden yararlandık. Ayrıca ayette belirtildiği gibi Hz. Adem, Hz. Musa ve Hz. Yunus'un kendilerine zulümlerinin Allah'ın emrine itaat etmemeleri sonucu olduğunu gördük. Ancak zihinlerde oluşacak Peygamberlerin masumluluğu konusundaki şüpheleri gidermek için bu konuyu da açıkladık. Ayetlerde de belirtildiği gibi Allah'ın kullarına zulmetmeyeceğini, ancak kullarının yaptıkları fiilleri nedeniyle kendilerine zulmettiklerini belirttik.

İkinci bölümde kendilerine zulmeden kavimleri ele aldık. Kavimleri farklı başlıklar altında ele aldık. Kavimlerle ilgili tarihi bilgiler verdik. Kendilerine zulmeden kavimlerin ortak özelliklerinin kibir, sınırlarını aşma, nankörlük olduğunu gördük. Dikkat edilmesi gereken nokta ise onların kendi kendilerine zulmü yapmalarıdır. Ayrıca bu kavimler, yaptıkları zulüm sonucunda helak, medeniyetin yıkılışı ve azapla karşı karşıya kalmışlardır.

	T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		
Student's	Name Surname	Nevriye Sümeyra BUDAK	ID: 084244011005
	Department/Field	Basic Islamic Sciences / Glossary	
	Advisor	Prof. Dr. Yusuf IŞICIK	
Research Title		PERSECUTION OF THE HUMAN TO HIMSELF	

SUMMARY

Word of persecution are located in a lot of verses. When we search the meanings of the verses we experience different meanings. But the remarkable point is persecution of human to himself. The persecution of the human to himself is behaving the human contradictorily to his genesis.

In introduction, we search the dictionary meaning. At the same time we search the meaning of the persecution which takes several meanings by the time. And we search meanings of the persecution in Quran. We show some examples about this topic. Otherwise we informed about polysemy. We explained kufr, shirk and nifak which are related with persecution.

In the first section, we look into the verses which are located in them the statement of they persecute to themselves. We analysed the verses and we benefited from tafseers. Otherwise, we searched the persecution of prophet Adem, prophet Yunus and prophet Musa. We amounted that their persecution is because of their submits.

In the second section, we looked into the peoples who persecuted to themselves. We approached the peoples under the different captions. We informed historical information about peoples. The common features of these peoples were arrogance, thanklessness and transgression. The remarkable point is persecution of themselves. Otherwise, they were perished, the civilizations of these peoples collapsed and they felt torment. All these happened because of their persecution.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	v
SUMMARY	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1
ZULÜM KAVRAMI	1
1. ZULÜM KELİMESİNİN LÜGAT ANLAMİ.....	1
2. KUR’AN’DA ZULÜM OLARAK NİTELENEN DAVRANIŞLAR	5
3. ZULÜM KAVRAMININ ÇOKANLAMLILIK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	9
4. ZULÜM OLARAK NİTELENEN KUR’AN KAVRAMLARI.....	16
4.1. Eksik Yapmak Anlamını İfade Eden Kur’an Kavramları	16
4.2. “Meyletmek” ve “Yoldan Sapmak” Anlamını İfade Eden Kur’an Kavramları ..	17
4.3. “Menetmek” Anlamını İfade Eden Kur’an Kavramları	19
4.4. “Haddi Aşmak” Anlamını İfade eden Kur’an Kavramları	19
4.5. “Eziyet Etmek”, “Kötülük etmek” ve “Zarar vermek” Anlamını İfade Eden Kur’an Kavramları	21
5. ZULÜM KELİMESİNİN İZAFÎ MANASI	24
5.1. Zulüm Kavramının İzafî Anlamını İfade Eden Kur’an Kavramları.....	24
6. ZULMÜN ÇEŞİTLERİ.....	29
6.1. Hz. Peygamber’in Zulmü Taksimi.....	29
6.2. İslam Düşünürlerinin Zulmü Taksimi.....	30

7. ZULÜM KAVRAMIYLA BAĞLANTILI BAŞLICA KAVRAMLARIN İNCELENMESİ.....	32
7.1. Şirk	33
7.2. Küfür.....	34
7.3. İtikadî Nifak.....	36

I. BÖLÜM

İNSANIN KENDİNE ZULMETMESİ

1. KENDİLERİNE ZULMEDENLER	40
1.1. Allah'ı İnkâr Edenler	40
1.2. Allah'ın Sınırlarını Aşanlar (Haddi Aşanlar).....	43
1.3. Allah'a Yalan İsnad Edenler	48
1.3.1. Haramı Helal Yapanlar.....	48
1.3.2. Haram Ayları Değiştirenler	50
1.4. Hicreti Terk Edenler	52
1.5. Büyüklük Taslayanlar	54
1.6. Hz. Peygamber'e İtaat Etmeyenler	56
1.7. Hırsızlık Yapanlar	59
2. PEYGAMBERLER'İN KENDİLERİNE ZULMÜ	61
2.1. Hz. Âdem'in Kendine Zulmü	61
2.2. Hz. Yunus'un Kendine Zulmü	63
2.3. Hz. Musa'nın Kendine Zulmü	64
2.4. Peygamberlerin Suçsuzluğu.....	66
3. ALLAH'IN İNSANLARA ZULMETMEMESİ	69

II. BÖLÜM
KENDİLERİNE ZULMEDEN KAVİMLER
VE
ÖZELLİKLERİ

1. KENDİLERİNE ZULMEDEN KAVİMLER	72
1.1. Ad Kavmi ve Zulmü	75
1.2. Semud Kavmi ve Zulmü	79
1.3. Medyen Kavmi.....	83
1.4. Sebe Kavmi.....	84
1.5. İsrailoğulları ve Zulmü	86
1.5.1.Buzağıyı Kendilerine İlah Edinmeleri.....	87
1.5.2. Allah'ın Nimetlerini Yalanlamaları.....	88
2. KENDİNE ZULMEDEN KAVİMLERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ.....	90
2.1. Atalara uyma.....	90
2.2. Haddi Aşma	91
3. KAVİMLERİN KENDİLERİNE ZULÜMLERİNİN SONUÇLARI.....	92
3.1. Helak	92
3.2. Medeniyetin Yok Oluşu.....	93
3.3. Dünyevî ve Uhrevî Azap	94
SONUÇ.....	98
BİBLİYOGRAFYA	100

KISALTMALAR

a.e	: Aynı eser
a.g.e	: Adı geçen eser
a. mlf.	: Aynı müellif
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
a.y.	: Aynı yer
b.	: Bin, İbn
bnt.	: Bint
bkz.	: Bakınız
bl.	: Bölüm
bs.	: Basım, baskı, tab'
c.	: Cilt
der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Krş.	: Karşılaştırınız
m.	: miladî
nşr	: Neşreden (Tahkik eden)
ö.	: Ölümü, ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: vesaire
yay.	: Yayımlayan, yayınevi

GİRİŞ

ZULÜM KAVRAMI

1. ZULÜM KELİMESİNİN LÜGAT ANLAMI

Zulm, ظلم (zaleme) kökünden gelen يَظْلِمُ (yezlimu) fiilinin mastarıdır. İbn Faris z.l.m kökünün iki asıl manasının olduğunu bunlardan birinin zulmet diğerinin ise zulüm olduğunu belirtir. Zulmet, ışığın ve nurun hilafı yani karanlıktır.² Zulüm ise “bir şeyi gereken yerden başka bir yere koymak” manasına gelir.³ Bir şeyin yerinden başka bir yere konması; ya o şeyi noksan yapmak, ya ziyade etmek ya da zaman veya mekândan saptırmak suretiyle olur.⁴ İbn Manzur, zulüm kavramının haddi aşmak, doğru yoldan sapmak manalarına geldiğini belirtir. Bu manalarda geçişli olarak kullanılan zaleme fiili ile ilgili Arapçada şu ifadeler kullanırlar:

² İbn Faris, Ebu'l-Huseyin Ahmed (395/1004), *Mu'cemu Makayisi'l-Luğa*, thk: Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Fikr, 1979, I-VI, III,468;

³ Abbad, Sahib b.(385/995), *Muhit fi'l-Luğa*, thk. Muhammed Hasan Al-i Yasin, Beyrut, Alemu'l-Kutub, I-VI, II, 390 İbn Faris, Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Zekeriyya (395/1004), *Mu'cemu Makayisi'l-Luğa*, thk: Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Fikr, 1979, I-VI, III, 468; Cevherî, İsmail b. Hammad(400/1009), *Sihah*, thk: Ahmed Abdulgaffar Attar Beyrut, Daru'l-Alem, 4.baskı, 1987, I-VI, V, 255 ; İsfahanî, Ragıb (502/1108), *Müfredatu Elfazi'l-Kur'an*, thk: Safvan Adnan Davudî, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 2002, 3. Baskı, s.537-538; Razî, Muhammed b. Ebi Bekir(666/1268), *Muhtaru's-Sihah*, thk: Mahmud Hatir, Mektebetu Lübnan Naşirun, Beyrut, 1995, 321; Cürcanî, Ali b. Muhammed el-Hüseynî El-Hanefî(816/1413), *Kitabu't-Ta'rifat*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı, Daru'n Nefais, Beyrut, 1. baskı, 2003, s.219; Firuzabadî, Muhammed b. Yakup(817/1415), *Kamusu'l-Muhit*, thk. Nasru'l Hurunî, Daru'l-Alem, Beyrut, tsz, I-IV, III, 145-146; İbrahim Mustafa, Ahmed Ez-Zeyad, vd., *El-Mucemu'l-Vasit*, Daru'd-Da'va, I-II, II, 577; Zebidî, Ebu Faysal Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Huseynî(1205/1790), *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, I-XL, XXXIII, 32,

⁴ İsfahanî, Ragıb, *Müfredatu Elfazi'l-Kur'an*, s. 537-538

1. **ظَلَمَ الطَّرِيقَ** “Yoldan saptı, yoldan çıktı.” Yani yola hakkını vermedi. Gidilmesi gereken yoldan gitmediği için bu şekilde bir anlam verilmiştir. Bu örneğe benzeyen başka bir ifade de şu şekilde geçmektedir:

2. **لَا تَنْظِلْ وَضَحَ الطَّرِيقَ** “Yolun ortasından ayrılma!” yani sağa-sola sapma! Aksi takdirde yola zulmetmiş olursun. Gidilmesi gereken yer yolun ortasıdır. Yolda farklı bir yönde gidilirse yapılması gereken yapılmamış olur bunun sonucunda zulüm gerçekleşir.

3. **إِلْزِمَ هَذَا الصَّوْبَ وَلَا تَنْظِلْ مِنْهُ شَيْئًا آي وَلَا تَجُرْ عَنْهُ** “Şu cihete yönel ve ondan hiçbir şekilde ayrılma, başka tarafa meyletme⁵ “Gitmen gereken yolu bırakma” manası verilerek yoldan ayrılmanın zulümle olan bağlantısı kurulmuştur.

4. **ظَلَمَهُ حَقُّهُ إِذَا فَعَلَ لِحَقِّهِ الظُّلْمَ** Birisinin hakkı yenildiği zaman , “hakkına zulmetti yani hakkını vermedi, hakkını yedi, haksızlık etti, hakkını eksik verdi veya malını gasbetti” denir.⁶ Hakkı olanın hakkı gerektiği şekilde yerine getirilmediği için zulüm kelimesi ifade de yer almıştır.

5. Zulüm, noksan yapmak, hakkını eksiltmek veya hakkını vermemek manasına da gelir.⁷

Bu manayı taşıyan zulüm kelimesi ile ilgili Peygamber Efendimiz (s.a.v)’den Ebu Davut’un rivayet ettiği abdest hadisi şöyle gelmiştir: “... Sonra başını meshetti. Şehadet parmaklarını kulaklarına soktu. Başparmaklarıyla kulaklarının dışlarını meshetti. Şehadet parmaklarıyla kulaklarının içini meshetti...” rivayetinin sonunda şu ifade yer alır: “Abdest işte böyledir. Kim buna ziyade de bulunur veya bundan eksiltirse kötü bir iş yapmış ve zulmetmiş olur.”⁸ Nesaî’nin rivayetinde şu ifade yer almıştır: “... Resulullah (s.a.v)’e bir bedevî geldi ve ona abdest hakkında soru sordu. Resulullah (s.a.v) abdestin

⁵ İbn Manzur, Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensarî (711/1131), *Lisanu’l-Arab*, Beyrut, Daru’s- Sadr, tsz., I-XV, XII, 373

⁶ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XII, 373; Firuzabadî, *Kamusu’l-Muhit*, III, s.146

⁷ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XII, 373; İbn Faris, *Mu’cemu Makayisi’l-Luğa*, III, 468

⁸ Ebu Davud, Taharet 51, 135

alınışını, uzuvları üçer sefer yıkayarak gösterdi, sonra şöyle dedi: “Abdest işte böyledir. Kim buna ziyade de bulunursa kötü bir iş yapmış, haddi aşmış ve de zulmetmiş olur.”⁹

(جاء أعرابي إلى النبي صلى الله عليه و سلم يسأله عن الوضوء فأراه الوضوء ثلاثا ثلاثا ثم قال هكذا الوضوء فمن زاد على هذا فقد أساء وتعدى وظلم)

Zulüm kelimesinin geçtiği şöyle bir deyim vardır: (مَنْ أَشَبَّهَ أَبَاهُ فَمَا ظَلَمَ) “Kim babasına benzerse zulmetmemiştir.” Bu deyimle çocuğun babasına benzemesi gerektiği, uygun olanın bu olduğu belirtilir. Çocuğun babasına benzemesi bir hak olarak görülmüş benzemediği müddetçe hak yerine getirilmemiş olur ki, bu da zulüm olarak isimlendirilir. İşin başına o işe ehil birinin getirilmemesi ile ilgili olarak şu atasözü kullanılır (مَنْ اسْتَرْعَى الدَّنْبَ فَقَدْ ظَلَمَ) Kurdu (koyunlara) çoban yapan zulmetmiştir.¹⁰ (ظَلَمَ) Yere zulmetti denildiğinde kazılmaması gereken yeri kazdı. Deveyi hastalığı olmadan boğazlamak (ظَلَمَ الْبَعِيرَ), vadinin suyunun daha önce ulaşmadığı seviyeye ulaşması (ظَلَمَ الْوَادِي) atasözleri de içerisinde zulüm ifadesi yer alan ve bu şekilde zulme örnek verilen atasözleridir.¹¹

Bunun yanı sıra zulüm kelimesi sınırı aşmak manasına gelmektedir.¹² Rağıb İsfahanî eserinde bu manayı şu şekilde açıklar: “Can alıcı bir noktayı oluşturan sınırı aşmaya zulüm denir. Bu sınırların aşılması çoğaldığında da azaldığında da kullanılır. Bunun için de zulüm kavramı büyük günahlar için de küçük günahlar için de kullanılır. İki zulüm arasında büyük bir fark olsa da Âdem (a.s)’a kendisine çizilen sınırı çiğnediği için zalim denmiştir. Aynı şekilde İblis’e de (kendisine belirtilen sınırı aştığı için) zalim denmiştir.”¹³ Zulüm, hakkın olmayan şeyi almandır.¹⁴

⁹ Nesaî, Taharet 105, (1,88)

¹⁰ Razî, *Muhtaru’s-Sıhah*, I, 407; Firuzabadî, *Kamusu’l-Muhit*, I, 1464; İbrahim Mustafa, Ahmet Ez-Zeyat, *el-Mucemu’l-Vasit*, II, 577; Zebidî, *Tacu’l-Arus min Cevahiri’l-Kamus*, XXXIII, 32; Sahib b. Abbad, *el-Muhit fi’l-Luğa*, II, 390; Cevherî, *Sıhah*, V, 255; Cürcanî, *Kitabu’t-Ta’rifat*, s. 219; İbn Faris, *Mu’cemu Makayisi’l-Luğa*, III, 468; İsfahanî, Ragıb, *Müfredatu Elfazi’l-Kur’an*, 538

¹¹ Firuzabadî, *Kamusu’l-Muhit*, I, 1464; İbrahim Mustafa, Ahmet Ez-Zeyyat, *el-Mucemu’l-Vasit*, II, 577

¹² İbrahim Mustafa, Ahmet Ez-Zeyat, *el-Mucemu’l-Vasit*, II, 577; Ebu Faysal Muhammet b. Muhammet b. Abdurrezzak el-Huseynî, *Tacu’l-Arus min Cevahiri’l-Kamus*, XXXIII, 32; Cürcanî, *Ta’rifat*, 219

¹³ İsfahanî, Ragıb, *Müfredatu Elfazi’l-Kur’an*, 538

¹⁴ Sahib b. Abbad, *Muhit fi’l Luğa*, II, 390

Zulmet, kavramı da karanlık manasında kullanılır ki, çoğulu da zulumattır.¹⁵ Zulumat, insanın kendisini Nur'dan hayal, vehim ve zan, yani yokluk perdeleriyle perdelemesi sonucu oluşur. Nur'un ulaşmadığı yer elbette karanlıktır. Karanlıkta kalan insan neyi nasıl yapacağını ve neyi nereye koyacağını bilemez. Hem kör, hem sağır olarak el yordamıyla hareket eder; bazılarını çiğner, bazılarını iteler, bazılarını öldürür; kendine ait olamayan sahalara girer, yapılmaması gerekenleri yapar... Ve bütün bu yaptıklarının zararı önce kendisinedir. Başkalarına da dünya hayatında bir zarar veriyor görünse de, asıl zarar kendisinedir ve başkasına verdiği zararın karşılığını da görecektir.¹⁶

Zulmü yapan kişi ظالم (Zalimun) ve ظالم (Zallamun) dur. Zalimun ifadesi kişinin zulmü yaptığını bildirirken, Zallamun ifadesi ise kişinin zulmü çokça yaptığını ifade eder. ظالم (Zalim) ifadesi simsiyah gece için kullanılır.¹⁷ مظلّم (Muzlemun) ifadesi يَوْمَ مَظْلَمٍ (Yevmun muzlimun) şeklinde kullanıldığında şerrin çok olması manasında kullanılır. أَمْرٌ مَظْلَمٌ وَمِظْلَامٌ (Emrun muzlim ev mizlam) ifadesi nereden geldiği belli olmayan iş için kullanılır.¹⁸

Sözlüklerde zikredilen ifadelerin ve misallerin tamamını göz önünde bulundurduğumuzda, zulmün sözlük anlamını en geniş şekliyle şöyle tanımlayabiliriz: Eksiltmek veya arttırmak yahut zaman veya mekânı değiştirmek suretiyle bir şeyi kendisine ait olan yeri ve konumundan başka bir yere ve konuma koymak, bir şeyi yersiz ve yanlış yapmak, birisine haksızlık etmek, hakkını yemek, hak sahibine hakkını vermemek veya eksik vermek, fiil ve davranışlarda haddi aşmak, bir şeyi yerli yerine koymamak, yer, zaman, nicelik ve nitelik olarak yanlış yapmak, birisine eza, cefa etmek, doğru yoldan, hedeften ve amaçtan sapmak, bir şeye, hak ve hukuka mani olmak, başkasının mülkünde tasarrufta bulunmak, insafsızlık etmek.¹⁹

¹⁵ İbn Faris, *Mu'cemu Makayisi'l-Luğa*, III, 468; İsfahanî, Ragıp, *Müfredatu Elfazi'l-Kur'an*, 538

¹⁶ Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan yayınları, İstanbul, 1986, 1. Baskı, 349

¹⁷ İbrahim Mustafa, Ahmet Ez-Zeyat, *el-Mucemu'l-Vasit*, II, 577

¹⁸ Firuzabadî, *el-Kamusu'l-Muhit*, I, 1464

¹⁹ Karagöz, İsmail, *Zulüm Açısından Allah ve İnsan*, s.62-63

2. KUR'AN'DA ZULÜM OLARAK NİTELENEN DAVRANIŞLAR

Zulüm kelimesi Kur'an'da 271 yerde çeşitli şekillerde yer almaktadır.²⁰ Tez konumuzu oluşturan ayetleri dikkate aldığımızda ise zulüm kelimesinin karşısında çok farklı manalar görmekteyiz. Bunun yanı sıra vücut ve nezâir kitaplarını incelediğimizde zulüm kelimesiyle ilgili karşımıza çeşitli manalar çıkar. Zulüm kelimesinin manası hakkında şu görüşler vardır:

1. **Zarar** zulüm olarak nitelendirilmiştir.

(وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ)

2/Bakara, 35: “*Ve biz dedik ki: ‘ Ey Âdem! Sen ve eşin Cennet’e yerleşin ve dilediğiniz şekilde oradan bol bol yiyin; ancak şu ağaca/bitkiye yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz.*” Ayrıca bkz. 3/Al-i İmran 128, 6/Enam 52

Ayette dikkat çeken nokta emre muhalif olmanın zulüm olarak nitelendirilmesidir. Allah Teâlâ yasağını belirttikten sonra yasak olan fiilin gerçekleşmesi sonucunda zulümün meydana geleceğini, bu yasak fiili yapanın da zalim olacağını bildirmektedir. Çünkü yasak fiili yapan kendine emri yerine getirmeyerek zulmetmektedir. Yasak olanın yapılması karşılığında cezayı gerektirmektedir ki, Hz. Âdem, cezayı gerektirecek bir davranış yapmakla kendine zarar vermektedir.

2. **Eksik** ifadesi zulüm olarak nitelendirilmiştir.

(كُلْنَا الْجَنَّتَيْنِ أَنْتَ أَكَلَهَا وَلَمْ تَنْظِلْ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا)

18/Kehf, 33: “*Her iki bağ da meyvelerini vermiş ve ürünlerinden hiçbir şeyi eksik bırakmamıştı. Bu iki bağın arasından bir de nehir fışkırtmıştık.*”

²⁰ Abdalbaki, Muhammed Fuat, *el-Mu'cemu'l-Müfferresu li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mektebetu İslamiyye, İstanbul, 1982, 434-438

Ayette belirtilen eksik olma ifadesi zulüm olarak nitelendirilmiştir. Bir şeyin eksik olması, gerektiği şekilde tam olmaması zulümdür. Bu ayette bu yöne vurgu yapılmaktadır.

3. Şirkten ayrı olan itaatsizlik olarak nitelendirilmiştir.

(وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَهُنَّ أَجَلُهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)

2/Bakara, 231: “Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah’ın ayetlerini eğlenceye almayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab’ı ve hikmeti hatırlayın. Allah’a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” Ayrıca bkz. 7/A’raf, 23; 21/ Enbiya, 87; 28/Kasas, 16

Ayette Allah’ın emirlerine ortak koşma kastı olmadan yapılan itaatsizliğe vurgu yapılmaktadır. Yerine getirilmesi gereken itaat gerektiği şekilde yapılmadığı için bu durum zulüm olarak nitelendirilmektedir.

4. Bir şeyi yerinden farklı bir yere koymaktır.

(مَا يَبْدُلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ)

50/Kâf, 29: “Benim katımda söz değiştirilmez ve ben kullara zulmedici değilim.” Ayrıca bkz. 3/Al-i İmran, 182; 10/Yunus, 44.

Ayette geçen zulüm kelimesi sözlüklerde geçen manasıyla örtüşmektedir. Allah Teâlâ kendi katında sözünün değişmesini zulüm olarak nitelemiştir. O’nun katında her şey yeri yerinde her şeyin hükmü bellidir. Bunlardan birinin değişmesi veya birinin olması gereken yerden farklı bir yerde farklı bir şekilde kullanılması mümkün değildir.

5. Şirk zulüm olarak nitelendirilmiştir.

(وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكََ ظُلْمٌ عَظِيمٌ)

31/ Lokman, 13: “*Hani Lokman, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: ‘Yavrum! Allah’a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.’*” Ayrıca bkz. 4/Nisa, 75; 6/En’am 82; 11/Hud 18.

Ayette şirkin zulüm olarak nitelendirilmesi dikkat çekmektedir. Kul, ilahlık özelliğine sahip olmayan herhangi bir şeye bu vasfı vererek hakkı olana hakkını vermemektedir. Bunun sonucunda en büyük hatayı yapmaktadır. Kulun Allah’a bir şeyi ortak koşması Allah’a zulüm olarak nitelendirilse de bu aslında kulun kendine zulmüdür.

6. **Hırsızlık** zulüm olarak nitelenmiştir.

(قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وَجَدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ)

12/Yusuf 75: “*Onlar da: ‘Cezası, su kabı kimin yükünde bulunursa, o kimsenin kendisi(nin alıkonması) onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız.’ dediler.*” Ayrıca bkz. 5/Maide, 38-39.

Ayette görüldüğü gibi hırsızlık yapan kişi zalim olarak nitelendirilmektedir. Kişi hakkı olmayanı almakla, zorla gasbetmekle zulüm işlemektedir.

7. **İnkâr** zulüm olarak nitelenmiştir.

(وَجَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعَلَوْا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ)

27/Neml, 14: “*Ve kendi içlerinde/ vicdanlarında onların gerçekliğini kesin bildikleri halde, zulüm ve kibirlerinden dolayı mucizelerimizi inkâr ettiler. Ama bak (yeryüzünde) hak düzeni bozanların sonu ne oldu?’*”

Ayette inkârın zulümle olduğu üzerinde durulmaktadır. Kişinin hakikati inkâr etmesi, bir gerçeği yalan sayması zulüm olarak nitelendirilmiştir. İnkârda hak olanın yok sayılması durumu vardır ki, bu da büyük bir zulümdür.

8. **Yalanlama** zulüm olarak nitelendirilmiştir.

(أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ بَيِّنَاتٍ مِنَ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ)

6/En'am, 157: “Yahut şöyle derdiniz; ‘Eğer bize kitap indirilseydi, biz onlardan daha iyi ve daha doğru bir yolda olurduk.’ İşte size Rabbinizden bir belge, doğru yolu gösteren bir kılavuz ve bir rahmet gelmiş bulunuyor! Artık Allah’ın ayetlerini yalanlayan ve onlardan kendileri yüz çevirip (başkalarını ondan) alıkoyandan daha zalim kim olabilir? Ayetlerimizin önüne geçenleri, bu engellemelerine karşılık fena bir azaba çarptıracağız.”

Ayette Allah’ın ayetlerini yalanlayanlar zalimler olarak isimlendirilmiştir. Allah bu eylemi gerçekleştirmeyi bir zulüm olarak görmektedir. Allah’ın emir ve yasaklarını kendi hevasına göre yorumlayıp yeri geldiğinde yalanlama bir şeye verilmesi gereken önem ve değerin verilmemesidir. Bu da bize bu eylemin bir zulüm olduğunu göstermektedir.

9. İnsanlara eziyet etmek zulüm olarak nitelendirilmiştir.

(إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ)

42/Şûra, 42: “Ceza yolu ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır.” Ayrıca bkz. 42/Şûra, 40-41.²¹

Ayette belirtildiği gibi insanlara zulmedip kendi hükümlerlerini kurmaya çalışanların fiili zulüm olmaktadır. Bir insanın sahip olduğu hakların yok sayılıp hak etmediği şekilde ona muamele edilmesi veya haklarının kısıtlanması Allah katında zulüm olarak nitelendirilmektedir.

Ayetleri detaylı olarak incelediğimizde zulüm kavramının cümle içinde kullanımı, siyak-sibak bakımından farklı manalarda kullanıldığını görmekteyiz. Zulüm kavramının sahip olduğu bu anlamlar zihinlerde dilde ve Kur’an’da yer alan çokanlamlılığı akla getirmektedir. Dilde ve Kur’an’da çokanlamlılık konusunda çeşitli görüşler olduğu için onu başka bir başlık altında inceleyeceğiz.

²¹ Neysaburi, İbn Abdurrahman İsmail b.Ahmed el-Hayri (431/1040), *Vücuhi’l- Kur’an*, thk: Necef Arşî, Suud, Müessesetü’t-Taybe li’t-Tibâ’a, 1422h.; Sınıflandırma için ayrıca bkz. Demağani, Abdullah el-Hüseyin b. Muhammed, *el-Vücuhi ve’n-Nezair li Elfazi Kitabi’llahi’l-Aziz*, (478/1085), thk: Muhammed Hasan Ebu’l-İz Zefifi, Kahire, Vizaratu’l-Evkaf, 1995, I-II, II, 51-56; Mukatil b. Süleyman (ö.150), *el- Eşbah ve’n-Nezair fi’l-Kur-an’il-Kerim*, thk: Abdullah Mahmud Şehhate, el-Heyetu’l Mısıriyyetü’l-Âmme, Mısır, 2. Baskı, 1994, s.120-122

3. ZULÜM KAVRAMININ ÇOKANLAMLILIK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Çokanlamlılık, sade bir ifadeyle “Bir kelimenin birden fazla anlam içermesi” olarak tanımlanabilir. Nitekim eski Arap dilcilerinden Sibeveyh²² ve İbn Faris²³ çokanlamlılığı bu şekilde tarif etmişlerdir. Doğan Aksan²⁴ ise bu kavramı “Çokanlamlılık, bir kelimenin temel anlamını yitirmeden, çeşitli yollardan temel anlamıyla mutlaka ilişkili olan yeni kavramları anlatır duruma gelmesidir.” diye tanımlamıştır.

Çokanlamlılığa yol açan etkenlerden birisi kelimelerin anlamında görülen değişimdir. Sözelimi, genel bir manaya delalet eden lafız zamanla daha özel bir manaya delalet eder hale gelir. Bu durumda eski anlam zamanla unutulurken yeni anlam eskisinin yerini almamışsa, yani her kelime her iki anlama da delalet ediyorsa çokanlamlılık özelliği taşır.²⁵ Kur’an, zekât, salât gibi İslam öncesi dönemde kullanılan bazı kelimeleri terimleştirmiş ve terimleştirdiği kelimeleri hem sözlük hem de terimsel anlamında kullanmıştır. Üstelik bunlardan bazısının ıstılahî anlamı toplum arasında daha yaygın olabilmektedir.²⁶

Çokanlamlılık sayesinde kelimeler bir tür esneklik kazanmakta, zaman içerisinde yeni anlamlara delalet etmektedir.²⁷ Ancak Kur’an’da çokanlamlılığın var olup olmadığı konusunda dilbilimciler ve müfessirler ihtilafa düşmüşlerdir. Çalışmasında Münecid²⁸ (çağdaş dilbilimci) Kur’an’da çokanlamlılığın var olmayacağını iddia etmektedir. Bu

²² Sibeveyh, Ebu Bişr Amr. Osman b. Kanber el-Harisi(180/796), *Kitabu Sibeveyh*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, Mektebetu’l-Hâncî, I-V, 1991, I, 24

²³ İbn Faris, Ebu’l-Huseyn Ahmed, *es-Sahibi fi Fıkhi’l-Luğati’l-Arabiyye ve Mesailiha ve Suneni’l-Arab fi Kelamiha*, Beyrut, Daru’l Kutubi’l-İlmiyye, 1997, s.207-208

²⁴ Aksan, *Anlambilim- Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara, Engin Yayınları, 1999, s. 76

²⁵ Mekram, Abdülal Salim, *el-Müşterekü’l- Lafzî fi’l Hakiki’l-Kur’aniyye*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1996, s. 10-11

²⁶ Güven, *Kur’ân’ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, İstanbul, Denge Yayınları, 2005, s. 119

²⁷ Türkmen, Sabri, *Arapça’da Çokanlamlılık ve Kur’an-ı Kerim*, Diyanet İlmî Dergi, DİB yayınları, c.46, s. 2, Nisan-Haziran, 2010, s. 79

²⁸ Münecid, Muhammed Nureddin, *İştiraku’l-Lafz fi’l Kur’ani’l-Kerim beyne’n-Nazariyyeti ve’t-Tatbik*, Daru’l Fikr, Dimaşk, 1998, s. 273-274

konuda kavramın taşıdığı anlamların birbiriyle irtibatlı olmasını delil gösteren Müneccid, çokanlamlılığı reddeder. Müneccid'e göre ana anlamla bağlantılı bir şekilde kavram yan anlamlar alıyorsa bu kavramın çok anlamlı olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Kavramın çokanlamlı olabilmesi için ana anlamdan farklı manaları kendi içinde barındırması gerekmektedir. Ancak dilbilimcilerin (el-Halîl, Ebu Ubeyd, el-Muberrred) çoğunluğuna göre Kur'an'da çokanlamlılık vardır.²⁹ Bizde çalışmamız sırasında yaptığımız araştırmalar neticesinde Kur'an'da çokanlamlılığın var olduğu kanaatini taşımaktayız. Kelimeler zaman içerisinde farklı manalar alarak zenginleşmektedir. Bu zenginleşme sırasında yeni anlamlar asıl anlamın yerine geçtiği gibi yan anlamlar da olabilmektedir. Kur'an'ın sahip olduğu yapı içerisinde kelimelerin farklı anlamlar kazandıkları görülmektedir. Bu da bize Kur'an'da çokanlamlılığın var olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkış nedenleri ne olursa olsun ya da ilk anlamı dışındaki dalalet ettiği anlamları sonradan kazanmış olsun, hemen bütün dillerde çokanlamlı kelimelerin varlığı, çokanlamlılığın dilsel bir olgu olduğunun kanıtıdır.³⁰

Zulüm kavramını da ıstılahî olarak incelediğimizde karşımıza çeşitli anlamlar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu anlamlar bizlerin kavramı tam olarak anlama ve değerlendirme noktasında bir sıkıntı meydana getirmektedir. Bu yüzden dilde ve Kur'an'da yer alan çokanlamlılığı gerektiği şekilde idrak etmeliyiz. Aslında herhangi bir dilin sözlüklerine bakılarak, kelimelerin karşılığında verilen anlamlar incelendiğinde hemen hemen bütün kelimelerin karşılığında birden fazla anlam verildiği görülür. Bunun nedeni, kelimelerin vaz edildikleri anlamın yanı sıra (bazen bu anlamın tamamen değişmesi mümkün olabilir), yeni anlamlar kazanmasıdır.³¹ Gerçeği söylemek gerekirse kelimeler karışık, sosyal ve kültürel varlıklardır. İstisnasız bütün kelimeler, az çok bulundukları özel kültürden etkilenmiş, talî manalar kazanmışlardır.³² Bu da bizlere dilin içinde bulunduğu kültürle şekillendiği ve kültürün yaşadığı değişimlerin dile de yansıdığının göstergesidir. Dilde meydana gelen değişim bulunduğu kültürü

²⁹Suyuti, *el-Müzhir*, thk: Muhammed Ahmed Cadu'l-Mevla Bey, vd., Daru'l-İhyai'l-Kutubu'l- Arabiyye, yer yok, tsz, I-II,1, 369; Sibeveyh, *Kitabu Sibeveyh*, I, 24; İbn Faris, *es-Sahibî*, s. 207; bkz. Müneccid, *İştiraku'l-Lafz*, s.31

³⁰Güven, Şahin, *Çokanlamlılık*, s. 80

³¹Güven, Şahin, *Çokanlamlılık*, s. 80

³² İzutsu, Toshiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, terc: Süleyman Ateş A.Ü.İ.F. yay. Ankara,1975, s. 25

etkilemektedir. Buradan da dil ve kültür arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu sonucuna varırız.

Sözcüklerin, gerek müfred olarak sahip oldukları anlamların, gerekse terkibe girdiklerinde (tamlama halinde iken) kazandıkları anlamların çeşitliliği, o sözcüklerin ait oldukları dili bilmek isteyenler için önemlidir; zira edebi sanat dalları, bu çeşitlilik içinde boy verir; edibler ve şairler bu çeşitliliği oluşturan ya da son sınırlarına kadar kullanan kimselerdir.

Teşbihler, mecazlar, kinayeler, istiareler, cinaslar, tevriyeler, kısaca tüm bu ‘dil oyunları’ çeşitli manaları bir lafızla, bir manayı ise çeşitli lafızlarla ifade etmenin bir imkânı olmuştur tarih boyunca. Her dilde bu türden dil oyunları yapılmış ve sözcükler, sahip oldukları ilk ve basit anlamların çok ötesinde, hem de bazen asıl anlamlarını unutturacak kadar farklı istemlerin taşıyıcıları olmuşlardır. Sözcüklerde dile gelen bu çeşitlilik, hiçbir zaman bir dil için zaaf olarak görülmemiş, bilakis o sözcüklere yüklenen anlam zenginliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.³³ Kavramların tarih içerisinde yol aldığı seyrinde bunu gözlemlemek mümkündür. Bu bakımdan kelimeler değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Kelimelerin anlamları, yalnız başlarına değil, daima bir sistem veya sistemler içinde değer kazanırlar. Her sözcüğün kendine özgü bir anlamı vardır ki, o sözcük bulunduğu sistem dışında mütalaa edilse sözcük yine aynı manayı taşır. İşte sözcüklerin, bu sürekli anlamına “esas mana” denir. Kelimelerin manası, “esas mana”dan ibaret değildir. İkinci bir manası daha vardır ki bu mana, kelimenin bulunduğu sistem içerisinde olmuştur. İşte kelimelerin kökünden gelmeyen, fakat içinde bulunduğu sistemden doğan bu manaya “izafî mana” denir.

“Esas mana” kelimenin her zaman taşıdığı “asıl mana”dır. “İzafî mana” ise, içinde bulunduğu özel sistemden, bu sistemdeki diğer kelimelerle olan ilişkiden kazandığı “özel mana”dır. Mesela, yevm, gün demektir. Bu da 24 saatlik bir zaman dilimini ifade

³³ Cündioğlu, Düccane, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*, Tibyan yayınları, İstanbul, 1995, s.50-51

eder. Ancak Kur'an'da diğer kelimelerle olan bağlantısından dolayı alelade bir gün değil, ahiret günü, son hüküm günü olur.³⁴

لَيَوْمٍ عَظِيمٍ {5} يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ {6}

“Onlar büyük bir gün; insanların âlemlerin Rabbinin huzurunda (duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?)” Ayette görüldüğü gibi gün ifadesi herhangi bir gün için değil ahiret günü için kullanılmaktadır. Bu kelimenin zamanla edindiği anlamı göstermektedir. Böylelikle tek bir kavramın içerisinde birkaç manayı da kapsadığı görülmektedir. Aynı açıklama, es-sa’a kelimesi için de doğrudur. Bu kelime zaman birimi olan saat demektir. Fakat Kur'an'da bulununca saatin, kıyamet saatinin ifade etmesi için sarahaten ahreti ifade gösteren kelimelerle bağlantı kurmasına da lüzum yoktur. Kendi başına da bulunsa kıyamet anını göstermeye yeterlidir.³⁵

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتُنَا عَلَىٰ مَا قَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ
أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ

“Allah’ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramıştır. Nihayet onlara ansızın o saat gelip çatınca, bütün günahlarını sırtlarına yüklenerek, ‘Hayatta yaptığımız kusurlardan ötürü vay halimize!’ diyecekler. Dikkat edin, yüklendikleri günah ne kötüdür!” Ayette de görüldüğü gibi kıyamet kavramı saat kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelimenin zaman içerisinde aldığı manayı bize göstermektedir.

Çoğu kez bütün sistemin, içinde bulundurduğu kelimeye etkisi o kadar kuvvetli olur ki kelime tamamen orijinal anlamını kaybeder ve yepyeni bir kelime olarak karşımıza çıkar. Bu hususta en göze çarpan örneklerden biri, küfür (كفر) kelimesinin Kur'an'da uğradığı mana değişikliğidir. Küfür aslında birinin yaptığı iyiliğe veya verdiği nimete karşı kadir bilmeyip nankörlük etmek demektir. Teşekkür anlamındaki şükür (شكر) ün tam karşıtıdır. Fakat kelime İslam teolojisi sınırı içinde kalınca çok özel bir anlam kazanır. Arap dili evriminin, Kur'an'ın indiği devirde ilahî vahiy tarafından

³⁴ 83/Mutaffifin, 5-6 Ayrıca aynı anlamda kullanılan ayetler için bkz. 2/Bakara, 254; 3/Al-i İmran, 9, 25, 30; 5/Maide, 3, 5; 6/En'am, 15 vb.

³⁵ 6/En'am, 31 Ayrıca aynı anlamda kullanılan ayetler için bkz. 7/A'raf, 187; 12/Yusuf, 107; 15/Hicr, 85; 18/Kehf, 21; 20/Taha, 15; 22/Hac, 1 vb.

kullanılan bu kelime, İslam öncesi dilden alınarak Allah’a iman merkezi etrafına dizilen çok önemli bir düşünce alanına getirilmiştir. Ve bu kelime ile Allah arasında çok sıkı bir direkt temas kurulmuştur. Bu dar semantik alanda artık küfr, basit bir nankörlük hareketi değildir. Evet, nankörlüktür ama Allah’a karşı, daha doğrusu Allah’ın yaptığı iyiliğe, O’nun verdiği nimete karşı nankörlüktür...

(مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ عَذَابٌ
مَنْ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ³⁶)

“İnandıktan sonra Allah’ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah’tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır.” Ayette de görüldüğü gibi küfür kelimesi iman etmenin zıddı olmaktadır.

Muhammed’e vahyedilen Kur’an ayetlerinde artık küfür, şükür’ün zıddı değil, inanma anlamında olan âmene’nin hemen hemen zıttı olmaktadır.³⁷ Ayetleri bu şekilde ele alırken dikkat edilmesi gereken başka hususlarda vardır. Özellikle bu kelimeler insanların yaşayış kurallarını düzenleyen bir hayat kitabının içinde yer aldığı anda titizlikle davranılması gerekmektedir.

Çokanlamlılık Kur’an Tefsiri açısından dikkate alınması gereken bir olgudur. Kur’an ilimleri ve tefsir usulü alanında eser telif edenlerin konuya itina göstermesi, konuyla ilgili olarak vucûh ve nezâir adıyla müstakil eserler yazılması, hatta “Vücûh ve Nezâir”in Kur’an ilimlerinden biri haline gelmesi konunun Kur’an’ın anlaşılması açısından önemini ortaya koymaktadır.³⁸ Çokanlamlılık olgusunun ve bu olgunun Kur’an’daki tezahürüyle ilgili telif edilen eserlerin Kur’an’ın anlaşılmasına çeşitli açılardan katkı sağladığını söyleyebiliriz. İlk olarak, bu sayede Kur’an’da farklı anlamlarda kullanılan bir lafzın nerelerde hangi manalarda kullanıldığı ve söz konusu

³⁶ 16/Nahl, 106 Ayrıca aynı anlamda kullanılan ayetler için bkz. 24/Nur, 55; 30/Rum, 44; 59/Haşr, 16; 14/İbrahim, 7; 41/Fussilet, 52 vb.

³⁷ İzutsu, Toshikio, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 22-24; Küfr kelimesinin Kur’an’da sözlük ve terim anlamında kullanılmasıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Albayrak, *Kur’an’ın Bütünlüğü Üzerine*, s. 136-137

³⁸ Müneccid, *İştiraku’l-Lafzî*, s. 82-83

lafzın delalet ettiği manalardan herhangi birisi için Kur'an'ın değişik yerlerinde kullanımı varsa bunların tespiti mümkün olur.³⁹

Şüphesiz lügavî yaklaşım, anlama ve yorumlama sürecinde mutlaka yüzleşilmesi gereken bir yöntemdir. Ancak sağlıklı anlama ve yorumlamaya ulaşabilmek için de Kur'an'ın özellikle indiği dönemde nasıl anlaşıldığının, ilk muhatapları konumundaki sahabe tabakası tarafından nasıl algılanıp yorumlandığının dikkate alınması ve özellikle de lügavî ve tarihî paradigmaların birinin diğerine feda edilmesi değil, birinin diğeri tarafından test edilerek desteklenmesi gerekmektedir.⁴⁰ Bunun için de kavramları tek yönlü değil birçok açıdan değerlendirmeliyiz. Bu değerlendirme sırasında tarih içerisinde edindiğimiz ön yargılarımızdan arınmalı dil ile kültür arasındaki bağı da koparmamalıyız.

Çoğu kez bağlam sayesinde bir kelimenin anlamının belirlenmesi mümkündür. Çokanlamlı kelimelerin anlamını belirleme de bağlam önemli rol oynar. Bu tür sözcükler bulundukları farklı bağlamda, hitabın ve konunun gerektirdiğine göre, muhtemel manalarından sadece birisini yansıtır. Bu manayı belirlemek için de bağlama başvurmak gerekmektedir.⁴¹ İslamî ilimlerde siyak olarak ifade edilen, geçtiği cümle içerisinde konumu (dilsel bağlam) dikkate alındığı takdirde, çokanlamlı da olsa kelimenin anlamını netleştirmek mümkün hale gelir.⁴²

Görüldüğü gibi kavramların, özellikle de Kur'an gibi hayatî öneme sahip bir kitabın kelimelerinin hangi dönemde hangi anlamlara sahip olduklarının tesbiti, metinlerin sahih ve güvenilir tarzda anlaşılması açısından son derece önemlidir. Kelimelerin hayatlarında görülen bu değişiklikler, söz konusu zamanların psikolojik ve sosyolojik yönlerden ait oldukları milletin hayatlarında görülen köklü değişikliklerle

³⁹ Karagöz, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu yay., 2010, Ankara, s. 287

⁴⁰ Ünver, Mustafa, *Kur'an'ı Anlamada Tek Bir Paradigmanın Kifayeti Problemi-Lügavî Yöntemin Sonuçları Üzerine Bazı Örnekler*, Yüzcü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, Erzurum, Bakanlar matbaası, 2001, s. 325

⁴¹ Aksan, Doğan, *Anlambilim*, s. 74; Ünver, Mustafa, *Siyakın Rolü*, s. 178

⁴² Mekram, *el-Müşterekü'l-Lafzî*, s. 23-24; Güven, *Çokanlamlılık*, s. 250; geniş bilgi için bkz. Ünver, Mustafa, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*, s. 178

doğru orantılı olarak daha belirgin değişimler göstermektedir.⁴³ Hemen şunu belirtelim ki, Kur'an -ı Kerim, indiği toplumun kültürü içerisinde sıkışmamış, özellikle önemli kavramlar göz önünde bulundurulduğunda adeta yeni bir dil inşa etmiştir. İslam, iman, küfür, nifak, takva vs. gibi temel kavramlar, yeni inşa sonucu ortaya çıkmış kavramlardır. Bu kavramlar, cahiliye döneminde farklı manalarda kullanılırken Kur'an evreni içerisinde yeni anlamlarda kullanılmışlardır. Böylece Kur'an-ı Kerim, kendi içinde bütünlük arz eden yeni bir evreni oluşturmuştur.⁴⁴

Kur'an, zekât, salât gibi İslam öncesi dönemde kullanılan bazı kelimeleri terimleştirmiş ve terimleştirdiği kelimeleri hem sözlük hem de terimsel anlamında kullanmıştır. Üstelik bu kelimelerin bazısının ıstılahî anlamı toplum arasında daha yaygın olabilmektedir.⁴⁵ Bu tür çokanlamlı kelimeler anlaşılırken, terimsel anlamda kullanıldıkları yerde terimsel anlam göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁶

Çalışmamızın ana kavramı olan “zulüm” kavramını daha iyi anlamak ve Kur'an çerçevesinde daha iyi değerlendirmek için, zulüm kavramının esas ve izafî manalarını ifade eden kavramları belirtmeyi uygun gördük. Böylelikle ayetleri değerlendirirken daha geniş bir bakış açısı edinmeyi amaç edindik.

⁴³ Ünver, Mustafa, “Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur'an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru”, *III. Kur'an Haftası, Kur'an Sempozyumu*, Fecr yayınları, Ankara, 1998, s.162

⁴⁴ Şimşek, M. Sait, “Yeni Anlama Yöntemlerinin İmkan ve Sınırlarıyla İlgili Tebliğlerin Müzakeresi”, *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (02-06 Ekim 2002 Ankara)*, DİB yayınları, s. 521

⁴⁵ Güven, Şahin *Kur'ân'ın Anlaşılması ve Yorumlanması*nda Çokanlamlılık Sorunu, s.119

⁴⁶ Işıcık, Yusuf, “Kur'an Tercemesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meali'ne Genel Bir Bakış”, *Kur'an Mealleri Sempozyumu(24-26 Nisan 2003, İzmir)*, DİB yayınları, Ankara, 2007, I, 95

4. ZULÜM OLARAK NİTELENEN KUR'AN KAVRAMLARI

4.1. Eksik Yapmak Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

1. Bahs, “Eksik yapmak, aldatmak, zulmetmek” (11/Hud, 85)

“وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ”

2. Tatfif, “Ölçü ve tartıda hile ve eksik yapmak” (83/Mutaffifin, 1-3)

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ {1} الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ {2} وَإِذَا كَالُوا لَهُمْ أَوْ وَزَنُوا لَهُمْ يُخْسِرُونَ {3}

3. Hedm, “Hakkını eksik vermek, zulmetmek” (20/Taha, 112)

“قُلَّا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا”

5. Velt, “Hakkını eksiltmek (49/ Hucurat, 14)

“وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِفْكُمْ مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا”

6. Noksan, “Eksilmek, Hakkını kesmek, eksiltmek”(11/ Hud, 84)

“وَلَا تَنْفُسُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ

7. Hasâr, Hüsran “Eksiltmek, ziyana uğramak, helâk olmak” (55/ Rahman, 9)

“وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ

8. Haybe, “Hüsran uğramak, istediğini elde edememek” (91/Şems, 10)

“وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا

9. Ğabn, “Hakkını eksik vermek, aldatmak” (64/ Teğabun, 9) “ذَلِكَ يَوْمُ النَّعَابِ”

10. Hıyane, “Hakkını eksik vermek, hainlik etmek, zulmetmek” (2/Bakara, 187)

“كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ”

4.2. “Meyletmek” ve “Yoldan Sapmak” Anlamını İfade Eden Kur’an Kavramları

1. Cevr, “Yoldan çıkmak, sapmak, meyletmek, zulmetmek” (16/Nahl, 9)

“وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهْدَاكُمْ أَجْمَعِينَ”

1. Dîzâ, “Zulüm, haksızlık, insafsızca taksim etmek” (53/22)

“تِلْكَ إِذَا قَسَمَهُ ضَيُّزَى ”

2. Cenef, “Haktan meyletmek, zulmetmek” (2/Bakara, 182)

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا

3. Hayf, “Cevr, zulüm, hükümde haktan sapmak” (24/Nur, 50)

أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

4. Meyl, “Yoldan sapmak, zulmetmek” (4/Nisa, 129)

فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُواهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

5. Zeyğ, “Meyletmek, haktan sapmak” (61/Saff, 5)

فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

6. Sağy, “Meyletmek” (66/Tahrim, 4)

إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ

7. Ivec, “Eğrilmek, Eğri olmak”(11/Hud, 19)

الَّذِينَ يَصْنَعُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ

8. İlhad, “Hak yoldan, doğruluktan sapmak, zulmetmek” (41/Fussilet, 40)

إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخَفُونَ عَلَيْنَا

9. Ley, “Bükme, eğme, haktan sapmak, meyletmek”(63/Münafikun, 5)

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُؤُوسَهُمْ

10. Nükûb, “Meyletmek, yüz çevirmek, dönmek, sapmak” (23/Mü’minun, 74)

وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَابُونَ

11. Zelel, “ayağı kaymak, haktan sapmak, itaatten çıkmak” (2/Bakara, 36)

فَازِلْهُمْ الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ

12. Zever-Zûr, “Meyletmek, eğilmek, yalan” (25/Furkan, 4,72)

فَقَدْ جَاؤُوا ظُلْمًا وَزُورًا

13. Cünâh, Cünûh, “Meyletmek, eğilmek, sapmak, günah” (33/Ahzab, 5)

وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ

14. Unûd, “Meyletmek, sapmak, inat etmek” (11/Hud, 59)

وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ

15. Fücûr, “Açmak, yarmak, meyletmek, sapmak, isyan etmek” (38/Sad, 28)

نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ

16. Kast, kıst, “Sapmak, çevre zulüm, adalet” (72/Cin, 14)

وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَمِنَ الْقَاسِطِينَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا

17. Dalâlet, “Kaybolmak, zayi olmak, boşa gitmek, sapmak, azmak” (4/Nisa, 119)

لَا مَرْتَهُمْ فَلْيَبْتَئْنَ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَا يَضِلُّهُمْ وَلَا مَنِيَّيَهُمْ

18. Ğay, Ğavaye, “Sapmak, azmak, yoldan çıkmak, ziyana uğramak” (26/Şuara, 91)

وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ

19. Şatat, “Sapmak, zulmetmek, haddi aşmak, meyletmek” (38/Sad, 22)

فَأَحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تَشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ

4.3. “Menetmek” Anlamını İfade Eden Kur’an Kavramları

1. Men’ , “Vermemek, engel olmak, nehyetmek, cimri olmak(2/Bakara, 114)

“وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ”

2. Sad, “Alıkoymak, menetmek, yüz çevirmek” (11/Hud, 19)

“الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ”

4.4. “Haddi Aşmak” Anlamını İfade eden Kur’an Kavramları

1. Bağy, “Haddi aşmak, azmak, zulmetmek, aşırı gitmek, isyan etmek, suç fiilleri işlemek, istemek...” (38/Sad, 22,24)

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجْتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لِيَبْغِيَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ

2. Tuğyan, “İsyanda haddi aşmak, sapmak, zulmetmek, azmak, ölçüsüz hareket etmek, taşkınlık etmek” (37/Saffat, 30)

وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِّنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ

3. Udüv, “Haddi aşmak, zulmetmek, tecavüz etmek” (4/Nisa, 154)

وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيثَاقًا غَلِيظًا

4. Adavet “ Düşmanlık etmek, zulmetmek, hakka tecavüz etmek...”(2/Bakara, 97; 5/Maide, 82)

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا

5. İ’tida-Teaddi, “Zulmetmek, hakka tecavüz etmek” (2/Bakara, 178,190)

فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

5. Rahak, “Şaşkın, ahmak ve sefih olmak, azmak ve zulmetmek” (72/Cin, 13)

وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا

6. Seraf, “İsraf etmek, hata etmek, aldatmak, haddi aşmak, aşırı gitmek, doğrudan şaşmak” (39/Zümer, 53)

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ

7. Bezr, “İsraf ve ifsat etmek, tohumu atmak ve saçmak, malı saçıp savurmak” (17/İsra, 26-27)

وَأَتِذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا

8. Fart, “Haddi aşmak, zulmetmek, israf etmek, zayi etmek, acele etmek” (20/Taha, 45)

أَوْ أَنْ يَطَّعَىٰ قَالَ رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا

9. Gülöv, “Haddi aşmak, azmak, taşkınlık etmek, fiyat artmak, yükselmek” (4/Nisa, 171)

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ

11. Fuşş-Fahşa, “Çirkin olmak, haddi aşmak, yasak ve çirkin fiilleri işlemek” (7/A’raf, 28)

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا

10. Batar “Sevinmek, azmak, şımarmak, nankörlük etmek, haddi aşmak” (8/Enfal, 47;28/Kasas, 58)

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِطَرَاوَرٍ وَأَرْبَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

11. Eşir, “Batar’ın şiddetli halidir”(54/Kamer, 25)

أَلْقَى الدُّكْرُ عَلَيْهِمْ بَيْنَنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌّ

12. Merah, “Sevinmekte haddi aşmak” (17/İsra, 37)

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا

13. Teraf, İraf, “Teraf, ‘bolluk içinde yaşamak’; İtraf, ‘nimet ve bolluğun insanı azdırması, azgınlıkta ısrar etmek” (11/Hud, 116)

وَأَتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُشْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ

14. Utöv, “Haddi aşmak, kibirlenmek, isyan etmek, zorbalık yapmak”

(7/A’raf, 166)

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا لُبُّوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِيِينَ

4.5. “Eziyet Etmek”, “Kötülük etmek” ve “Zarar vermek” Anlamını İfade Eden Kur’an Kavramları

1. Zarar, “Zarar vermek” (26/Şuara, 73)

أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ

2. Eza, Eziyet, “İncinmek, zarar görmek, ‘İza’, incitmek, zarar vermek” (3/Al-i İmran, 195)

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَآخَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَآوَدُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتِلُوا وَقَاتِلُوا لَأَكْفِرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ

3. Azâb, Tazib, “Eza, zarar, işkence ve azap etmek” (7/A’raf, 141)

وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ

4. Elem, Elîm, “acımak, acı, acıttıcı, incitici” (12/Yusuf, 25)

قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

5. Ikâb, “Azab etmek, ceza, azap” (16/Nahl, 126)

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ

6. Fitne, “Denemek, fitneye düşmek, fitneye düşürmek, saptırmak, azdırmak” (16/Nahl, 110)

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

7. Fesâd, İfsad, “Çürümek, bozulmak, değişmek, bozmak, ifsat etmek, itidalden çıkarmak, istikametten ayrılmak” (16/Nahl, 88)

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ

8. Usûv, Isıy, Ays, “bozgunculuk etmek, fesad” (2/Bakara, 60)

كُلُّوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

9. Hadî'a, "Hali değişmek, gizlenmek, bozulmak, azalmak, hile yapmak, tuzak kurmak, gizlemek, ifsat etmek" (8/Enfal, 62)

وَأِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيْدَكَ بِبَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ

10. Keyd, "Hile yapmak, aldatmak" (3/Al-i İmran, 120)

لَا يَصْرُوكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

11. Mekr, "Hile ile aldatmak" (27/Neml, 50-52)

وَمَكْرُوا مَكْرًا وَمَكْرَتَنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

12. Hatr, "Haince davranmak, ahdi bozmak, aldatmak" (31/Lokman, 32)

فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ

13. Cebr, "Kırığı sarmak, birini bir işe zorlamak, zorla yaptırmak.

Cebbar (insan için) zalim, gaddar, azgın" (14/İbrahim, 15)

وَأَسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ

14. Katl, "Öldürmek, savaşmak" (33/Ahzab, 61)

مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِلُوا تَفْتِيلًا

15. Ğasb, "Bir şeyi zorla ve zulmen almak" (18/Kehf, 79)

فَارَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا

16. Serika, " Bir malı gizlice ve hile ile çalmak, hırsızlık"

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (5/Maide, 38)

17. Ğulûl, "Ganimet malında hainlik etmek" (3/Al-i İmran, 161)

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغُلَّ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

18. Ramy, “Atmak, iftira etmek” (24/Nur, 6)

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ

18.Katr, “Fakir olmak, cimrilik yapmak, rızkını daraltmak, çoluk-çocuğun nafakasını kısmak” (25/Furkan, 67)

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

20. Bahl-Buhûl, “Cimrilik etmek, menetmek, vermemek.

فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَلَيْمًا يَبْخُلْ عَنْ نَفْسِهِ (47/Muhammed, 38)

19.Sahr, “Emir altına girmek, zorla yaptırmak, alay etmek” (31/Lokman, 20; 49/Hucurat, 11)

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

20.Hüzû’-İstihza, “Alay etmek” (5/Maide, 57)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوءًا وَلَعِبًا

21.Lemz, “Bir insanı yüzüne karşı ayıplamak, alaya almak”

وَبَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ (104/Hümeze, 1)

22.Hemz, “Bir insanı gıyabında ayıplamak, çekiştirmek, gıybetini yapmak”(104/Hümeze, 1)

وَبَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

23.Ta’n, “yaralamak, dürtmek, kusurlamak ve dili ile ayıplamak”

وَأَسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لِيَّا بَأْسَيْنَاهُمْ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ (4/Nisa, 46)

24.Gıybet, “Bir insanı gıyabında hoşlanmadığı sözle çekiştirmek”

وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا (49/Hucurat, 12)

25.Tecessüs, “İnsanın gizli hallerini araştırmak” (49/Hucurat, 12)

وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا

26. Ğamz, “Söz ve kaşla işaret ederek küçümsemek, kötölemek, ayıbını ve kusurunu izhar etmek” (83/Mutaffifin, 30) **يَغَامِرُونَ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ**

27. Nemîme, “Söz taşımak, söze yalan katmak, söz yayılmak, koğuculuk etmek, sırrı ifşa etmek” (68/Kalem, 11) **هَمَّازٌ مِّنْ شَاءِ بِنَمِيمٍ**

28. Sû, Seyyie, İsâe, “Kötülük etmek, bir şeyi kötü yapmak, kötülük, günah ve çirkin olan fiiller” (39/51)

فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ

5. ZULÜM KELİMESİNİN İZAFÎ MANASI

İzafî mana, kelimenin içinde bulunduğu özel sistemden, bu sistemdeki diğer kelimelerle olan ilişkiden kazandığı “özel mana”dır.⁴⁷ Kur’an zulüm kavramına yeni ve çok geniş manalar yüklemiştir. Artık zulüm, sadece insanın herhangi bir şeyi yanlış yere koyması değil, Allah’ın insan için çizdiği İlahî sınırları çiğnemesi, yaratılış gayesi olan kulluk görevini yapmaması, İlahî vazifeleri terk etmesidir. Bu manada Kur’an’da “insanın, Allah’ın ayetlerini inkârı, şirk, nifak ve isyanı” zulüm olarak nitelendirildiği gibi, “kendisine değer veren insanlara eziyeti, kendisinin ve diğer insanların maddî ve manevî haklarını ihlali” de zulüm olarak nitelendirilmiştir.

5.1. Zulüm Kavramının İzafî Anlamını İfade Eden Kur’an Kavramları

1. Küfür-Küfran, “Örtmek, gizlemek, nimete nankörlük etmek, inkâr etmek, iman etmemek(2/Bakara, 254)

مَنْ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

2. Cahd, Cuhud, “Bir şeyi bilerek inkâr etmek, yalanlamak, nimete nankörlük etmek” (6/En’am, 33)

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزَنُنَاكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ

⁴⁷ İzutsu, Toshikio, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s.23

3. İrtidât, “Geldiği yoldan geri dönmek, dinden çıkmak, küfre dönmek”(2/Bakara, 217)

لَا يَزَالُونَ يَقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ

4. İnkâr, “Kabul ve itiraf etmemek, tanımamak, ikrar etmemek, inkâr etmek” (21/Enbiya, 50)

وَهَذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ

5. Şirk, “Ortak olmak, Allah’a ortak koşmak”(31/Lokman, 13)

يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

6. Kızb, “Yalan söylemek, yalanlamak” (7/A’raf, 37)

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ

7. İftira, “Yalan söz uydurmak, iftira etmek” (6/En’am, 21)

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

8. Hars, “Zan ve tahmin üzere söz söylemek, yalan söylemek” (51/Zariyat, 10)
قِيلَ الْخَرَاصُونَ

9. Kibir, Tekebbür, İstikbar, “Büyüklenmek, kendini beğenmek” (2/Bakara, 34; 6/En’am, 93)

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

10. Muhtal, “Mütekebbir, kendini beğenmiş” (4/Nisa, 36)

لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

11. Ulüv, “Büyüklenmek, azmak” (38/Sad, 75)

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ

12. Fahur, “Çok övünen, büyüklenen” (57/Hadid, 23-24)

لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

13. İba, “Yüz çevirmek, büyüklenmek” (17/İsra, 89)

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا

14. İ'raz, “Yüz çevirmek, kabul etmemek” (36/Yasin, 46)

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ

15. Tevellî, “Yüz çevirmek” (2/Bakara, 246)

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

16. Ne'y, “Yüz çevirmek” (17/İsra, 83)

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُوسًا

17. Sadf-Sudûf, “Ayrılmak, meyletmek, yüz çevirmek, menetmek” (6/En'am, 157)

فَمَنْ ظَلَمَ مِمَّنْ كَذَبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ

18. İstiğna, “Kendini müstağni görmek” (80/Abese, 5)

أَمَّا مَنْ اسْتَعْنَىٰ

19. İstinkâf, “İmtina etmek, kibirlenmek” (4/Nisa, 173)

وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفَوْا وَاسْتَكَبرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

20. Fısk, “İtaat etmemek” (2/Bakara, 59)

فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

21. İsyân, ma'siyet, “İtaatsizlik etmek, azmak” (4/Nisa, 14)

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ

22. Muhalefet, “İsyân etmek, yüz çevirmek, aykırı davranmak”

(24/Nur, 63)

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ

23. Şikâk, “Yarmak, muhalefet ve düşmanlık etmek” (4/Nisa, 115)

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ

24. Muhâdde, “Muhalefet etmek, düşmanlık etmek, karşı çıkmak, haddi aşmak”
(9/Tevbe, 63)

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ

23. Şakâ, Şakâve, “Bedbaht olmak, maddî ve manevî durumu kötü olmak”
(11/Hud, 105; 19/Meryem, 32)

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ

24. İsm, “Günah işlemek, helal ve mübah olmayan yasaklanmış fiilleri işlemek”
(4/Nisa, 48)

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا

25. Zenb, “Günah işlemek” (8/Enfal, 54)

كَذَابَ آلَ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ

26. Hata, “Günah işlemek, ağır yük yüklenmek” (4/Nisa, 112)

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدْ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا

27. Vızr, “Günah işlemek, ağır yük yüklenmek” (20/Taha, 100)

مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا

28. Hûb, “Günah” (4/Nisa, 2)

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

29. Hıns, “Günah, yemininden dönmek” (56/Vakıa, 46)

وَكَاثُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ

30. Gaflet, “Unutmaksızın ihmal etmek, kasten veya kayıtsız terk etmek, unutmak” (7/A’raf, 179)

أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

31. Nisyan, “Unutmak, gafil olmak, kasten terk etmek” (18/Kehf, 57)

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ

32. Cehl, “Bilmemek, tanımamak, fevrî ve kontrolsüz hareket etmek” (33/Ahzab, 72)

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

33. Sefeh, “Hafif, taşkın ve cahil olmak, hakkı tanımamak, akıl ve idraki zayıf olmak” (2/Bakara, 13, 142)

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنْزِلْ لَنَا آيَاتٍ كَمَا آتَى السُّفَهَاءَ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ

34. Batıl, “Boşa gitmek, zayi olmak, hakkın zıddı” (2/Bakara, 42, 188)

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

35. Havd, “Batıla dalmak” (74/Müddesir, 45)

وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ

36. Men, “Verdiği sadakayı başa kakmak” (2/Bakara, 262)

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتَّبَعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذَى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ

39. Adel- Udul, “Allah’a şirk koşturmak, başkalarını O’na denk tutmak, Haktan sapmak, cevr ve zulüm” (6/En’am, 1)

⁴⁸ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ

⁴⁸ Tasnif için bkz. Karagöz, İsmail, *Zulüm Açısından Allah ve İnsan*, 281-294; Abdulkaki, Muhammed Fuad, *Mucemu’l-Müferrres li Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim*, Mektebetu’l İslamiyye, İstanbul, 1982, Özsoy, Ömer, Güler İlhami, *Konularına Göre Kur’an (Sistematik Kur’an Fihristi)*, Fecr yay., Ankara, 2006

6. ZULMÜN ÇEŞİTLERİ

Zulüm çeşitlerini ele alırken gerek Hz. Peygamber'in gerek İslam âlimlerinin taksimatını göz önüne almayı uygun gördük. Yapılan taksimatlara baktığımızda ise "hak" kavramının ihlal edildiği durumlarda ortaya çıkan zulme göre bir taksimat yapıldığını görmekteyiz. Bu hak gerek Allah hakkı, gerek kul hakkı için geçerlidir. Diğer taraftan yapılan taksimatlarda ise yapılan zulümlerin Allah tarafından affedilip affedilmeyeceği ön plana çıkarılmaktadır. Bu şekilde yapılan taksimatta ise "günah" ögesi öne alınmaktadır. Ancak taksimatları dikkatle incelediğimizde ortak noktanın şirk ve bu şirk sonucu insanın kendine yaptığı zulüm olduğu görülmektedir. Tüm zulüm çeşitleri aslında insanın kendine yaptığı zulme dönmektedir.

6.1. Hz. Peygamber'in Zulmü Taksimi

Hz. Peygamber "Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başka dilediğini bağışlar. Allah'a ortak koşan da gerçekten büyük günah işlemiştir."⁴⁹ ayeti ile ilgili olarak Enes b. Malik'den yapılan bir rivayette Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v): "Zulüm üç çeşittir:

a) Allah'ın bağışlamadığı zulüm,

b) Allah'ın bağışlayabileceği zulüm,

c) Allah'ın zalim kişide mazlumin hakkını bırakmadığı zulüm. Yani Allah'ın hakkı gasbedilen mazluma hakkını geri verdiği zulüm çeşididir. Zalim kişi de gasbettığı haklar kalmamakta yeri olan mazluma iade edilmektedir.

Allah'ın bağışlamadığı zulüm, şirktir. Allah "gerçekten şirk büyük bir zulümdür"⁵⁰ buyurmuştur.

Allah'ın bağışlayabileceği zulüm, kulun nefesine zulmüdür ki, bu kendileri ile Rab'leri arasında vuku bulur.

⁴⁹ 4/ Nisa,48

⁵⁰ 31/Lokman, 13

Allah'ın zalimde hiçbir şey bırakmayıp aldığı zulüm, kulların birbirlerine yaptıkları zulümdür ki, Allah mazlumin hakkını zalimden alıp mazluma verir.” buyurmuştur.⁵¹

6.2. İslam Düşünürlerinin Zulmü Taksimi

İsfahanî Müfredat isimli kitabında şu açıklamayı yapar:

-İnsan ile Allah arasında vuku bulan zulüm. Bunun en büyüğü küfür, şirk ve nifaktır. Bundan dolayı Allah;

“Dikkat edin Allah’ın laneti zalimlerin üzerinedir.”⁵²

“Allah zalimler için elim bir azap hazırlamıştır.”⁵³

“Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim kim vardır?”⁵⁴

“Allah’a yalan iftira edenden daha zalim kim vardır?”⁵⁵ gibi pek çok ayette zulüm ile bu mana kastedilmiştir.

-Kişinin kendi nefsi ile insanlar arasında meydana gelen zulüm: “Kötülüğün cezası yine kötülüktür. Kim affeder, bağışlarsa onun mükâfatı Allah’a aittir. Doğrusu o, zalimleri sevmez. Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa böyle hareket edenlerin aleyhine bir yol yoktur. Ancak şunlar aleyhine yol vardır ki insanlara zulmederler ve yeryüzünde haksız yere saldırırlar. (İşte bunlar kınanırlar ve) böylelerine acı bir azap vardır.”⁵⁶

- İnsanın kendisi ile nefsi arasında vuku bulan zulüm: “Onlardan kimi nefsine zulmedendir.”⁵⁷

⁵¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, c. I, s. 508

⁵² 11/ Hud, 18

⁵³ 76/ İnsan, 31

⁵⁴ 39/ Sâd, 32

⁵⁵ 6/ En'am, 144; 7/ A'raf, 37

⁵⁶ 42/ Şûra, 40-42

⁵⁷ 35/ Fatır, 32

“Kim bunu yaparsa nefesine zulmetmiş olur.”⁵⁸ Ayetlerinde geçen zulüm ile bu mana kastedilmiştir.⁵⁹

İbn Teymiyye, “Zulüm, üç nevidir” deyip bunları şöyle izah etmiştir:

-Şirk olan zulüm

-İnsanların birbirlerine karşı yaptıkları zulüm,

-İnsanın nefesine yaptığı zulüm.

İbn Teymiyye bu üç çeşit zulmü, zulmün ahirette bağışlanıp bağışlanmayacağı, zalime şefaet edilip edilmeyeceği hususunu değerlendirirken ele almıştır.

Şirk olan zulme şefaet yoktur. İnsanların birbirlerine karşı yaptıkları zulme gelince, mazlumun hakkı zalimden alınır ve mazluma verilir. Mazlumun hakkı ne şefaetle ne de bir başka şeyle düşmez. Nefsine zulmeden yani sadece kendi hakkına tecavüz etmiş olan zalim, ahirette şefaet ile bağışlanabilir. “Mutlak zalim”in şefaatçisi yoktur. Muvahhid olan yani Allah’a şirk koşmadan inanan, O’nu birleyen mümin “mutlak zalim” değildir. Bilakis o, nefesine zulüm ile birlikte muvahhid bir mümindir. “Mukayyed zulüm” ise bu, insanların kendi nefislerine ve insanların birbirlerine karşı yaptıkları zulme mahsustur.⁶⁰

İsmail Hakkı Bursevî, şükrün yerine küfrü, itaat yerine isyan ikame etmeyi zulüm olarak tarif etmiştir. Zulüm yok edilme sebebidir. İnsan yaptığı zulüm sonucunda cezayı hak etmektedir. Bu zulüm toplum bazında yayıldığında Kur’an’da örnekleri görüldüğü gibi helak olgusu görülmektedir. O’na göre zulüm üç kısımdır:

1) İnsanla Allah arasında cereyan eden zulüm. Bu zulmün en büyüğü inkâr, şirk ve nifaktır.

2) İnsanla diğer insanlar arasında cereyan eden zulüm.

⁵⁸ 2/ Bakara, 231

⁵⁹ İsfahanî, Ragıb, *Müfredatu Elfazi'l-Kur'an*, s. 315-316

⁶⁰ İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyüddin Ahmed b. Abdulhalim(728/1328), *el-İman*, thk. Muhammed Zübeydî, Beyrut, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1993, s. 93

3) Kendisi ile nefsi arasında olan zulüm.⁶¹

Yapılan tasniflere baktığımız zulmün ilki Allah'a karşı olan zulümdür ki, bu da şirk olarak açıklanır. Kul asıl itaat etmesi gereken Allah'a karşı itaatini yerine getirmezse bu Allah'a zulüm oluyor. Ama burada dikkat çeken nokta kulun hiçbir şekilde Allah'a zulmedemeyeceğidir. Kul yaptığı şirk, inkâr veya yalanlamayla ancak kendine zulmetmektedir. İkinci olarak insanın insana hakkını gaspederek, ona kötü davranarak vb. şekillerde yaptığı zulümdür. Ancak kişi başka bir insana zulüm yaptığında bunun karşılığı olan cezasını da çekecektir. Cezayı gerektiren bir davranış yapmakla aslında kul yine kendine zulmetmektedir. Üçüncü olarak insanın kendine zulmetmesi konusu gelince, insan yaratılıştan sahip olduğu yüce meziyetleri unutup, kendisine verilen nimetlere nankörlük ederek dünya hayatında elde ettiği güzelliklerin sahibinin sadece kendi olduğunu sanarak kendini kandırmakta ve kendine zulmetmektedir. Tüm bu tasniflerden çıkan sonuç aslında her durumda insanın kendine zulmettiğidir. İşte bu yüzden biz de bu çalışmamızda bu konu üzerinde duracağız.

7. ZULÜM KAVRAMIYLA BAĞLANTILI BAŞLICA KAVRAMLARIN İNCELENMESİ

Kur'an'da zulüm sözcüğü, günahın her türü için kullanılmakla birlikte, çoğunlukla Allah'a yöneltilmiş veya din ve vicdan hürriyeti ile ilgili günahlar için kullanılır.

Kur'an hitabına baktığımızda zulüm kavramının yer aldığı ayetlerde inanç yönüne vurgu yapıldığı görülür. Özellikle insanların kendilerine yönelik yaptıkları zulüm açıklanırken bunun başında inanç konusu gelir. Ayetlerin geneline bakıldığında da inanç noktasında yaşanan zaafın kişinin gerek hayatı algılayış gerek yaşayış noktasında bir bocalamaya götürdüğü bunun sonucu olarak da kişinin hatalara düştüğü görülmektedir. Bu hataların neticesinde de hem dünya hayatı içerisinde hem de ayetlerde belirtildiğine

⁶¹ Bursevî, İsmail Hakkı(1137/1725), *Ruhu'l-Beyan*, trc. Yusuf Yurt, vd., İstanbul, Erkam yay., 2005, I-VII, III, 16

göre ahiret hayatında bu kişiler hüsrana uğrayacaklardır. Bu yüzden kişinin inancı noktasında ön plana çıkan kavramları ele almayı uygun gördük.

7.1. Şirk

Şirk, “şe-ri-ke” (شرك) fiil kökünden mastardır. Ortak olmak demektir. ⁶² Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette yer alan şirk kelimesi “İman edipte imanlarına zulüm karıştırmayanlar (var ya) işte korkudan emin olmak onların hakkıdır ve doğru yolu bulanlar da onlardır.”⁶³ ayeti inince ashabın nefislerine bu ayet ağır gelmişti de “Hangimiz nefisine zulmetmez?” demişlerdi. Bunun üzerine Cenab-ı Allah: “Şüphesiz ki şirk büyük bir zulümdür.”⁶⁴ ayetini inzal buyurmuştur.⁶⁵ Böylelikle bahsedilen zulmün şirk olduğu açıklanmıştır.

Görüldüğü gibi, bu ve benzeri ayetlerde şirk açıkça en büyük zulüm olarak nitelenmekte ve inkârcılar da zalim olarak sıfatlandırılmaktadır. Kur’an-ı Kerim inkârda direktmeyi⁶⁶, İsrailoğularının buzağıya tapmalarını⁶⁷, Nemrud’un inkârını⁶⁸, Uluhiyyeti inkârı⁶⁹, Allah’ın hakkında delil indirmediği putlara tapmayı⁷⁰, Uluhiyyet iddia etmeyi⁷¹ zulüm olarak belirtir.

İlah, rab ve melik olma Allah’ın hakkıdır ve insanın yalnızca Allah’ı rab, ilah ve melik olarak tanınması gerekir. Bu birinci derecedeki hakkı sahibine vermeyen insan birinci derecede, yani en büyük zalimdir ve şirk Kur’an’ın belirttiği gibi “en büyük zulüm”dür.⁷² İnsan, hayatındaki bu en önemli ve en baş meselesini yerince ve gereğince anlayamaz, kalbine, bütün benlik ve şuuruna yerleştiremezse, artık hayatta kuracağı

⁶² İsfahani, Ragıb, *Müfredatu Elfazi'l-Kur'an*, s.259

⁶³ 6/ En'am,82

⁶⁴ 31/ Lokman,13

⁶⁵ Buharî, İman, 23; Tirmizî, Kitabı Tefsiri Kur'an, V, 3067

⁶⁶ 17/ İsrâ, 99

⁶⁷ 2/ Bakara, 51,92; 7/ A'raf, 148,150

⁶⁸ 2/ Bakara, 258

⁶⁹ 26/ Şu'ara, 10; 28/ Kasas, 40,50

⁷⁰ 3/ Al-i İmran, 127, 128, 151; 22/ Hac,71

⁷¹ 21/ Enbiya, 29; 79/ Nazîat, 24

⁷² Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, s.35

bütün sistem tutarsız olacak, çarklar tersine çalışacak, diğer bütün düşünce ve davranışları da çelişkilerden kurtulamayacaktır. Çünkü kendisinin de içinde bulunduğu kâinatta, tek elden kurulup işletilen dakik bir düzen olduğu halde onu sahibine mal etmeyen kişi, bir veya birçok yaratılmışlara ulûhiyet vererek Allah’a ve yaratıklara karşı en büyük bühtanı yapacak ve birçok hurafeler kabul edecektir.⁷³ Allah’a ortak koşanın hedefi sırf bencil kişisel yararlarını gerçekleştirmektir. Artık o kimsenin mabudu tek değildir, birinden diğerine geçebildiği varlıklar kadar çoktur.⁷⁴

Kişisel yarar ve bencillik, hayatının diğer gelişim safhalarında da insana eşlik ettiğine göre, insan, belirli bir varlık üzerinde saygı ve ibadetini toplamakla kalmaz, görüş ve kişisel yararlarına göre birini bırakıp diğerlerine tapabilir. Şöyle ki, önceden tapınmaya başladığı, belli varlığın şimdi kendisinin bencil isteklerini karşılayamadığını görünce hemen başka bir varlığa ibadete koyulur, yeni bir havaya girer. Tapınmaya başladığı yeni varlığın, kişisel ihtiyaçlarını karşılama hususunda güç ve imkân üstünlüğü taşıdığına inanır. İşte şahsi yarar ve bencilliklerin kendisine egemen olduğu kimsenin yaptığı ibadet, değişen ve farklılık taşıyan ibadettir. Böylesinin kişisel yararlarını gerçekleştiren mabudları bazen insan, bazen insandan da aşağı hayvan veya cansız varlık olabilmektedir. Şu da var ki; insan gerek insanüstü, gerekse insan dışı varlıklara yaptığı ibadet ve saygıyla bir yarar sağlayamamaktadır. Zira şahsi yarar ve bencillığe sıkı bağlılığı, ona insanüstü başka varlıkları araştırma, saygı gösterme ve ibadet etme imkânı bırakmaz. Aslında, şahsi yarar ve bencilliklerini beden, şehvet, yeryüzü nimetleri ve maddî çıkarlarla ilgili tabîî istekler oluşturmaktadır.⁷⁵

7.2. Küfür

Küfür, (كفر) ‘Ke-fe-ra’ fiil kökünden mastar olup, lügatte ‘bir şeyi örtmek’ demektir. Bu anlamıyla ‘tohumu toprağa eken ve böylece onu örtüp gizleyen çiftçiye ‘küffar’ denildiği gibi, kılıcı örttüğü için kının, karanlığı örttüğü için geceye ‘kâfir’ meyve tomurcuğuna ‘kâfur’, bazı ibadetler ve tevbe de bir takım günahları örttüğünden

⁷³ Ulutürk, Veli, *Kur’an’a Göre Zulüm Kavramı*, İstisare yayınları, Kayseri, 1993, 2. Baskı, s. 26-27

⁷⁴ El-Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur’anî Kavramlar*, trc. Ali Turgut, Yöneliş yay, İstanbul, 1. Baskı, 1988, s. 12

⁷⁵ El-Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur’anî Kavramlar*, s. 81-82

bunlara da ‘keffare’ denilmiştir.⁷⁶ Kur’an’da cahd (bilerek inkâr etmek), işrak (ortak koşmak) ve tekzib (yalancı kabul etmek), kavramları da küfür manasında kullanılmış, ayrıca tuğyan (haddi aşmak, azmak), zulm (haksızlık etmek, yersiz hareket etmek), ism (günah işlemek) ve fîsk (belli bir sınırı aşmak, hak yoldan ayrılmak) kavramlarına küfrü ve inanmayanları nitelemek için yer verilmiştir.⁷⁷

Allah, kâfirleri şu şekilde tavsif etmektedir: Onlar, peşin fikirli, inatlarının, kibir ve gururlarının tutsağı olan insanlardır. Gönülleri hakka kapalı, basiretleri perdelidir. Allah’ın sözünü anlamaz, O’nun nurunu görmezler. Çünkü maddenin ötesinde bir şey düşünmezler. Onlar küfürde o derece ileri gitmişlerdir ki, onları uyarmak ve uyarmamak bir şeyi değiştirmez. Hakkı kabule tenezzül etmezler. Gururlarından dolayı başları odun gibi kalkıktır. İnkârcıların duyuları üstüne çekilen bu perdeler, aslında onların kendi davranışlarından oluşmaktadır. Peygambere karşı hasedleri, Hakk’a karşı kibir ve gururları, onların anlayış yeteneğini kapatır.⁷⁸

Allah’ın ayetlerini veya hükümlerini örten, daha çok da Allah’ı kâinattan silmeye çalışan, nedenleri görüp ötesini göremeyen, duyularının ulaşamadığı şeyleri ‘yok’ sayan, kâinatın yaratılışını, meydana gelen olayları rastlantı, zorunluluk gibi bir takım hayalî etkenlere bağlayan, bilmeden her bir zerreyi ilahlaştıran veya Allah’ın ayetlerinin birini, bir kaçını veya tamamını bu şekilde tanımamaya yönelenlerin artık kalpleri de örtülür; basiretleri yok olur, akılları işlemez, dilleri hakkı söylemez hale gelir. Böylelerinin kalpleri üzerine mühür konmuştur ve bunlar için uyarı, korkutma hiçbir etki yapacak değildir.⁷⁹ Küfür, insanın yaratıcısına karşı takınabileceği en kötü davranış biçimidir. Küfre düşen kimse artık iflah olmaz bir kimsedir. Küfür dışındaki günahların insan üzerindeki etkileri küfre göre çok daha hafiftir. Çünkü küfür dışındaki günahları irtikâp eden bir kimse, hiçbir zaman bu fiiliyle Allah’a karşı başkaldırmayı, O’ndan başkasına tapmayı düşünmez. Dininden çıkmayı aklına bile getirmez.⁸⁰

⁷⁶ İsfahanî, Ragıb, *Müfredatu Elfazi’l-Kur’an*, s.433

⁷⁷ Sinanoğlu, Mustafa, *Küfür maddesi*, DİA, TDV yayınları, Ankara, 2002, XXVI, 534

⁷⁸ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989, I-XII, I, 97

⁷⁹ Ünal, Ali, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, 376

⁸⁰ Bebek, Adil, *Maturidî’de Günah Problemi*, Rağbet yay. İst, 1998, s. 136

İslam âlimleri küfrü meydana geliş şekli ve sebepleri açısından dörde ayırmışlardır.

a) Küfr-i İnkari: Allah'ı, peygamberleri ve onların Allah'tan alıp getirdikleri esasları kişinin kalbiyle tasdik, diliyle ikrar etmemesidir.

b) Küfr-i cühûd: Kişinin bildiği halde iman etmemesi, inkârı tercih etmesidir.

c) Küfr-i inadî: Kişinin kalben Allah'ı bilip bazen diliyle de inkâr ettiği halde haset, şöhret ve makam düşkünlüğü, kavmiyetçilik gibi sebeplerle İslam'ı bir din olarak kabullenmemesidir.

d) Küfr-i Nifak: Kişinin inanılması gereken hususları diliyle ikrar ettiği halde kalben tasdik etmemesidir.⁸¹

7.3. İtikadî Nifak

Nifak (نفاق) kavramı Kur'an-ı Kerim'de kök halinde üç çekimli fiil olarak iki ve münafık şeklinde yirmi yedi ayette geçmekte olup beş yerde münafık erkeklerin yanında münafık kadınlarda zikredilmiştir. Kur'an terminolojisinde münafık kelimesi iki farklı tipteki insan için kullanılır. İlki halis münafıklar olup bunlar, “Aslında inanmadıkları halde Allah'a ve ahiret gününe iman ettik” derler.⁸² İkincisi zihin karışıklığı, ruh bozukluğu veya irade zayıflığı yüzünden imanla küfür arasında gidip gelen, şüphe içinde bocalayan,⁸³ imandan çok küfre yakın olan,⁸⁴ çifte şahsiyetli insanlardır. Bazı ayetlerde “münafıklar” ve “kalplerinde hastalık bulunanlar” diye ikili ifade tarzının yer alması da bu farklılığı göstermektedir.⁸⁵

⁸¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, chd, kfr maddeleri, V,144

⁸² 2/Bakara, 8

⁸³ 4/Nisa, 137, 143; 9/Tevbe, 44-45

⁸⁴ 3/Al-i İmran, 167

⁸⁵ 8/Enfal, 49; 33/Ahzab, 12

Nifak da Allah hakkında kötü bir zandır. Kalplerinde nifak hastalığı olan kimseler, Allah hakkında kötü zanda bulunmaları yönünden Allah'ı tanıyamadılar, hidayete adım atamadılar.⁸⁶

Halis münafıklar müminlerle karşılaştıklarında inandıklarını belirtirler, ancak asıl taraftarlarıyla baş başa kaldıkları zaman müminlerle alay ettiklerini söylerler.⁸⁷ Diğerleri ise Resul-i Ekrem'e inandıklarını sanmakla birlikte önemli işlerinde din dışı otoritelere gitmeyi tercih etmekte, fakat başlarına bir felaket gelince Hz. Peygamber'e başvurmakta,⁸⁸ böylece hak dine olan bağlılıkları dünyevî menfaatlerine göre değişmektedir.⁸⁹

Münafıklar, aralarında hüküm vermek üzere, Allah'a ve peygamberine çağrıldıkları zaman, birtakımı hemen yüz çevirirler. Hak kendilerinden yana ise, itaatle koşarak gelirler: "Kalplerinde hastalık mı var, yoksa şüpheye mi düşmüşlerdir? Yahut Allah'ın ve peygamberinin onlara haksızlık yapacağından mı korkmaktadırlar? Hayır, onlar sadece zalimlerdir."⁹⁰

Zulüm kelimesinin geniş bir içeriğe sahip olduğunu görmekteyiz. Kelime sahip olduğu manaların yanında zaman içerisinde almış olduğu yeni manalarla çokanlamlılığa sahiptir. Zulüm kelimesinin sahip olduğu bu anlamları Kur'an'da çeşitli ayetlerde görmekteyiz. Gerek esas mana gerek izafî manasında kullanılan bu ayetlerde karşımıza üç çeşit zulüm çıkmaktadır. Allah'a karşı olan zulüm şirk olarak isimlendirilmektedir. İnsanların birbirine yaptığı zulümden sonra dikkat çeken nokta insanın kendine yaptığı zulümdür. İnsanın kendine zulmetmesi kendi içerisinde farklı şekillerde meydana gelmektedir. Bu konuyu da bir sonraki bölümümüzde açıklayacağız.

⁸⁶ Alusî, Ebu's-Sena Şehabeddin Mahmud b. Abdullah(1270/1854), *Ruhu'l-Mea'ni fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, thk. Muhammed Hüseyin Arab, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993, I-XV, VIII, 11

⁸⁷ 2/Bakara, 14

⁸⁸ 4/Nisa, 60-62

⁸⁹ Alper, Hülya, *Münafık maddesi*, DİA, İstanbul, 2006, XXXI, 565,

⁹⁰ 24/ Nur,48-50

I. BÖLÜM

İNSANIN KENDİNE ZULMETMESİ

İnsan, Yüce Allah tarafından yaratılmış⁹¹, insanoğluna diğer varlıklara verilmemiş olan akıl gibi nimetler verilmiştir.⁹² Verilen bu nimetler sebebiyle insanlar Yüce Allah tarafından bir imtihana tabi tutulmaktadır. Bu imtihan sırasında insanlara yol göstermesi için Yüce Allah tarafından rehber olarak peygamberler ve kitaplar gönderilmiştir. Böylece insanoğlunun yalnız başına olmadığı vurgulanmıştır. Kur'an'ı Kerim'de insanın yaratılışı ile ilgili birçok ifade yer almaktadır. İnsanın özellikleri, sahip olduğu yetenekler de yine geniş bir şekilde ifade edilmektedir.⁹³ Ancak insanoğlu kendisine verilen bu yetenek ve nimetlerin tam olarak farkında değildir. Öncelikle kendisine bu nimeti verene karşı nankörlük yapmakta, hatta O'nun yanına ortaklar koşmaktadır. Bunun yanı sıra verilen nimetleri inkâr etmekte ve onları gerektiği şekilde kullanmamaktadır. Böylelikle kendine yazık etmektedir. Bunu da kendi iradesiyle gerçekleştirmektedir. Kur'an, insan davranışlarının belirlenmesinde gerek dâhilî, gerekse haricî faktörlerinin rolünü inkâr etmemekle birlikte, insanı etkileyen bu faktörlerin bizzat insan tarafından üretildiğini söylemektedir.⁹⁴

Konumuzu oluşturan “insanın kendine zulmetmesi” ifadesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Meydana gelen zulüm insanın kendi eliyle olmaktadır. Genellikle zulüm olayı dışarıdan bir varlık tarafından yapılan bir hareket ya da davranış gibi algılanırsa da aslında zulüm, doğrudan doğruya insanın özvarlığı ile ilgilidir. Çünkü insan yaratılışına uygun hareket etmek zorundadır. Fıtratını bozmamalı, örtmemeli, gereğini yerine getirmelidir. Eğer bunu yapmıyor; doğuştanlığının (fıtrat) gereğini yerine getirmiyorsa asıl o zaman zalim olmaktadır.⁹⁵ Bir insan zalim olduğu zaman kendi saf olan düşünce, niyet ve inancına sahte, zararlı olan görüşleri katar, iç âleminin kıvamını, saflığını ve şeklini değiştirir ve iç dengelerini bozar. Diğer taraftan insan, şahsiyetinin bütünlüğünü bozar, parça parça eder ve onda delikler meydana getirirse onda bir noksanlaşma meydana getirir. Beyinle gönül arasını ayırmak, onların

⁹¹ 7/Â'raf,11; 53/ Necm, 45-4; 77/ Mürselat,20-23; 35/ Fatır,11; 15/ Hicr, 26, 6/En'am, 2; 39/ Zümer, 6; 40/ Mü'min, 67; 23/ Mü'minun, 12

⁹² 91/ Şems, 1-9; 67/ Mülk, 23; 92/ Leyl, 4

⁹³ 23/ Mü'minun, 78; 32/ Secde, 7-9; 76/ İnsan, 2

⁹⁴ Özsoy, Ömer, *Sünnetullah: Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*, Fecr yay., Ankara, 1994, s. 152

⁹⁵ Şişman, Ahmet, *Kur'an'da Zulüm Kavramı*, Beyan yayınları, İstanbul, 1983, s.37

eylemlerinde noksanlaşma meydana getirecektir. Nefsin beyin ve gönül ile olan bağlarını kesmek de bir noksanlaştırma ve köklü bir değişimdir. İnsanın iç âleminde meydana gelen bu değişim buharlaşarak ilahî değişimi alıp gelecektir. ⁹⁶

Bunun yanı sıra fertler; nefislerine inkâr ve isyan ederek zulmederler. İnsanın nefesine zulmetmesi, dünya ve ahirette kendisine zarar verecek inanç, söz, fiil ve davranışlarda bulunması demektir. Fertlerle ilgili olarak ayetlerde geçen “nefse zulüm” ifadesi ile şirk, küfür, nifak ve müminlerin işlediği her türlü günahlar anlatılmıştır.⁹⁷ “Nefse zulüm” ifadesinin geçtiği ayetlere baktığımızda ise karşımıza çok çeşitli insan ve topluluk görüntüleri çıkmaktadır. Her görüntüde zulmün bir çeşidini görmekteyiz. Verilen mesel ve kıssalarla “nefse zulmün” ne şekillerde yapıldığını ve bunun insanın iç dünyasındaki yıkımın yansıması olduğunu müşahade etmekteyiz. Bu bölümde de gördüğümüz bu tabloları belirli başlıklar altında açıklamayı uygun gördük. Böylelikle “insanın kendine hangi şekillerde zulmettiğini” tahlil etmeye çalıştık.

1. KENDİLERİNE ZULMEDENLER

1.1. Allah’ı İnkâr Edenler

Allah’ın yaratıcı olarak bilinip tanınması, her türlü bilgi kaynağı olarak vahyin benimsenip, gereğince ubudiyet vazifesinin yerine getirilmesi, Rabb olan Allah’ın huzurunda kulluk şuuruna sahip olunması ve nihayet ahlakî değerlerin ilahî kaynaklı olduğunun kabul edilip ona göre davranış sergilenmesi imana dayanan inancın şekillendirdiği hususlardır.⁹⁸ En büyük nankörlük, Allah’ı inkâr ve O’nun va’z ettiği risalet müessesini ve o müessesenin Allah tarafından gönderilen elçilerini ve davetlerini kabul etmemek ve onların Allah adına sunduğu prensipleri ve kuralları

⁹⁶ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı yayınları, 2001, İstanbul, X, 43-45

⁹⁷ Karagöz, İsmail, *Zulüm Açısından Allah ve İnsan*, Çelik yayınları, İstanbul, 1996, 1. Baskı, s.156

⁹⁸ Gölcük, Şerafettin, *Kur’an ve İnsan*, Esra yayınları, Konya, 1996, s. 250

tanımamaktır. Elbette böyle büyük bir isyan ve başkaldırının cezası da büyük olacaktır.⁹⁹

Kasanî bu konuda şunu belirtir: İnsanın başına gelen her şey kendi yaptıkları nedeniyledir. (Bunu) o hal duasıyla ister. Eğer Allah bir insanı açık ve gizli bir nimetle nimetlendirirse bu onun yaptıklarının iyi olması nedeniyledir. Bunu fesad etmedikçe nimetini değiştirmez. Kişinin başına gelen kötülük ancak onun istemesi ve gerektirecek fiilleri yapmasıylaadır.¹⁰⁰ İmana giden yolda tek engel insanın bizzat kendisidir.¹⁰¹

Allah Teâlâ inkâr eden kişilerin yaptıkları amellerin de onlara bir fayda vermeyeceğini Kur'an-ı Kerim'de bildirmektedir. Elleriinde bulunan nimetleri ne kadar Allah yolunda harcadıklarını dile getirirler de bunların hepsi boşa gidecektir. Kur'an-ı Kerim'de bunun nasıl olacağı güzel bir meselle anlatılır:

*“İnkâr edenlerin ne malları ne de evlatları, onları Allah'a karşı bir yarar sağlar. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Onların bu dünya hayatında sarf ettikleri malların durumu, kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerini vurup mahveden kavurucu ve soğuk bir rüzgârın durumu gibidir. Allah, onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlar.”*¹⁰²

Ayet-i kerimede “kâfirlerin sarf ettikleri mallardan”dan maksat, Mücahide göre kâfirlerin dünya hayatındayken hayır işlerinde harcadıkları mallardır. Süddî'ye göre ise, kâfirlerin kalben inanmadıkları halde, dilleriyle söylemiş oldukları sözlerdir. Taberî, birinci görüşü tercih etmiş ve kâfirlerin, dünya hayatındayken, sevap kazanmak için harcadıkları mallardan ahirette hiçbir fayda göremeyeceklerini beyan etmiştir.¹⁰³ Ayette geçen “nefislerine zulmettiler” ifadesi için iki görüş vardır:

1. Küfürle, Allah'ın hakkını yerine getirmemekle, isyanla zulmettiler.

⁹⁹ Buladı, Kerim, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, Pınar yay. İst. 2001, s. 392, 393

¹⁰⁰ Kasimî, Muhammed Celaleddin *Tefsiru Kasimî Mehasinut't-Tevîl*, thkk: Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru'l-Ahyai Kutubi'l-Arabiyye, 1958, yer belirtilmemiş, VIII, 3018

¹⁰¹ Gölçük, Şerafettin, *Kur'an ve İnsan*, s. 251

¹⁰² 3/Al-i İmran, 116-117

¹⁰³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, II, 344-345

2. Ekilmemesi gereken yere ekilmemesi gereken zamanda ekim yaptılar. “Allah onlara zulmetmedi.” ayetine İbn Abbas yani günahları dışında onlara zulmetmedi şeklinde tefsir ederken, “onların başına gelen Allah Teâlâ’nın hakkını yerine getirmemekle kendilerine yaptıkları zulüm sebebiyledir” der. Bu örnekle onların amellerinin ahirette boşa gideceği belirtilmektedir.¹⁰⁴ İnsanın yaşadığı böyle bir durumun meselle anlatılmasıyla dikkat çekilmek istenmektedir. Bu darb-ı meselde iki türlü yön vardır. Biri: kâfirlerin, hayır için infak ettikleri şeylerin küfürleri sebebiyle helak olması, ekini helak eden rüzgâra benzer. Rüzgâr ekini nasıl helak edip yok etmiş ise küfür de onların hayır ve sadakalarını öyle helak etmiştir. İkincisi: Kâfirlerin infak ettikleri nafakanın örneği rüzgârın helak ettiği ekinin örneği gibidir ki, ekin nasıl var iken yok olmuş ise, kâfirlerin infakı da öylece var iken yok olmuş, bir izi kalmamıştır.

Bu darb-ı meselden maksat, infak edilen bir şeyi, hiç kalmadan tamamen zail olan bir şeye teşbihtir.¹⁰⁵ Neseî ise ayet hakkında şöyle bir açıklama yapar: “Dünya hayatında böbürlenerek, kendini cömert göstererek, övgü almak, insanlar arasında iyi anılmak için infak edenlere gelince onlar küfür içinde oldukları için Allah’a yakınlaşamayacaklardır. Bu verdikleri her şeyi yıkan bir rüzgâr gibidir. Onların infakları işe yaramaz onlar küfürleri nedeniyle kendilerine zulmetmektedirler. Onlar cezayı hak etmektedirler. Veya Allah onların infaklarını kabul etmeyerek onlara zulmetmez, onlar bu infakın kabulü için layık olmadan geldikleri için kendilerine zulmederler.¹⁰⁶ Ayette geçen “sarr” ifadesini için müfessirler farklı yorumlarda bulunmakla birlikte, ayette kastedilen zümrenin Mekke’li müşrikler olduğu konusunda müttefiktirler.¹⁰⁷ Ancak Maverdî, burada ifade edilenlerin müşriklerle cihat ediyormuş gibi görünen münafıklar olduğunu da belirtir.¹⁰⁸

Bu örnekle kâfirlerin vermiş oldukları sadakalar ve infakların ne kadar küçük olduğu kastedilmektedir. Kâfirin bu dünya hayatında yaptığı iyilikler ve mertliklerin

¹⁰⁴ İbn Cevzî, *Zadu’l-Mesir*, I, 445

¹⁰⁵ Emiroğlu, *Esbab-ı Nuzul*, II, 139

¹⁰⁶ Neseî, , I, 285

¹⁰⁷ Mukatil, *Tefsir-i Kebir*, I, 293; Suyutî, *ed-Durru’l-Mensur fi Tefsiri bi’l-Mesur*, II, 299; Cezairî, *Eyseru’t-Tefâsir li Kelami’l-Âliyyi’l Kebir*, I, 364-365; Rıza, Reşit, *Tefsiru’l-Menar*, IV, 74-79; Alusî, *Ruhu’l-Meani*, III, 57

¹⁰⁸ Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyun*, I, 418

temeli yoktur. Onun kabul olma şartı olan Allah’a kitaplarına Rasullerine, ahiret gününe ve nebisinin getirdiklerine iman onda yoktur.¹⁰⁹

Mesellerde belirtilen insan tipi Allah’ı inkâr ettiği için yaptığı infakların hiçbirinin Allah katında değer görmeyeceği insan tipidir. Bu yüzden ayette “kendine zulmeden” şeklinde sıfatlandırılır. O, Allah ilah olarak kabul etmediği, yapması gereken bir şeyi yerine getirmediği için kendine zulmetmektedir. Bu zulmü sebebiyle gerek dünya hayatında gerek ahiret hayatında elde ettiği mallardan hiçbir fayda görmeyecektir.

İslam bilginleri (İbn Kesir, İbn Teymiyye vb.), Allah haklarının ihlal edilmesini, “Allah’a karşı işlenen zulüm” şeklinde isimlendirmişlerdir. Bu isimlendirme, “Allah’a zulmetme” anlamı taşımamaktadır. Bilindiği gibi, bir hakkın ihlâli sonucu işlenen bir zulümle, hak sahibinin zarar görmesi söz konusudur. Ancak Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir. O’nun haklarına saygısızlık, O’na hiçbir zarar veremez.¹¹⁰ Zulmedenler ancak kendilerine zarar verirler.

1.2. Allah’ın Sınırlarını Aşanlar (Haddi Aşanlar)

Allah Teâlâ insanların hem dünya hem de ahiret hayatında mutlu olmaları için hayat nizamlarını düzenleyen bir takım kurallar ortaya koymuştur. Bu kurallar insanların fitrasına uygun olarak emredilmiştir. Allah Teâlâ kulları için kolaylık isteyip zorluk istememektedir.¹¹¹ Aslında aşırı ve sınırsız özgürlük bir yerde insanın doğasına aykırıdır, insanı rahatsız eder... İnsan davranışlarını kısıtlayan, sınırlayan kuralları vardır. Her insan bu kurallara uymak zorundadır. Bunun aksi insanları başıbozukluğa, anarşiye sürükler.¹¹²

Kur’an’da insan hayatının evlenme-boşanma, yeme-içme, miras,... Gibi kişisel ve sosyal her türlü fiil ve davranışları, beşeri ilişkileri, nefesine ve Allah’a karşı görevleri kısaca hayatının maddî-manevî bütün alanları ile ilgili hükümler, emir ve yasaklar

¹⁰⁹ Tahun, Ahmed b. Muhammed, *Emsal ve Nemazic Beşeriyye mine’l- Kur’an’il-Kerim*, Mektebetü’t-Türasi’l-İslami, Kahire, 2. Baskı, 1993, I-III, III, 205

¹¹⁰ Polater, Kadir, *Kur’an Açısından Adalet ve Zulüm*, Erzincan, 2008, s. 127

¹¹¹ 2/Bakara, 185

¹¹² Çağlı, Orhan, *İnsanın İç Dünyası*, Bilgi yay, İstanbul, 1. Baskı, 1992, 34

konulmuştur. Boşanma ile ilgili hükümleri belirten ayetler konumuzla da bağlantılı olarak Kur'an'da şu şekilde yer almaktadır.

2/Bakara, 229: *“Boşama iki defadır; sonra ya iyilikle tutmak veya güzelce bırakmak gerekir. (Evliliği sürdürdüğünüz takdirde)kadınlara verdiklerinizden bir şey geri almanız, helal olmaz -karı-koca (evli kaldıklarında) Allah'ın sınırlarına riayet etmeyeceklerinden korkarlar (ve boşanırla) ise, o başka-. Eğer o ikisinin Allah'ın sınırlarını korumayacaklarından korkarsanız, kadının (boşanabilmek için, almış olduğu mehirden) fedakârlıkta bulunmasında ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır; bunları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zalimlerdir. 231: Kadınları boşadığınızda, bekleme süreleri bitince onları ya iyilikle tutun, ya da iyilikle onları bırakın. Haklarına tecavüz etmek veya onlara zarar vermek amacıyla onları tutmayın. Bunu kim yaparsa, kendine yazık etmiş olur. Allah'ın ayetlerini alaya almayın. Allah'ın size olan nimetini, öğüt vermek üzere size indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allahtan gerektiğince korkun ve Allah'ın her şeyi bildiğini bilin.”*

65/Talak, 1: *“Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti de sayın; Rabbiniz olan Allah'tan korkun, -apaçık bir hayâsızlık yapmaları hali dışında– (iddetlerini beklerken) evlerinden onları ne siz çıkarın, ne de kendileri çıksınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, kendine yazık etmiş olur. Ne bilirsin belki de Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya atar.”*

Bakara suresi 229. ayetin sebab-i nüzulü şu şekilde aktarılır: “Hişam b.Urve'den, o da babasından rivayet etmişlerdir. Hişam'ın babası der ki: “Kişi, dilediği kadarıyla boşanmış bile olsa karsını almaya daha layıktır. Ensardan bir kişi karısına kızdı ve ona: “Vallahi sana dönmeyeceğim ve senden ayrılmayacağım” dedi. Kadın da: “bu nasıl olacak?” diye sordu. Adam: “Seni boşayacağım, iddetin bitimi yaklaşınca seni geri alacağım, sonra tekrar boşayacağım, iddetin bitimi yaklaşınca geri alacağım...” dedi. Kadın bunu Resulullah (s.a.v) 'e anlatınca Allah Teâlâ: “Boşanma iki defadır....” ayetini indirdi.¹¹³ Talak konusu İslam hukukunda geniş yer tutan bir konudur. Konuyla ilgili

¹¹³ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, III, 906, Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Ensarî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'ani'l-Kerim*, II, 300; Maverdî, *En-Nuket ve'l-Uyun*, I, 293-297; Rıza, Reşit, *Tefsiru'l-Menar*, II, 381

hüküm çıkartılırken söz konusu ayetten yararlanılmaktadır. Bu yüzden bu konuyla ilgili kısa bir bilgi vermenin faydalı olduğu kanaatindeyiz.

Müfessirler, ayetteki "Talak, iki defadır." Cümlesi hakkında birkaç görüşe ayrılmışlardır:

a) Ayetteki "Talak, iki defadır." Cümlesinden maksat, meşru talakın iki defa olacağıdır. Bunun dışında meşru değildir. Çünkü bu ayet, kendisinden önceki ayetlerden değil, hüküm ifade eden müstakil bir ayettir. Bu görüş, Haccac b. Ertad ve Rafizîlerin görüşüdür.

b) Ayetteki "Talak, iki defadır." Cümlesinden amaç, sünnete uygun talakın iki defa olduğudur. Bu da İbn Abbas, Mücahid, ve Malikî mezhebinin görüşüdür.

c) Ayetteki "Talak, iki defadır." Cümlesinden murad, talak-ı ric'îdir. Yani karısını iki talakla boşayan kimsenin, talakından ricat etme (dönme) hakkı vardır. Bu da Katade ve Urve'nin görüşüdür. Cumhurun tercihi de budur.¹¹⁴

Ayetlerin ışığında boşama iki bakımdan taksime tutulmuştur:

1. Tekrar normal evlilik hayatına dönüş imkânı bulunup bulunmaması.
2. Kitap ve Sünnet'in vazettiği usûl ve şekle uyup uymaması.

Bunlardan birincisinde ric'i ve bâin, ikincisinde ise sünni ve bid'i talaktan bahsedilir.

1. Ric'i Talak:

Erkeğe, yeniden mehir ve nikâha muhtaç olmaksızın boşadığı eşiyle normal aile hayatına dönme (ric'at) imkânı bahşeden boşama şekline ric'i denir.

Gerçekleşme Şartları:

a) Boşadığı karısıyla daha önce fiilen evlenmiş, karı-koca hayatı yaşamış bulunmak.

¹¹⁴ Sabunî, Muhammed Ali, *Kur'an-ı Kerim'in Ahkam Tefsiri*, trc. Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil yayınevi, İstanbul, 1984, I-II, I, 274

b) Hanefîlere göre sarîh boşama sözleriyle boşamış olmak ve şiddet mübalağa ifade eden bir kelime söylememiş bulunmak

c) Üçüncü boşama hakkını kullanmamış bulunmak

2. Bâin Talâk

Yeni bir mehir ile yeniden nikâhlanmadıkça normal aile hayatına dönüş imkânı bırakmayan boşama şeklidir.

Gerçekleşme Şartları:

a) Nikâhtan sonra fakat birleşmeden ve halvet-i sahihadan önce boşamak;

b) Hanefîlere göre kinaî sözlerle veya mübalağa ve şiddet ifade eden sözlerle boşamak;

c) Karının isteğiyle bir bedel üzerine anlaşarak boşamak (muhâla'a);

d) Üçüncü boşama hakkını kullanmış olmak.

3. Sünnî Talak

İhtiyaç ve zaruret bulunduğu son çare olarak boşama İslam hukukunda tecviz edilmiş ve bu hak prensip olarak erkeğe verilmiş olmakla beraber, geçici duygu ve tahriklere vukuunu önlemek ve aile yuvasını tamamen dağılmadan telafi imkânları vermek için bazı tedbirler alınmıştır ki “sünnî talak” bunlardan birisidir. Sünnî talak Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'in tarif ve talimatına uygun olan boşama şeklidir.

Şartlar:

a) Hayız içinde olmayacak.

b) Hayızdan sonra; yani temizlenince cinsi birleşme vuku bulmamış olacak.

c) Yalnız bir talak ile boşanacak; yani bir boşama hakkı kullanacak.

4. Bid'î Talak

Hayız içinde veya temizlenince birleştikten sonra yahut da bir temizlik içinde birden fazla boşamak sünnete aykırıdır ve bid'î adını alır.¹¹⁵

Bakara suresi 231. ayette geçen “tutma” ile “bırakma” farklı bir döneme işaret ettiği için farklı manalara gelmektedir: Bu ayette üçüncü celseden sonra kesin olarak boşanmış olan kadının durumu ele alınmakta ve bekleme süresi olan üç ay bittikten sonra nasıl davranacağı açıklanmaktadır. Buradaki “tutmak” evliliği sürdürmek anlamına gelmemektedir. Boşanmış olan kadının, akrabası ve döneceği bir baba evi olmayabilir. Dolayısıyla, “tutmak”, kolundan tutup kadını sokağa atmamayı, kalma zorunluluğu olması durumunda iyilikle tutmayı hükme bağlamaktadır.

Diğer taraftan iddeti bitince kadının serbest kalmasını, geçimini temin edecek imkânlara sahipse, iyilikle bırakılabileceğini hükme bağlamaktadır. Ayetin bu kısmında, ayrılmış eşlerin –özellikle kocanın- birbirlerine karşı medeni bir şekilde davranmaları, iki düşman gibi davranmamaları, geçmişte yaşadıkları güzel günlere saygı gereği iyilikle muamele etmeleri öğütlenmektedir.¹¹⁶

Gerek Bakara suresi 231. Ayette gerek Talak suresi 1. ayette bu hükümlerin Allah'ın sınırları olduğu vurgulanmıştır. Allah'ın sınırlarının aşılamayacağı onlara karşı gelinmeyeceği özellikle belirtilmiştir. “Allah'ın sınırları”; insanların riayet etmeleri gereken ilahî hükümlerdir. Bu hükümlerin haricine çıkan, ilahî sınırları çiğneyen nefesine zarar vermiş kendini tehlikeye atmış¹¹⁷ günah işlemiş, itaatten çıkıp isyana dalmış, cezayı hak eden bir durum gerçekleştirmiş olur. İlahî hükümlere uymayan nefesine zarar verdiği gibi, başkasına da zarar vermiş olur. Ayetlerde geçen “Kendisine zulmetmiş olur” ifadesi, “kendisine yakışmayan harekette bulunmuş, kendisine haksızlık etmiş olur” anlamına gelmektedir. Arzusu hilafına kadını tutan kişi, aslında kendine

¹¹⁵ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2006, I-III, I, 358-360 Daha geniş bilgi için bkz. Sabunî, *Kur'an-ı Kerim'in Ahkam Tefsiri*, I, 257-282; Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'ani'l-Kerim*, II, 300-320, Zuhaylî, Vehbe, *İslam Fıkah Ansiklopedisi*, trc. Ahmet Efe, vd. Risale yayınları, İstanbul, 1994, I-X, IX, 335-378; Suyutî, *Durru'l Mensur*, I, 662-681

¹¹⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, III, 160

¹¹⁷ Taberî, *Taberi Tefsiri*, XIV, 28; Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'ani'l-Kerim*, II, 300

zulmetmekte, Allah'ın hükmüne karşı gelmekte ve medenî ilişkilerini bozmaktadır. Boşanma hukukunda taraflardan biri olan erkeğin, kadının tercihini çiğneyerek yapacağı bir uygulama, geri teperek kendine zulüm halini almaktadır. Böyle bir davranış sadece kendine zulmetmek değil, ayrıca Allah'ın ayetlerini eğlence yerine koymaktır.¹¹⁸ Neseî Allah'ın emirlerine uymadığı için de kendine zulmetmiş olduğunu belirtir.¹¹⁹

Ayetlerin içerisinde “kendine zulüm” ifadesi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Öncelikli olarak Allah'ın talak konusunda verdiği emirlere uymayanlar itaat edilmesi gereken bir mevzuyla karşı çıktıkları için cezayı hak edeceklerdir. Cezayı hak edecek bir davranış yaptıkları için de kendilerine zulmedeceklerdir. Bunun yanı sıra Allah'ın razı olmadığı bir iş yaptıkları için O'nu hoşnutsuz edeceklerdir. Ahiret hayatında karşılaşacakları cezadan çok Allah'ın razı olmadığı bir kul olmak daha elem verici bir durumdur.

Diğer taraftan konumuz olan ayetlerde geçen “Allah'ın ayetleri ile alay etmeyin” ifadesi üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Allah'ın ayetlerinin dikkate alınmaması ya da isteğe göre şekillendirilmesi tarih boyunca karşılaşılan önemli sorunlardan biridir.

1.3. Allah'a Yalan İsnad Edenler

1.3.1. Haramı Helal Yapanlar

16/ Nahl, 116-118. ayetlerde Allah Teâlâ insanoğlunun dünya ve ahiret mutluluğu için bir takım kurallar ve ilkeler koymuştur. İnsanoğlu bu kurallara uyduğu müddetçe kul olmanın gereği gibi yaşayacaktır. Ancak insanlardan bir kısmı bu kurallara uymak yerine onları kendi isteğine göre şekillendirmektedir. Bu konuda Kur'an'da ayetlerde karşımıza çıktığı şekilde bu işi en çok yapan Yahudilerdir. Allah Teâlâ Yahudilere yenilmesini haram kıldığı yiyecekleri açıkladığı ayette sadece helal olan rızıkların yenilmesini emreder.¹²⁰ Allah Teâlâ aynı şekilde Mekkeli müşriklerin de mücerred

¹¹⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, III, 161

¹¹⁹ Neseî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, I, 190

¹²⁰ 6/ En'am, 146

kendi uydurmaları, kendi görüşleri ve isim koymaları ile helal ve haram kılan müşriklerin yoluna girmeyi yasaklıyor. Onlar cahiliye dönemlerinde uydurmuş oldukları ve kendilerine meşru gördükleri beş kere doğuran ve beşincisi dişi olan deveyi, putlara adanan ve serbest bırakılan develeri, erkekli dişili olmak üzere ikiz doğuran koyun veya develeri, on nesli dölleyen erkek deveyi bu şekilde haram sayarlardı. En'am 146. ayette Yahudiler için zikredilen yasaklar vardır: “*Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağını da onlara haram kıldık.*” Yahudiler bu alanı kendileri zulümle daraltmışlardır.¹²¹

Mukatil b. Süleyman bunu tefsirinde şu şekilde açıklar: “Biz yağları, etleri ve tırnaklıları haram kılmakla onlara (Yahudilere) zulmetmedik, fakat onlar nebileri öldürmek, faizi ve kendilerine haram olan malları helal saymak, insanları Allah'ın dininden alıkoymakla kendilerine zulmediyorlardı.”¹²² Bir takım kimseler Allah'ın izni olmaksızın kendilerinden hükümler koymakta ve Allah'ın va'z ettiği şeriatına dayanmaksızın kanunlar çıkartmaktadırlar. Bununla birlikte yeryüzünde felah bulacaklarını veya Allah'ın yanına vardıklarında kurtuluşa ereceklerini sanmaktadırlar.¹²³

Mevdudî bu konuya yalan ve iftira boyutundan bakar: “Haramı ve helali belirleme yetkisini haksız yere üstlenmek iki nedenden ötürü Allah'a karşı yalan uydurmak olur:

1) Böyle bir kimse, Kitab'ı göz önüne almaksızın, kendisinin helal ve haram dediklerinin Allah tarafından helal ve haram kılındığını söyler veya:

2) Allah'ın helali ve haramı belirleme yetkisinden vazgeçtiğini ve insanların hayatları ile ilgili hükümler koymada serbest bıraktığını söylemek ister. Tabi ki bu iddiaların her biri Allah'a karşı uydurulmuş bir “yalan” ve bir iftiradır.¹²⁴

¹²¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, IX, 4587-4588

¹²² Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, II, 424

¹²³ Kutup, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an*, trc. İ. Hakkı Şengüler, vd, Hikmet yay, İstanbul, 1979, I-XVI, IX, 259

¹²⁴ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, III, 66

Bu şekilde kişi Allah’ın ayetlerini yalanladığı için kendine zulmetmektedir.¹²⁵ Suyutî ise Allah’ın ayetlerini yalanlayanların kâfir olduğu görüşündedir.¹²⁶

Dikkat edilmesi gereken husus bu ayetlerin bizler için de bir uyarı niteliğinde olmasıdır. Allah’ın emirleri ve ayetlerinin hükümleri bellidir. Kur’an-ı Kerim’in tüm zamanı kuşatan yapısı yüzyıllardır kanıtlanmaktadır. Bu yüzden Allah’ın ayetlerini kendi heva ve hevesine göre yorumlayıp, kendince yeni hükümler üreten kişilerin isimlerinin yanında âlim sıfatı bulunsa dahi “kendilerine zulmettikleri” ortaya çıkmaktadır. Allah’ın ayetlerini değiştirmeye çalışan kişiler yapmamaları gereken şeyi yapıp, Allah’ın ayetlerini olmaması gereken şekilde yorumladıkları için kendilerine zulmetmektedirler.

1.3.2. Haram Ayları Değıştirenler

Ayette bu noktaya değinilmesinin nedeni, putperest Arapların, helal saydıkları haram aya karşılık takvime fazladan koydukları aylarla yılın aylarını 13’e veya 14’e yükseltmelerini sağlayan “nesi” uygulamasının reddedilmesidir. Putperest Araplar “nesi” uygulamasını iki şekilde yapıyorlardı. Ne zaman işlerine gelse bir haram ayı; kendi arzularına göre savaş ve intikam için adam öldürmenin helal olduğu normal bir ay gibi kabul ediyorlardı. Daha sonra haram ayların sayısında oluşan eksiğini tamamlamak üzere, bu ayın yerine başka bir ayı haram ay ilan ediyorlardı. Nesî’nin ikinci şekli ise, ay yılı ile güneş yılını dengeye getirmek için yıla bir ay daha eklemeleriydi. Böylece hac, her yıl aynı mevsime denk geliyor ve haccı ay yılına göre tayin etme sırasında karşılaşılan tüm güçlük ve zahmetlerden kurtulmuş oluyorlardı. İslam hukuku nesi’yi haram kılıp yasaklayarak, bu uygulamanın nedenini oluşturan iki amacı da günah olarak ilan etmektedir. Birincisi, onlar sadece Allah’ın haram kıldığını helal saymakla kalmamışlar, aynı zamanda kanuna uyarmış gibi görünüp Allah’ı kandırmaya çalışmışlardı. Hac mevsimini güneş yılına göre sürekli aynı zamana denk getirmekten oluşan ikinci gayeleri ise, kamu yararına yapılan zararsız bir şeymiş gibi görünmesine rağmen aslında ilahi kanuna karşı en büyük isyanlardan biriydi... Bu, onların Allah’a

¹²⁵ Nesefî, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevîl*, I, 618-619; Cezairî, *Eyseru’t-Tefasir*, II, 263

¹²⁶ Suyutî, *Durru’l-Mensur*, IV, 412

isyan ettikleri ve kendilerinin ondan bağımsız kıldıkları anlamına gelir ki, bu da küfürdür.¹²⁷

“Bu aylarda kendinize zulmetmeyin” ayetinde dört görüş vardır:

1. Bu on iki ayın hiç birinde Allah’a isyan ederek zulmetmeyin. Bu görüş İbn Abbas’a aittir.
2. Doğru olan hakkın yok edilmesidir. Bu görüş Kelbi’ye aittir.
3. Allah’ın haram kılmasından yani onları özel kılmasından sonra bu aylarda kendinize eziyet etmeyin. Bu görüş Hasan ve İbn İshak’a Aittir.
4. Bu aylarda düşmanlarla savaşmayı bırakmayarak kendinize zulmetmeyin. Bu görüş İbn Bahr’a aittir.¹²⁸

Ancak ayette “bu aylarda kendinize zulmetmeyin” ifadesinden dolayı zihinlerde bu aylarda işlenen günahların cezasının daha çok olacağına dair bir kanat oluşur ki, müfessirler de bu görüştedir. Haram aylarda günah diğerlerine göre daha ağırdır. Nitekim haram beldede günahlar kat kat daha ağırdır. Bu görüşen katılan Katade der ki: “Her ne kadar her durumda zulüm büyük bir suç ise de, haram aylarda zulüm diğer zamanlardaki zulümden daha büyük hata ve günahdır.¹²⁹ Ancak Nesefî ise haram ayların tarihî arka planına göre bir bakış açısı geliştirmiştir. Ona göre Allah şerî ahkâmlarını kamer aylara göre belirlemiştir. Bu dört ay Zi’lkade savaş için akid yapılmaması için, Zi’lhicce hac için, Muharrem içinde savaş haram olduğu için, Recep ise Araplar ondan korktuğu, saygı duydukları içindir. Araplar ise bu aylara hürmet etmeyerek ve itaatsizlik yaparak kendilerine zulmediyorlar.”¹³⁰

Muhammed İbn İshak da ayetin müminlere yönelik değerlendirerek “Şirk ehlinin yaptığı gibi haramlarını helal, helallerini haram kılmayınız.” şeklinde uyarıda

¹²⁷ Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, II, 226-227

¹²⁸ Maverdî, *En-Nuket ve’l-Uyun*, II, 360, Suyutî, *Durru’l-Mensur*, IV, 187

¹²⁹ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, VII, 3489; Suyutî, *Durru’l-Mensur*, IV, 187; Cezairî, *Eyseru’t Tefasir*, II, 366

¹³⁰ Nesefî, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevil*, I, 678

bulunmaktadır. Ona göre müşriklerin yapa geldikleri nesi(haram ayları erteleme), küfürde ziyadelik olup bununla küfredenleri dalaletle düşürür. İbn Cerir de bu görüşü kabul etmiştir.¹³¹

Her şeyi belli bir nizama koyan İslam dini insan için önemli olan zamanı da kurallarla belirlemiştir. İbadetler belirli zaman dilimlerinde belirli şekillerde yapılır. Ve yine zamana göre bir ibadet helal veya haram olabilmektedir. Ramazan ayı dışında oruç tutmak mübah olduğu halde Ramazan ayının birinci gününde oruç tutmak haram olmaktadır. Bu yüzden dikkat edilmesi gereken nokta İslam'ı zamana uydurmak değil, zamanı İslam'a uydurmaktır.

1.4. Hicreti Terk Edenler

Mekke döneminde, İslamiyet'in açıkça tebliğ emiri geldikten sonra Mekkeli müşrikler tarafından müslümanlara işkenceler yapıldı ve ekonomik boykot düzenlendi. Bunun sonucunda Allah Teâlâ tarafından hicret emri verildi. Bu emre itaat edenler olduğu gibi emri yerine getirmeyenler de oldu. Kur'an-ı Kerim onların durumunu şu şekilde bildirir: *“İman edip de hicret etmeyerek kendilerine zulmeder vaziyette olanların canlarını alırken melekler onlara diyorlardı ki: ‘ Ne işte idiniz?’ Onlar da: “Biz bu ülkede, dinin emirlerini uygulayamayan, baskı altında yaşayan kimselerdik.’ deyince melekler bu sefer şöyle dediler: ‘Peki Allah’ın dünyası geniş değil miydi? Siz de hicret etseydiniz ya?’ İşte onların varacağı yer cehennemdir. Ne fena bir dönüş yeridir orası.”*¹³² Ayetin sebeb-i nüzulu ile ilgili olarak Taberî'den şu şekilde bir rivayet vardır: “Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: Mekke halkından bir topluluk Müslüman olmuştu. Onlar Müslüman olduklarını gizliyorlardı. Müşrikler, Bedir savaşında onları da götürmüşlerdi. Onlardan bazıları öldürüldüler. Bunun üzerine Müslümanlar, “Öldürülen şu arkadaşlarımız müslüman idiler. Onlar buraya zorla getirildiler. Siz onlar için af dileyin.” dediler. İşte bunun üzerine ayet-i kerime nazil oldu. İkrime bu ayetin, sıfatlarını belirttiği kimselerin, Kays b. El-Fakih, Haris b. Zema b. El-Esved, Kays b. Velid b. el-Muğire ve Ebu'l-Ass b. Münebbih b. El-Haccac ve Ali b. Ümeyye b. Halef

¹³¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, VII, 3490; Zemahşerî, *Zadu'l-Mesir*, IV, 42; Kasımî, *Tefsiru Kasımî*, VIII, 3143; Alusî, *Ruhu'l-Mea'ni*, VI, 133

¹³² 4/Nisa, 97

olduklarını söylemiş ve demiştir ki: “Kureyşliler ve onlara katılanlar Ebu Süfyan’ı ve Kureyş kervanını Resulullah’tan ve sahabilerden kurtarmak için yola çıkınca, kendileriyle birlikte, daha önce Müslüman olmuş bir kısım gençleri de, istemedikleri halde getirdiler. İki ordu, herhangi bir kararlaştırma olmaksızın Bedir’de karşılaştılar. Bu gençlerde İslam’dan döndüler ve Bedir savaşında kâfirler olarak öldürüldüler.”¹³³ Tefsirlerde dikkat çeken nokta hicreti terk edenlerin mürted¹³⁴ olarak kabul edilmeleridir ki, bu da Allah’ın emrini yerine getirmeyerek bu insanların kendilerine yaptıkları zulmü göstermektedir. İbnü’l Cevzî onların kendilerine yaptıkları zulmü şu şekilde sınıflandırmaktadır: “onların nefislerine zulümleri kıssalara göre dört şeye göredir:

1. Hicreti terk etmeleri
2. Küfre dönmeleri
3. Yakînden sonra şüphe duymaları
4. Müşriklere yardım etmeleri.¹³⁵

“Mekke’de Müslüman olup hicret emri geldiğinde Medine’ye hicret etmeyenlere yönelik olan ayette melekler hicret etmeyenlere azarlayarak hicret etmeye güçleri yettiği halde neden hicret etmediklerini sorduklarında kendilerinin zayıf olduklarını, zayıflıklarının onlar için bir mani olduğunu özür olarak beyan ettiler. Melekler onlara “Allah’ın arzı geniş değil miydi?” ifadesiyle Habeşistan’a hicret eden muhacirler gibi hicrete güçleri yettiği halde Mekke’den çıkmamalarını konusunda onları azarlamaktadırlar. Bu da bir insanın dininin emirlerini yaşamak konusunda eğer bazı sebep ve maniler varsa bu konuda kendisini sınırlamaması gerektiğine delildir. Eğer ülkesinden başka yerde dinini yaşayacağını ibadetlerini yapacağını biliyorsa onun hicret

¹³³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, III, 81-82 ayrıca bkz. Emiroğlu, Tahsin, *Esbab-ı Nüzul*, III, 211-212; İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, V, 1875; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyun*, III, 186; Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, I, 398; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, II, 351, Suyutî, *Durru’l Mensur*, II, 646-647

¹³⁴ Nesefî, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevîl*, I, 388; Suyutî, *Durru’l-Mensur*, II, 646-664; Cezairî, *Eyseru’t Tefasir*, I, 539

¹³⁵ İbn Cevzî, *Zadu’l-Mesir*, II, 178

etmesi gerekmektedir.”¹³⁶ Ama onları küfür diyarında yaşamaya mecbur eden öz nefisleridir; mal ve menfaatlerine olan ihtiraslarıdır.¹³⁷

Bu konuda son dönem tefsirlere baktığımızda hicrete verilen anlam değişmekte olup hangi şartlarda hicretin gerekliliği ve ne şekilde olması gerektiğine dair düşünceler belirtilmektedir. “Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettikten sonra, orada İslam’ın tüm kurallarının uygulanabileceği bir ortam meydana getirildiğinde, herhangi bir belde ezilen ve İslamî emirleri tam anlamıyla yerine getiremeyen tüm Müslümanların Medine’ye, “İslam Yurdu”na hicret etmeleri konusunda genel bir çağrı yapıldı. Bunun sonucunda hicret etme imkânına sahip olan, fakat yurtlarını, akrabalarını, çıkarlarını İslam’dan çok sevdikleri için hicret etmeyenler münafık olarak ilan edildiler. “Dar’ul-Harb”te yaşayan Müslümanlar ancak “Dar’ul-İslam”da yaşayan kimselerden genel bir çağrı aldıkları veya en azından “Dar’ul İslam”ın kapıları onlara açık olduğu halde, hicret etme gücüne sahip olmalarına rağmen, hicret etmeye çabalamadıkları zaman münafık olarak ilan edilebilirler. Diğer taraftan eğer hicret için genel bir çağrı yapılmamışsa veya “Dar’ul İslam”ın kapıları onlara açık değilse, o zaman hicret etmemiş olmaları onların münafık olmasını gerektirmez. Bir kimse gerçekten hicret etmeye güç yetirememiş ise, o mustazaf olarak kabul edilir.”¹³⁸ Bu konuda da Zuhaylî hicretin gerektiği düşüncesindedir.¹³⁹ Bu kişiler hicreti terk etmekle birlikte Allah’ın emrini yerine getirmemişlerdir. Allah Teâlâ’dan emir geldiğinde buna uymak yerine kendilerine mazeretler üretip bundan kaçınmaya çalışmışlardır. Ancak yaptıkları kendilerini kandırmaktan başka bir şey değildir. Böylelikle cezayı hak etmişlerdir. Yapılması gereken hicreti zamanında ve yerinde yapmadıkları için kendilerine zulmetmişlerdir.

1.5. Büyüklük Taslayanlar

Kur’an-ı Kerim’de dünya hayatının geçiciliği, elde bulunan nimetlerin Allah tarafından verildiği, tüm bu nimetlerin insanoğlu için bir imtihan vesilesi olduğu

¹³⁶ Zemahşerî, *Keşşaf*, II, 132-133

¹³⁷ Kutup, Seyyid, *Fi Zilali’l-Kur’an*, III, 414

¹³⁸ Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, I, 388

¹³⁹ Zuhaylî, *Tefsiru’l-Münir*, III, 202

bildirilir. İnsana düşen görev bu nimetlerin Allah tarafından verildiğinin bilincinde olarak onlara şükretmesidir. Sahip olduklarıyla övünmemesi, büyüklük taslamamasıdır. Kur'an'ı Kerim'de bu duruma örnek olması için hikâye şeklinde sunulan olayda insanoğlunun nimetin sahibi olarak kendisini görmesi sebebiyle kendine nasıl zulmettiği anlatılır: “Onlara şu iki adamı örnek ver: Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, bağların çevresini hurmalarla donatmış, ikisinin arasına bir ekinlik koymuştuk. Her iki bağ da meyvelerini vermiş ve ürünlerinden hiçbir şeyi eksik bırakmamıştı. Bu iki bağın arasından bir de nehir fışkırtmıştık. Derken onun büyük bir serveti oldu. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: ‘Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden üstünüm.’ Derken kendine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: ‘bunun sonsuza değin yok olacağını sanmıyorum. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum.’”¹⁴⁰ İbn Kesir bu olaya tefsirinde şu şekilde yer verir: “O, küfrü, isyanı, tekebbürü, azgınlığı, inkârı ve ahireti kabul etmeyişi sebebiyle kendi durumuyla gururlanmış ve gördüğü ekin, meyve, ağaç ve bunun etrafını saran ırmakların ve fidanların yok olmayacağını, tükenmeyeceğini, bir daha ortadan kalkmayacağını zannederek: “Bu bahçenin batacağını hiç sanmam.” dedi. Bu onun aklının azlığından inancının zayıflığından, dünya hayatına ve onun ziynetine tutkunluğundan, ahireti inkârından kaynaklanıyordu.”¹⁴¹

Kur'an, iki bahçe sahibi kâfiri ilginç bir şekilde canlandırmakta, tuhaf davranışlarını tasvir etmekte, çalım satarak söylediği sözleri aktarmakta ve hasta batıl anlayışını ortaya koymaktadır.

Bu davranış ve sözlerin ortak özelliği, gururlu ve aldanmış, mal, mülk ve maddi varlıkla sarhoş olmuş, aşırı zenginlikle gözü dönmüş, şımarmış, azmış ve barbarlaşmış, bütün bu hastalıklarla zihni ve basireti körelmiş, böylece ne söyleyeceğini, nasıl davranacağını, kendini nasıl kontrol edip değerini nasıl bileceğini anlamamış bir insandan meydana gelmesidir. Adam, üstünlüğün sebebinin malın çokluğu olduğunu ve malı çok olduğu için arkadaşından daha üstün bulunduğunu sanmış. Saygın olmanın ve

¹⁴⁰ 18/Kehf, 32-35

¹⁴¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, IX, 4987; Suyutî, *Durru'l-Mensur*, V, 390; Zemahşerî, *Zadu'l-Mesir*, V, 586

saygı görmeyenlerin sebebinin kişilerin sayısı, makam ve mevki olduğunu, bu şeylere sahip olduğu için de terazide arkadaşından daha ağır bastığını düşünmüştür. Şüphesiz gurur, sahibinin gerçekleri görmesini engeller, geçici dünya malına aldanış da doğru yolu göremeyecek kadar sahibinin gözüne perde çeker.¹⁴² Ayrıca insanın arzu ve ihtirasları, korku ve kaygıları, zamanla onun algılarını etkileyerek olaylar karşısında sübjektif kararlar vermesine sebebiyet verir. Bu tür insanlar, şeytanın saptırmalarına rağmen sıratı müstakim üzere olduklarını sanırlar. Çünkü vahiy temelinden uzaklaşan akıl, beşerî arzuların etkisiyle önyargılara saplanıp doğru ile yanlış birbirinden ayıramaz.¹⁴³ İnsan içinde bulunduğu durumun her zaman fazlasını isteyen, bunu gerçekleştirmek için de her yolu deneyebilecek bir yapıya sahiptir. Ancak Allah Teâlâ ayeti kerimeleriyle insanları dünya hayatının geçiciliği konusunda uyarmaktadır.¹⁴⁴ Asıl varılacak yer ahirettir.¹⁴⁵ İnsanların elde etmek için yorulması gereken yer ahirettir. İnsan dünya hayatına daldığında bunu unutmakta, asıl kulluk vazifesini yerine getirmektedir. Nimeti elde ettiğinde de gücün ve kuvvetin asıl sahibini unutarak kendini ön plana çıkarmaktadır. Şükürü gereken yere gerektiği şekilde yapmadığı için de kendine zulmetmektedir. Küfrü, isyanı, kibri ve ahreti inkârı ile kendine zulmederek,¹⁴⁶ bahçelerine bir kötülük olmayacağını, bitmeyeceğini, yok olmayacağını, telef olmayacağını zannetti. Bu da aklının azlığından, Allah Teâlâ'yı tam olarak bilmemesindendir.¹⁴⁷

1.6. Hz. Peygamber'e İtaat Etmeyenler

Hz. Peygamber Allah Teâlâ tarafından da belirtildiği gibi kendisine tabi olunması gereken kişidir. Yüce Allah Resulünü insanlara dinini açıklaması için göndermiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in teşrii bir yönü vardır. Gerektiğinde hüküm

¹⁴²Dr. Salâh Abdülfettah Hâlidî, *Kur'an Öyküleri*, trc. Ahmet Sankaya, Kitap Dünyası Yayınları, 2.Baskı, Konya, 2005, I-II, II,129-130.

¹⁴³ Özer, Hanife, *Kur'an-ı Kerim'e Göre İnanç Hayatını Etkileyen Faktörler (Zulüm Örneği)*, Basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2003, s. 25

¹⁴⁴ 3/Al-i İmran, 14; 6/En'am, 32; 10/Yunus,25; 11/Hud, 15; 18/Kehf, 7

¹⁴⁵ 2/Bakara, 4; 3/Al-i İmran, 9; 4/Nisa, 38; 6/En'am, 113

¹⁴⁶ İbn Kesir, Kısasu'l-Kur'an, 67

¹⁴⁷ İbn Kesir, Kısasu'l-Kur'an, 68

belirtilmeyen noktalarda hüküm koymuştur.¹⁴⁸ Ancak insanlar itaat noktasında zaafa düştüklerinde kendilerine yazık etmektedirler. 4/Nisa, 64. ayette bu konu zikredilmektedir. “Allahu Teâlâ bu ayet-i kerimeyle Resulullah’ın hakemliğini bırakıp tağutun hakemliğine başvuran münafıkları kınamaktadır. Çünkü onların, Allah’a ve resulüne itaat etmeleri ve onların hükümlerine boyun eğmeleri gerekir. Zira peygamberler boşuna değil, kendilerine itaat etmeleri için gönderilmiştir.”¹⁴⁹

Ayetin sebab-i nüzulü ile ilgili olarak “Benî Esed b. Abdu’l-Uzza’dan Zübeyr el-Avvam ile Benî Esed b. Abdu’l-Uzza ile anlaşmalı olan Mezhec’ten Hatıb b. Ebi Belta’a el-Ansî bahçe sulama sebebiyle Hz. Peygamber’in huzurunda birbirinden davacı oldular. Hz. Peygamber, Zübeyr el-Avvam’a şöyle dedi:

- Önce sen sula! Sonra da suyu komşuna sal! Hatıb öfkелendi ve Hz. Peygamber’e dedi ki:

- O, halanın oğlu olduğu için mi böyle bir hüküm veriyorsun? Hz. Peygamber’in yüzü değişti. Bunun üzerine Hatıb meclisi terk etti. Yolda ilerlerken Mikdad b. El-Esved, yanından geçen Hatıb’a sordu:

-Ey Eba Belta’a hüküm kimin lehine verildi? Hatıb- ağzını eğip bükerek- cevap verdi: -Halasının oğlu lehine hükmetti. Bunun üzerine bu ayet indi.¹⁵⁰ Böylelikle ayetten şu hüküm çıkmaktadır: “Onlardan bir hata ve isyan vuku’ bulduğu zaman, Allah Resulüne gidip onun katında Allah’tan mağfiret dileyecek, Allah Resulünden kendileri için Allah’tan bağışlama dilemesini isteyeceklerdir. İşte böyle yaptıkları takdirde Allah Teâlâ onların tevbelerini kabul edecek, onlara acıyacak ve onlara bağışlayacaktır.”¹⁵¹

Ancak ayetin içeriğine bakıldığında Cenab-ı Hak Peygambere itaati terk etmeyi nefislere zulmetmek, yani onları ifsat etmek diye isimlendirmiştir. Bunun sonucu olarak da Allah Teâlâ kendi peygamberi için Rububiyetine yemin ederek buyuruyor ki: Senin

¹⁴⁸ Nenenin toruna mirasçı olması, vb.

¹⁴⁹ Taberî, *Taberi Tefsiri*, III, 35

¹⁵⁰ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, I, 375-376 bkz. İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, IV, 1751

¹⁵¹ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, IV, 1750; Neseî, *Medariku’t -Tenzil ve Hakaiku’t -Tevil*, I, 370; Suyutî, *Durru’l -Mensur*, II, 583-584

hakemliğine başvurmaktan yüz çeviren münafıklar şu üç şartı yerine getirmeden gerçek bir iman ile inanmış olmazlar:

1. Üzerinde ihtilafa düştükleri meseleler ve davalarda Resul-i Ekrem'i hakem tanımaları. Bir kimse bütün işlerde Hz. Peygamber'i hakem kılmadıkça iman etmiş olmaz. Onun verdiği hüküm haktır ve hem zahiren, hem de içten gelerek o hükmü boyun eğmek lazım gelir.

2. Resulullah'ın verdiği hükümden hiç bir sıkıntı duymamaları, O'nun karar ve hükümlerini tam bir rıza, mutlak bir kabul ile karşılamaları, şikâyet etmemeleri. O'nun verdiği hükme hem zahirde, hem de batında tam bir bağlılık, külli bir teslimiyet göstermeleri, hiçbir engelleme, karşı koyma ve çekişmede bulunmamaları. Bu husus uygulama ve yürütme safhasında söz konusudur. Çünkü kişi hükmün hak olduğu görüşüne sahip bulunmakla birlikte uygulamasından kaçınmaya çalışabilir.¹⁵²

Ayrıca normal hatalar için doğrudan Allah'tan mağfiret dilenir, Peygamberin huzuruna gelmek gerekmez. Ama buradaki nefislerine zulmetmiş olanlar, peygamber'in elçilik görevine itaat etmemiş, onun Allah adına bildirdiği hükme karşı gelmiş, onun gönlünü kırmışlardır. Bundan dolayı affedilmeleri için ondan özür dilemeleri ve onun huzurunda yaptıklarından pişman olduklarını söyleyip Allah'tan mağfiret dilemeleri gerekir.¹⁵³

Ayetin bu şekilde açıklanmasından sonra zihinlere günümüzde sünnet eksenli yapılan tartışmalar gelmektedir. Özellikle sünnetin teşriîliği konusunda ön plana çıkan tartışmalarda Hz. Peygamber'in hüküm koyması mevzu arka plana atılmaktadır. Bunun yanı sıra sünnetin “misvak kullanmak, sağ elle yemek yemek” gibi küçük örneklerle açıklanması, zihinlerde yer alan sünnet algısının ne kadar düşük seviyelerde olduğunu göstermektedir. İslam Hukuku'nun dört ana kaynağından biri olan sünnetin bu denli arka plana itilmesi, ya da işe geldiği şekilde kullanılması veya yorumlanması zulümdür.

¹⁵² Zuhaylî, *Tefsiru'l-Münir*, III, 126

¹⁵³ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 316

1.7. Hırsızlık Yapanlar

Kur'an-ı Kerim'de insanların işlediği suçlar için cezaların olduğu, bu cezaların şiddetinin ne şekilde olduğu belirtilir. Kur'an hiçbir suçuz cezasız kalmayacağını da özellikle vurgular.¹⁵⁴ Ancak suçları belirtirken Nisa suresi 110. ayette “nefse zulüm” ifadesi ile birlikte “sû” kelimesi zikredilmiştir. *“Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı bağışlayıcı ve merhametli bulur.”* Bu ayetteki “kötülük yapan” ile “nefsine zulmeden” kimse nasıl bir insandır? Nefse zulüm ile hangi günah kastedilmiştir? 111 ve 112. ayetlerde günah (ism) ve hata (hatîe) işleyen ve fiilini suçsuz bir insanın üzerine iftira (bühtân) eden kimseden; 105 ve 107. Ayetlerde ise hainler ve onları savunanlardan söz edilmektedir. 105. ayette, Allah, Hz. Peygamber (s.a.v)'e “hainlerin savunucusu olma”, 107. ayette, “kendine hainlik edenleri savunma” uyarısında bulunmuştur.

Ayetler; nefse hainlik eden, kötülük yapan, nefse zulmeden, günah, hata işleyen, işlediği suçu başkasına isnat eden Tu'me b. Ubeyrik hakkında nazil olmuştur. Benî Zafer kabilesinden Tu'me b. Ubeyrik, komşusu Katade b. Numan'ın kavut dolu dağarcığı ile içindeki bir zırhını çalıp bir yahudiye götürür ve ona emanet bırakır. Dağarcığı götürürken, dağarcıktaki bir yırtıktan yollara kavut dökülür.

Katade, önce Tu'me'den şüphelenir, onun evini arar fakat bulamaz. Tu'me dağarcığı görmediğine ve bilmediğine yemin eder. Bunun üzerine Katade, kavutun döküntüsünün izini takip eder. Yahudinin evinde dağarcığı ve içindeki zırhını bulur. Yahudi, bunları Tu'me'nin emanet bıraktığını söyler ve şahitleri ile bunu ispat eder. Zırhı Tu'me'nin çaldığı ortaya çıkar. Tu'me'nin kabilesi geceleyin toplanır, “Hz. Muhammed'e gidelim, hırsızlık suçunu yahudiye isnat edelim, Tu'me de yemin etsin Hz. Peygamber, Tu'me'nin yeminini kabul eder. Çünkü Tu'me müslümandır. Yahudinin sözünü dinlemez” derler. Resellullah'a gelirler. Zırhın çalındığından Tu'me'nin haberi olmadığını, eğer Tu'me'nin aleyhine hükmedilirse namusunun berbat olacağını, zırh Yahudinin evinde bulunduğu için onunla mücadele etmesini” söylerler. Tu'me, bu olaydan sonra Mekke'ye kaçmış ve irtidat etmiştir. Mekke'de hırsızlık için

¹⁵⁴ 99/Zilzal, 8

birinin duvarını delerken, duvar üzerine yıkılmış ve ölmüştür.¹⁵⁵ Tu'me, üç suçu birden işlemiştir:

1. Hırsızlık yapmak,
2. Hırsızlık yapmadım diye yalan yere yemin etmek,
3. Bu suçunu başkasına isnat etmek.

Tu'me hırsızlık ederek, kendisini cezaya maruz bıraktığı için “nefsine hainlik” ve zulmetmek, bu suçu ile başkasına zarar verdiği için su' yani kötülük etmekle tavsif edilmiştir. Nefse ihanet; su'; nefse zulüm; günah (ism); hata (hatie) ve ifira (bühtan) kavramları ile ifade edilmiştir. Su' ve nefse zulüm ifadelerine müfessirler farklı anlamalar vermişlerdir:

- a) Su', şirk ve küfür olmayan günah, ma'siyet; nefse zulüm, şirk ve küfürdür.
- b) Su' küçük günah; nefse zulüm büyük günahdır.
- c) Su', zararı başkasına dokunan kötülük; nefse zulüm, zararı sadece kendisine dokunan kötülüktür.
- d) Su', suçsuz insana suç isnat etmek; nefse zulüm, şirk olmayan günahdır.¹⁵⁶
- e) Su', insanın yaptığı her türlü günah (ism); nefse zulüm, şirk ve şirk olmayan günahlardır.¹⁵⁷
- f) Su', hırsızlık; nefse zulüm, bu suçu başkasına isnat etmektir.
- g) Su', şirk; nefse zulüm, şirk olmayan günahlardır.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, IV, 265-268; İbn Cevzî, *Zadu'l-Mesir*, II, 193

¹⁵⁶ Razî, *Tefsir-i Kebir*, XI, 37

¹⁵⁷ Hazîn, Alaeddin ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî(741/1341), *Lubabu't-Te'vil fi Meani't-Tenzil: Tefsiru'l-Hazin*, Matbaatu'l-Hayriyye, Kahire, I-IV, II, 163

¹⁵⁸ Neseî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, I, 394

Zemahşerî ayetten yalan yere yemini özelleştirildiği manasını çıkarır.¹⁵⁹ Başkalarına karşı böyle davranan aslında kendine namus dışı davranmış olur. Çünkü o, kendisine emanet olarak verilen kafa, kalp ve bütün diğer melekeleri haysiyetsiz haince davranışlarda kullanır. Bunun yanı sıra o, Allah'ın kendisine, ahlakını korumakta yardımcı olsun diye verdiği vicdanını bastırır ve böylece vicdanı tam anlamıyla devreye girip onu bu haince davranıştan kurtaramaz. Dolayısıyla kişi kendisine haksızlık edip haince davranabildiği zaman başkalarına karşı rahatça böyle davranabilir.¹⁶⁰ Ayrıca haine yardım eden toplulukta aynı onun gibi yapılan yanlışlığı destekledikleri için bu hainliğe ortak olup kendilerine zulmetmektedirler.¹⁶¹

Ayetin sebab-i nüzul ve içeriğine baktığımızda hırsızlık yapan kişinin suçunu inkâr etmesi sonucu gerçekleşen bir durum belirtilmektedir. Böylelikle kişi kendince suçsuz olacağını düşünmektedir. Hatta suçsuz olduğu konusunda yeminler ederek yalanlar söylemektedir. Yaptığı bu hareketlerle birkaç suçu bir arada yapmakta ve cezayı hak etmektedir. İnsanları kandıracağını zannederek aslında kendini kandırmaktadır. Hem cezayı gerektiren hareketi yaptığı hem de doğru olan şeyi yerine getirmediği için kendine zulmetmektedir.

2. PEYGAMBERLER'İN KENDİLERİNE ZULMÜ

2.1. Hz. Âdem'in Kendine Zulmü

Yüce Allah Hz. Âdem'i topraktan yarattı, kendi ruhundan üfledi. Onu mükemmel surette yarattı. Sonra meleklerle ona secde etmelerini emretti. Bütün melekler secde ettiler. İblis büyüklendi, kibirlendi, secde etmedi, kâfirlerden oldu.¹⁶²

Allah Hz. Âdem ve eşini cennete koydu: “Ey Âdem, sen ve eşin cennette durun, dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.”

¹⁵⁹ Zemahşerî, *Keşşaf*, III, 147

¹⁶⁰ Mevdudî, *Te'fhimu'l-Kur'an*, I, 403

¹⁶¹ Zuhaylî, *Tefsiru'l-Münir*, III, 231

¹⁶² 2/Bakara, 34; 7/A'raf, 11-13

buyurdu.¹⁶³ Şeytan Hz. Âdem ile eşine vesvese verdi. “Rabbiniz başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da (cennete) ebedî kalıcılardan olursunuz diye bu ağaçtan men etti.” dedi ve onlara “ben size öğüt verenlerdenim” diye yemin etti. Böylece Hz. Âdem ve eşini aldattı. Yasak ağacın meyvesinden yediler. Böylece cennetten çıkarıldılar.¹⁶⁴

Bu durum üzerine “ *O ikisi dediler ki: ‘Ey Rabbimiz! Gerçekten biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, biz her şeyimizi kaybedenlerden oluruz!’*”¹⁶⁵

Hz. Âdem ve eşinin “kendimize zulmettik” şeklinde tevbe etmelerinin sebebi Allah’ın emrine karşı gelmeleri, onlara yasak ettiği ağacın meyvelerinden yemeleridir. Böylelikle Allah’ın razı olmadığı bir işi yapmışlardır. Bunun sonucu olarak da cezayı hak etmişlerdir. Allah’ın razı olmadığı bir işi yaparak kendilerine zulmetmişlerdir.

Allah Teâlâ Kur’an’da belirttiği bu kıssayla insanoğlunun zayıf noktasını gözler önüne sermektedir. İnsan daima bulunduğu durumdan daha yükseklerini isteme veya ölümsüzlüğü elde etme gibi bir duyguya sahiptir. Bundan dolayı şeytan çoğu kez melekleştirme veya ölümsüzleştirme teklifleriyle yaklaşıp insanları kandırmayı başarabilmektedir. Günümüzde de insanı, önce daha yüksek mevki, daha iyi bir konum aldatmacalarıyla aklını çelmekte, daha sonra da onu çürümeye, bozulmaya götürecek yola sevk etmektedir.¹⁶⁶ Bunun sonucu olarak insan kendisine verilen nimetlere karşı şükürü unutmakta, nankörlük etmektedir. Allah’a karşı yaptığı bu nankörlükle kendine zulmetmektedir. Şükreden insan şükrettiği müddetçe kendi için iyi olanı yapar. Ancak kişinin nankörlük etmesiyle Allah’ın zarar görmesi mümkün değildir.¹⁶⁷ Zarar gören kendisidir.

¹⁶³ 7/A’raf, 19

¹⁶⁴ 2/Bakara, 34-36; 7/A’raf, 13-22

¹⁶⁵ 7/A’raf, 23

¹⁶⁶ Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, II, 21

¹⁶⁷ 27/Neml, 40

Ayetin içerisinde geçen Hz. Âdem'in tövbesinden sonra Allah'ın bu tevbe kabul ettiği ve onları yeryüzüne indirdiği belirtilir.¹⁶⁸ Bunun sonucu olarak zulüm kavramını küçük günah olarak değerlendiren müfessirler, bu ayeti de delil göstererek tevbe edildiği müddetçe küçük günahların affolunacağını belirtirler.¹⁶⁹

Ayrıca bu ayetler şeytanın insanı saptırmak için çalışmalarını göstermektedir. Ve insanın unutkanlığını, Yaratıcıya karşı taattaki kudretsizliğini belirtmektedir. Böylece Kur'an insana şeytanın aldatma yollarını belirterek onu bu kötülüklerden korumaya çalışıyor. Bu da Rahman'ın insana merhametini gösterir.¹⁷⁰

Bizler, kendi içgüdülerimizi, eğilimlerimizi, düşmanımız olan şeytanın tehlikeli olduğunu bildiğimiz takdirde, yalnızca Allah'a ibadet etmek suretiyle ruhumuzu, nefsimizi, güzel ahlak ve adap ile arındırıp onu iyiliklerle bezemeye çalışarak Allah'ın ahdini, buyruklarını, ona verdiğimiz sözü hatırlayacak şekilde düzenlediğimiz takdirde, dünyada da ahirette de mutlu kimseler oluruz. Dünya hayatımızda da misyonumuzun gereğini yerine getirme imkânı buluruz.¹⁷¹

Allah Teâlâ Kitabında böyle bir kıssayı anlatarak şeytanın insanoğlunu kandırmak için ne türlü oyunlar çevirdiğini gözler önüne sermektedir. Özellikle ilk insan olan Hz. Âdem'den günümüze kadar gelen tarihî seyri dikkatli bir şekilde incelediğimizde insanoğlunun bu oyunlara hala kandığı görülmektedir. İnsanoğlu Yüce Allah'ın emirlerine itaat etmeyerek, haddini aşarak ve şeytana uyarak, yapmaması gerekeni yaparak o günden bugüne kendine zulmetmektedir.

2.2. Hz. Yunus'un Kendine Zulmü

Hz. Yunus, Filistin'de ikamet ederken Allah, onu Musul'da bir belde olan Ninova halkına elçi gönderdi. Hz. Yunus Ninova halkını imana davet etti, ancak onlar bu davete icabet etmediler. Hz. Yunus, Ninova halkına ilahî azabın geleceğini bildirdi. Kendisi Allah'ın emri gelmeden, onlara kızarak aralarından ayrıldı. Deniz sahiline geldi.

¹⁶⁸ 7/A'raf, 24-25

¹⁶⁹ Razî, *Tefsir-i Kebir*, III, 6; Neseffî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, I, 561; Cezairî, *Eyseru't-Tefasir*, II, 160

¹⁷⁰ Şa'ravî, Muhammed Mütevellî, *Kıyasu'l-Enbiya*, thk. Minşavi Ganim Cabir, *Mektebetu't-Turasi'l-İslamî*, Kahire, ts., I-V, I, 139

¹⁷¹ Zuhaylî, *Tefsiru'l-Münir*, IV, 460

Oradaki dolu bir gemiye bindi. Bir müddet sonra rüzgâr kesildi, gemi durdu. Geminin yükü fazla geldi. Geminin yükünü hafifletmek için kura çekip birini denize atmak istediler. Kurada Hz. Yunus çıktı. Hz. Yunus izinsiz halkının arasından ayrılmasının uygun olmadığını anladı. Kendini denize attı. Allah Hz. Yunus’a bir balık gönderdi. Balık onu yuttu.¹⁷²

Bu durum Kur’an’da şu şekilde anlatılır: “(Ey Peygamberim!) Zünnun’u zikret, biz ona lütfetmiştik. Çünkü o (kavmine) kızarak (aralarından çıkıp) gitmişti. (Çıkıp gitmekle) bizim kendisini sıkıştıramayacağımızı sanmıştı. Nihayet karanlıklar içerisinde, ‘(Ey Rabbim!) Senden başka ilah yoktur. Sen her türlü noksanlıktan berîsin. Ben zalimlerden oldum.’ diye dua etti. Biz de onun duasını kabul ettik ve onu üzüntüsünden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz.”¹⁷³

Hz. Yunus’un tevbesinde ben “kendime zulmettim” ifadesini kullanmasına sebep olan durum onun tebliğ ile görevli olduğu kavminden Allah’ın izni olmadan ayrılmasıdır.¹⁷⁴ Kavminin içinde bulunduğu duruma sabredememiş bunun sonucu olarak onlara kızgınlık içerisinde bulunduğu yeri terk etmiştir.¹⁷⁵ Bunun sonucu olarak da Allah onu balığın karnında üzüntü, sıkıntı ve hastalıkla imtihan etmiştir.¹⁷⁶ Hz. Yunus hatasını anlayarak tevbe etmiştir. Onun “kendine zulmü” Allah’ın emri gelmeden, izinsiz olarak hareket etmesidir. Kendisine verilen görevi yerine getirmemesidir.

2.3. Hz. Musa’nın Kendine Zulmü

Firavunun sarayında büyüüp yetişen, güçlü çağına gelince kendisine ilim ve hikmet verilen Hz. Musa¹⁷⁷ bir gün gizlice Mısır’a girdi.¹⁷⁸ Şehre girdiğinde bir kıptî ile Benî İsrailinin kavga ettiğini gördü. Beni İsraili, ondan yardım istedi. Bunun üzerine

¹⁷² Taberî, *Taberî Tefsiri*, VII, 171-172, X, 81; Mukatil, *Tefsir-i Kebir*, III, 73-74; Neseî, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevîl*, II, 417-418; Kasımî, *Tefsiru Kasimî*, XI, 4299-4300

¹⁷³ 21/ Enbiya, 87-88

¹⁷⁴ Kurtubî, *el-Cami’ li Ahkami’l-Kur’ani’l-Kerim*, XI, 329; Razî, *Tefsir-i Kebir*, XX, 216

¹⁷⁵ 68/Kalem, 48

¹⁷⁶ 37/Saffat, 145

¹⁷⁷ 28/Kasas, 14

¹⁷⁸ Girilen şehir konusunda farklı rivayetler vardır. Ancak rivayetlerin çoğunluğunda Mısır şeklinde yer aldığı için onu kullanmayı uygun gördük. Alusî, *Ruhu’l-Mea’ni*, X, 79; Neseî, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevîl*, II, 633; Zemahşerî, *Keşşaf*, IV, 488-489; Razî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, 489

Hız. Musa kıptî'ye bir yumruk vurdu ve kıptîyi öldürdü.¹⁷⁹ Olay sonucunda Hız. Musa: “Bu şeytanın işidir; şüphesiz ki o, şaşırtıp saptıran bir düşmandır! dedi. Ve dedi ki: ‘Ey Rabbim! Ben kendime zulmettim; beni bağışla!’”¹⁸⁰ Kıptîyi öldürmesini şeytanın işlerinden biri olarak gördüğü için kendime zulüm olarak bunu isimlendirmiş ve Allah’tan af dilemiştir. Çünkü oraya sığınan biriydi ve savaşmak için gelmemişti. Onu öldürmeden önce izin alması gerekiyordu. İbn Cerih hiçbir peygamber emredilmeden öldürmez diye belirterek ayetin devamında gelen “apaçık dalalette olan düşman” ifadesinden burada düşmanlığın ortada olduğunu bildirir.¹⁸¹ Ancak Hız. Musa’nın bu şekilde tevbe etmesine sebep olan durum onun kesin bir emir gelmediği halde bir insanı öldürmesidir. Her ne kadar burada bir kasıt olmasa da onun ölümüne sebebiyet vermiştir. Bunu hataen de olsa yapmış olması onu günahattan kurtarmaz. Böyle bir öldürme hadisesi daha önce hiçbir peygamberde görülmemiştir.¹⁸² Ayrıca Hız. Musa bir insanı öldürerek kendi canını da tehlikeye atmıştır. Çünkü kıptî kendi kavminin düşmanı olan bir kavme mensuptu.¹⁸³

Hız. Musa kıssasında da dikkat çeken nokta Allah Teâlâ’nın emrine muhalif davranılmasıdır. Allah Teâlâ insan öldürmeyi yasakladığı halde, Hız. Musa insan öldürme suçunu işlemiştir. Yapmamsı gereken bir şeyi yaparak nefesine zulmetmiştir.

Peygamberlerin “kendilerine zulmetmeleri”ni anlatan bu kıssalar sonucu insanın zihninde “peygamberlerin suçsuzluğu” noktasında soru işaretleri oluşmaktadır. Tefsir kitaplarında da¹⁸⁴ bu konuya değinilmiş olsa da bu konuyu kelim kitaplarından yararlanarak açıklamayı uygun bulduk.

¹⁷⁹ 28/Kasas, 15

¹⁸⁰ 28/Kasas, 15-16

¹⁸¹ Nesefî, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevil*, II, 633; Zemahşerî, *Keşşaf*, IV, 488-489; Razî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, 489-492

¹⁸² Alusî, *Ruhu’l-Mea’ni*, X, 82

¹⁸³ Alusî, *Ruhu’l-Mea’ni*, X, 82

¹⁸⁴ Zemahşerî, *Keşşaf*, IV, 489; Razî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, 491-492

2.4. Peygamberlerin Suçsuzluğu

Allah'ın elçilerinin günah işlemekten uzak, üstün ahlakî değerlerle donatılmış olmaları, birtakım faziletlerle sahip olarak diğer insanlardan farklı bulunmaları, onların yüklendikleri ilahî sefaretin icabı olsa gerektir. Peygamberler iman, ahlak, amel, yaşayış, davranış, tavır ve hareketler bakımından insanların rehberleridir. En güzel yaşayış örneği onların hayatlarıdır, en güzel örnek onlardır.¹⁸⁵

“Onlar Allah'ın hidayet verdiği kimselerdir. Sen de onların yolundan yürü.”¹⁸⁶

“Allah Resulünde sizin için güzel bir örnek vardır.”¹⁸⁷

Allah Teâlâ peygamberlerine bazı sıfatlar vermiştir ki, bunlardan biri de “ismet” sıfatıdır. Terim olarak ismet, Allah'ı peygamberini günah işlemekten, isyana düşmekten, yasak ve haramları irtikâp etmekten koruması, bunları ona menetmesidir. İsmet Allah'ın peygamberine bir lütfu olup onu bir nevi kontrol, murakabe altında tutması demektir. Masumluk, günahsızlık ancak Peygamberlere has bir sıfat olup O Allah'ın emirlerine asla muhalefet etmez, yasakları da hiçbir zaman çiğnemez.¹⁸⁸

İtikadî bir yapı da içerdiği için bu konu kelam alanında da kendine geniş bir yer bulmuş ve çeşitli şekillerde tartışılmıştır. İslam kelam mekteplerinden Mutezile, akli sebeplerden dolayı Peygamberin yüce, ilahî göreve gölge düşürür düşüncesiyle küçük-büyük her türlü günahın peygamberden sadır olamayacağını kabul etmiştir. Şiiliğe göre Peygamber'in ismeti tam ve mükemmeldir. Bu, doğumundan ölümüne kadar devam eder. Hariciliğe göre peygamber zatı itibariyle hata yapmaya ve günah işlemeye müsaittir.¹⁸⁹ Bu görüşlerini tartışırken peygamberlerin Kur'an'da tevbe ettiklerini

¹⁸⁵ Gölcük, Şerafettin; Toprak, Süleyman, *Kelam*, S.ü. İlahiyat Fak. yay., Konya 1988, s.279

¹⁸⁶ 6/ Enam, 90

¹⁸⁷ 33/ Ahzab, 21

¹⁸⁸ Gölcük, Şerafettin; Toprak, Süleyman, *Kelam*, s.280

¹⁸⁹ Gölcük, Şerafettin; Toprak, Süleyman, *Kelam*, s.280

belirtilen ayetler delil olarak gösterilmiş, bu ayetler üzerinden görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır.¹⁹⁰

Ehl-i Sünnette İsmet Anlayışı: Eş'arilik başlangıçta peygamber'in tebliğde ismet sahibi olduğuna, tebliğ ettiği ilahî kanun konusunda günah işlemeyeceğine inanırken daha sonra felsefe ve Şîliğin tesiriyle Maturidîliğin görüşüne yaklaşmıştır. Maturudîliğe göre peygamber:

- Küçük büyük bütün günahlardan,
- Her türlü küfür ve şirkten uzaktır.

Bununla birlikte çok küçük, hafif hatalar, zelle türünden ayak sürçmeler peygamberden sadır olabilir.¹⁹¹

Sünnî kelamcılar iki nokta üzerinde ittifak etmişlerdir.

- 1) Peygamber tebliğde günahsızdır.
- 2) Nübüvvetten önce bile peygamberden küfür nevinden bir günah sadır olmaz.

Öte yandan peygamber gerek unutkanlıkla veya dikkatsizlikle, gerekse bilerek büyük günah işlemez. Bakıllanî, İsferayinî ve Cüveynî bu görüştedir. Zelle türünden küçük hatalar mevzuunda kelamcıların görüşleri değişiktir. Ancak peygamberin bilerek çok küçük günahları, hataları işlemeyeceği görüşü hâkimdir. Razî ve Cürcanî dalgınlık veya unutkanlıkla bazı küçük hataların peygamberden sadır olabileceğini bunun da şeraitin tefsirindeki zorluklardan ileri gelebileceğini kabul ediyorlar. Bu da yukarıda ifade edilen Hanefî-Maturudî görüşünü kabul manasına geliyor.¹⁹² Tüm bu tartışmalar sonucunda peygamberlerin günahsızlığı konusunda iki husus ortaya çıkıyor:

- 1) Peygamberlerin nübüvvetten önceki ismetleri: Peygamberler kendilerine nübüvvet görevi verilmeden önce ya kendilerinden önceki bir peygamberin şeraitine

¹⁹⁰ 21/ Enbiya, 87-88; 28/Kasas, 15-16; 7/A'raf, 23; Razî, *Tefsir-i Kebir*, III, 6; Neseî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, I, 561; Cezairî, *Eyseru't-Tefâsir li Kelami'l-Aliyyi'l Kebir*, II, 160

¹⁹¹ Gölcük, Şerafettin; Toprak, Süleyman, *Kelam*, s. 280

¹⁹² Gölcük, Şerafettin; Toprak, Süleyman, *Kelam*, s. 281

tabi olarak hayatlarını sürdürürler veya kendilerinin ileride peygamber olacaklarını bilmeden toplumları içinde hemcinslerinden doğruluk, dürüstlük, ahlakî faziletler bakımından farklı bir yaşayışın sahibi olurlar.

2) Peygamberlerin nübüvvetten sonraki ismetleri: Peygamberler nübüvvetlerinden sonra daha da korunmuşlardır. Peygamberler nübüvvetlerinden sonra Allah'ın her konuda kendilerine tebliğ ettiği bütün emirlere tam olarak uyarlar.¹⁹³

Yapılan bu açıklamalardan sonra şu sonuçlara varırız:

-Peygamber iman konularında Allah'a karşı muhalefette bulunmaz. İlahî vahye önce peygamber inanır. Peygamberden küfür türünden bir söz ve fiil veya iman esaslarından birini inkâr imkânsızdır. Hiçbir peygamberden küfür sadır olmadığı konusunda Kur'an ayetleri şهادette bulunmaktadır.¹⁹⁴

- Peygamber kendisine gelen vahye tabi olur.¹⁹⁵ Vahye tabi olma hem tebliğ hem de ameller sahasındadır. Onlar haram ve mekruhları işlemezler.

- Günah işlemek nübüvvetle bağdaşmaz. Nübüvvetle günah birbirine zıt kavramlardır. Peygamber kendisine itaat edilmesi gereken Allah'ın elçisidir.

- Şeytanın vesvesesi ve nefsî arzular da peygamberin günah işleminde tesirli olmazlar. İnsanlar da peygamberlere günah işletemezler.

- Peygamber, ismetine zarar verebilecek delilik gibi hastalıklara da yakalanmaz. Ancak peygambere yapılan sihir, bir beşer olması hasebiyle onun vücudunda kırgınlık ve rahatsızlık meydana getirir, fakat sihir onun ismetine ve nübüvvetine asla zarar vermez.¹⁹⁶

¹⁹³ Gölcük, Şerafettin; Toprak, Süleyman, *Kelam*, s. 282

¹⁹⁴ 6/ Enam, 19-72; 10/ Yunus, 104-106; 7/Araf, 144-158; 2/Bakara, 87-91; 3/Al-i İmran, 21, 112

¹⁹⁵ 7/Araf, 203; 6/ Enam, 15; 33/Ahzab, 2

¹⁹⁶ Gölcük, Şerafettin; Toprak, Süleyman, *Kelam*, s. 282

Hız. Âdem,¹⁹⁷ Hız. Nuh,¹⁹⁸ Hız. İbrahim,¹⁹⁹ Hız. Yusuf,²⁰⁰ Hız. Yunus²⁰¹, Hız. Musa²⁰² ve Hız. Muhammed²⁰³ hakkında varid olan, zahirinde günah işlemeyi düşündüren ayetlerin hakikatte günahla ilgisi yoktur. Bütün bu Kur'anî naslar dikkatle incelendiğinde Peygamberlerin günah işlemediği neticesini ortaya koyar.²⁰⁴

Bu nasslarda varid olan hususların büyük çoğunluğu ya nübüvvetten önce vakî olmuştur veyahut peygamberin dinî izahında yaptığı çok küçük bir hatadır. Üçüncü yorum şekli- belki en doğru olanı budur- bu nassların ifade ettiği masiyet, günah değil sadece daha iyisini yapmamaktır. Burada daha iyiyi yapmamak, hata, günah gibi görünmektedir.²⁰⁵

3. ALLAH'IN İNSANLARA ZULMETMEMESİ

Konumuzu oluşturan ayetlerde insanların “kendilerine yaptıkları zulüm”den bahsedilirken özellikle kulun zulmü kendi kendine yaptığı vurgulanmaktadır. Allah kullarına zulmetmemektedir. Kullar şirki, küfrü ve günahı tercih ederek zulmü kendilerine layık görmektedirler.

Allah Teâlâ kullarına peygamber göndererek kitap indirerek faydalarına olan şeyleri eksik etmemiştir.²⁰⁶ Ayrıca işitecek kulaklar, görececek gözler, hissedip, akledecek kalpler vermiştir; hak ile batıl; doğru ile yanlışın arasını ayırmalarını sağlayacak her şeyi onlara ihsan etmiştir. Aksine onlar doğru davranmayı ve melekelerini gerektiği şekilde kullanmayı reddetmek ve şehvetlerini, dünya lezzetlerini izlemek suretiyle “kendi kendilerine zulmederler”. Tabiatıyla bu davranışları onların gözlerini kör, kulaklarını sağır eylemiş ve kalplerini öldürmüştür. Öylesine ki, artık doğru ile yanlış, iyi ile kötü arasını ayırt edemez olmuşlardır, zira şuurları da artık ölüdür.²⁰⁷ Onlar yalan

¹⁹⁷ 2/Bakara, 37; 20/Taha, 115

¹⁹⁸ 11/ Hud 45-46

¹⁹⁹ 2/Bakara, 258-260; 6/Enam, 76-79

²⁰⁰ 12/Yusuf, 21-34

²⁰¹ 21/Enbiya, 87

²⁰² 28/Kasas, 15-16

²⁰³ 80/Abese, 1-11; 8/Enfal, 67-68; 9/Tevbe, 42-43; 66/Tahrim, 1-5

²⁰⁴ Gölcük, Şerafettin; Toprak, Süleyman, *Kelam*, s.283

²⁰⁵ Gölcük, Şerafettin; Toprak, Süleyman, *Kelam*, s. 283

²⁰⁶ Zemahşerî, *Keşşaf*, IV, 146

²⁰⁷ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, II, 337; Bursevî, *Ruhu'l-Beyan*, VIII, 129

ve küfürle kendilerine zulmetmektedirler. Yalancılar için bir cezanın olması gerekir. Kıyamet gününde adaletin tam olması için onlara ceza gerekmektedir. Allah onlara zulmetmez onlar cezaya sebep olmakla kendilerine zulmederler.²⁰⁸ Bütün kabiliyetlerini kullanıp Peygamber'i ve ona gelen ilahî mesajı anlayıp hayata geçirmeyenler de kendi kendilerine zulmetmektedirler. Aklını kullanmayıp zanna uyanlar, Kur'an'ın başkaları tarafından uydurulduğu iddiasında bulunanlar, Kur'an'ı ve Peygamber'i yalanlayanlar kendilerine zulmedenlerin ta kendileridir. Çünkü onlara bu olumsuzlukları yaptıran Allah değildir, onlar kendi kendilerine zulmetmektedirler. Çünkü Allah kimseye 'ilahî mesajı dinleme, aklını kullanma, bak ama görme, zannının peşine git. Kur'an'ı ve Peygamber'i yalanla' demez. Bütün bu yanlış işleri insanın kendisi yapar ve böylece zalimlerden olur.²⁰⁹

Bu mesele aynı zamanda kalamî bir konu olan insanın iradesi ve fiilleri konusunu da içine almaktadır. İnsanın fiilleri konusu kalamî alanda mezhepler arasında tartışılmıştır. İnsanın fiillerini kendisinin yarattığını savunan Mutezile ise görüşlerinin doğruluğuna, Cenab-ı Hakk'ın, *"Şüphesiz ki Allah insanlara asla zulmetmez, fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler"* ayetini delil getirmiştir. Bunu şu şekilde istidlal etmiştir: "Bu Allah Teâlâ'nın hiç kimseyi kötülükleri ve gayr-ı meşru şeyleri yapmaya mecbur etmediğine, fakat insanların kendi irade ve istekleri ile bunlara yönelik yaptıklarına delalet eder." Vahidî ise buna şu şekilde cevap verir: "Allah Teâlâ, zulmü kendisinden, mülkünde tasarruf sahibi olduğu için nefyetmiştir. Böyle (kendi mülkünde tasarruf eden) zalim olmaz. İnsanların fiilleri onların kesbleri sebebi ile kullara izafe edildiği için, Allah kullarına zulmetmez, *"Fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler"* buyurmuştur.²¹⁰

İnsanın kendine zulmetmesi içerisinde tüm zulüm çeşitlerini barındıran bir durumdur. Kul, kulluk bilincine varmadığı, İslam kardeşliğini tam olarak algılamadığı sürece kendine zulmetmektedir. Allah Teâlâ ayet-i kerimelerde kulun zulmü kendi kendine yaptığını vurgulamaktadır. Kulun sahip olduğu irade doğru ve yanlış seçmesine imkân tanımaktadır. Kul cezayı gerektirecek zulmü yapmakla kendine zulmetmektedir.

²⁰⁸ Zemahşerî, *Keşşaf*, IV, 146; Neseî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevîl*, II, 24

²⁰⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, VIII, 536-537

²¹⁰ Razî, *Tefsir-i Kebir*, XII, 391

II. BÖLÜM
KENDİLERİNE ZULMEDEN KAVİMLER
VE
ÖZELLİKLERİ

Çalışmamız bünyesinde içerisinde “kendine zulmeden” ifadelerinin geçtiği ayetleri incelediğimizde karşımıza birçok ayette geçmiş kavimlerin akıbetlerinden ve onların kendilerine nasıl zulmettiklerinden bahsedildiğini gördük. Özellikle her kavmin çeşitli nimetlerle imtihan olduğu, imtihanları sonucunda nasıl başarısız olduklarını ve zulümleri sonucunda maruz kaldıkları durumları tespit ettik. İnsanın bir toplum içinde yaşadığı ve her toplumun aslında onu oluşturan bireyler tarafından şekillendirildiği düşünüldüğünde Kur’an-ı Kerim’de zikri geçen kavimlerinde çalışmamızda yer almasını gerekli gördük. Aynı zamanda bahsedilen kavimlerin yaşadıkları olayların günümüz toplumlarında da hala devam ettiğini görünce bu konunun özellikle ele alınmasını istedik. Bu yüzden de bu konu için ikinci bir bölüm oluşturduk.

1. KENDİLERİNE ZULMEDEN KAVİMLER

Kur’an’da medeniyetlerin yıkılışını söz konusu eden ayetlerde, Hz. Peygamber’in ilk hitap çevresinden başlamak üzere, bütün zamanların insanlarına seslenilmekte ve yok olan, yıkılan medeniyetlerin araştırılması ve onların tarih sahnesinden silinişine neden olan etkenlerin tespit edilip, gerekli derslerin alınarak, tarihin acı deneyimlerinin tekrerrür ettirilmemesi istenmektedir. Kur’an’ın genel metodu içinde, geçmişten örnekleme olarak seçilen medeniyetler, onun ilk muhataplarının yakın çevresinde yaşayan ve onların tarihî olarak haklarında bilgi sahibi oldukları, duydukları medeniyetlerden, toplumlardan oluşmaktadır.²¹¹

Kur’an, ümmetlerin ve toplumların-sadece ümmetler ve toplumlar olarak- belirli bir tarihî sürece göre kendilerini yükseliş ve düşüşlerini yönlendiren ortak kurallar ve prensiplere sahip olduklarına değinmiştir. Kur’an’da kullanılan ortak kader ve toplumsal akıbet gibi kavramlar, toplumları yönlendiren mutlak, belirli kuralların bulunduğu işaret etmektedir.²¹²

²¹¹ Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur’an ve Medeniyet: Doğuşu, Gelişimi, Çöküşü*, Pınar yay., İstanbul, 1996, s. 251

²¹² Mutahharî, Murtaza, *Tarih ve Toplum*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1989, s.27

Ancak bu durum bizleri insanın tarihe müdahalesinin mümkün olmadığı, oluşturulmuş bir tarih içerisinde sorumluluk almadan yaşayacağı sonucuna götüremez. İnsan tarihi oluşturan bir varlıktır. İşte bu yüzden Kur'an özellikle bu noktada insanın sorumluluğuna dikkat çekmektedir. İnsan her yaptığı fiilden sorumludur.²¹³ Sünnetullah toplumda meydana gelen değişimlerin belli bir kanun dâhilinde meydana gelmesine rağmen insanın değişimde olan etkinliğinin de göz ardı edilemeyeceğini tekrar belirtir. Her ne kadar insanı etkileyen etmenler olsa da belirli kurallar çerçevesinde meydana gelen değişimde insan yine etkindir. Bu etkenliği bizzat onun iradesiyle olur. Kur'an, insan davranışlarının belirlenmesinde gerek dâhilî, gerekse haricî faktörlerinin rolünü inkâr etmemekle birlikte, insanı etkileyen bu faktörlerin bizzat insan tarafından üretildiğini söylemektedir. Böylece Kur'an'ın tarihin direksiyonunu insanın eline vermiş olduğunu söyleyebiliriz.²¹⁴

Kendilerine peygamber gönderilen toplumlardan söz eden ayetler, söz konusu toplumların, kendilerini gerçek değer yargılarına; onları yaşadıkları çevrenin, ortamın, yaşamın düzeyinden üstün bir düzeye; bu şartları ve yaşam biçimini sarsarak onun sınırlı, dar kafesinden başka bir konuma gelmeye çağıran peygamberlere karşı gösterdikleri tavırları gösteriyor ki; alışkanlık, örf, adet, gelenek ve göreneklerin; şahsiyetsizlik, gevşeklik ve vurdumduymazlığın yönlendirdiği toplumlar, peygamberleri şu şekilde tepkilerle karşılamışlardır: “*Biz atalarımızın yolundayız. Biz atalarımızın bu yolu izlediklerini gördük.*”... Yaşanan hayat zihinlerinde o kadar yer etmiş, hissiyat davranışlarına, ruhlarına o kadar işlemiş ki, artık onlar düşünen, araştıran, muhakeme eden bir insan olmaktan çıkmışlardır. Onlar artık sürekli biçimde zamane çocuğudur. Sürekli çevresinin, yaşam biçiminin yetiştirmesidir. O, zamanın babası, çevresinin babası değildir. Onun içindir ki bu insan, yaşanan şartları, çevreyi ve yaşam biçimini aşarak yaşamı ve olayları değerlendiremez.²¹⁵

Allah'ın bir toplumun kötülüğünü (veya iyiliğini) irade buyurması, olaylara bağlı olarak ortaya çıkan (hâdis) bir arzu/istek değildir. O, belli vasıflardaki toplumlar için

²¹³ 74/Müddesir, 38; 35/Fatır, 18; 39/Zümer, 7

²¹⁴ Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, s. 152

²¹⁵ Sadr, Muhammed Bağır, *Kur'an Okulu*, trc. Mehmet Yolcu, Fecr yay., Ankara, 1996, 3. Baskı, s. 144-145

iyilik veya kötülüğü ezelde irade buyurmuştur. Bu yüzden bir toplum örneğin zalim vasfını kazandığında, o toplum için yok oluş sürecinin başlaması Allah'ın iradesi gereğidir. Bu sonucu Kur'an'ın aynı zamanda sünnetullah olarak da adlandırıldığını düşünecek olursak, ilahî irade ile sünnetullahın değişmezliği arasında herhangi bir çatışma veya aykırılıktan söz etmenin bir vehim olduğunu görürüz.²¹⁶

Bir kavim dini tahrif edip hevalarına yönelirse, o topluma ait örf ve adetlere uymayı terk ederlerse bunun sonucunda onların başına musibetler ve imtihanlar gelir. Birlikleri dağılır. Kuvvetleri kırılır, düşmanları başlarına musallat olur. Allah'ın toplumlara verdiği ruhun tüm kuralları ilahîdir. Düşünce yapısının düzeltilmesi, heveslerin terbiye edilmesi, şehvetlerin ve arzuların sınırlandırılması, her işi gerektiği şekilde uygun bir biçimde yapmak, emaneti korumak, kardeşliği yaymak, hayırda samimi olmak faziletlerin temelidir. İşte bu ruh milletlerin hayat kaynağıdır. Bu ruh toplumlarda olduğu müddetçe nimetini onlardan almayacaktır. Ancak bu durumlarını değiştirdiklerinde mutlulukları gidecek, rahatlıklarının yerini sıkıntı alacaktır.²¹⁷ Özellikle sıkıntı içine giren veya çöküş içerisinde olan toplumlarda da yönetici kadronun etkisi yadsınamaz. İmaduddin Halil, yönetici kadro hakkında bilgi verirken Kur'an, çöküş anında ve çöküş dönemlerinde toplumların yöneticiliğini ve sorumluluğunu, fasıklar, günahkârların veyahut da zalim ve tuğyan etmiş yöneticilerin yüklendiğini ifade etmektedir. İşte bu tür yöneticilerin, yönetim açısından bütün yaptıkları ele alınırsa yaptıkları her türlü faaliyetin bir çöküntüye, yıkılışa sebep olduğu gibi onların da bu davranışlarına razı olan toplum veya ümmetin de yok olmasına yol açacağı kaçınılmaz ve muhakkaktır.²¹⁸

Bayağı değer yargılarının oluşmasında etkili olan ikinci sebep, Firavunî güçlerin tarihin seyrine egemen olmasıdır. Firavunlar tarih boyunca her ne zaman sulta merkezlerini ellerine geçirmişlerse, geleceğe yönelik sondajlarda bulunmuşlardır. Onlar yaşanan hayatı aşan ne gördülerse, istikbale yönelik her hareketi karşıt bir girişim ve

²¹⁶ Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, s.179

²¹⁷ Kasimî, *Tefsiru Kasimî Mehasinut't Tevil*, IX, 3656-3657

²¹⁸ Halil, İmaduddin, *İslam'ın Tarih Yorumu*, trc. Ahmet Ağırakça, Risale Yayınları, İstanbul, 1988, s.256

hareket olarak nitelendirmişlerdir. Onlar bu tür girişimlerde daima kendi varlıklarının sarsılmasını sulta ve makamlarının sallantıya girişini görmüşlerdir.²¹⁹

Toplumun yaşanan hayat biçimini bir değer yargısı olarak kabul ettirilmesini sağlayan, Firavunî diktadır. Bu Firavunî dikta rejimi, yaşanan hayatta değer yargılarının aşılmasını, değişmesini ve dokunulmazlıkların kaldırılmasını kendilerinin aleyhlerine sayar ve varlıkların can düşmanı olarak görür.²²⁰

Toplumlari Allah'ın azabıyla karşı karşıya getiren günahlar iki kısma ayrılır. Bunlardan biri: Elçilere karşı gelme, onlarla inatlaşma, onların risaletini bilerek inkâr etme, günahlarda, fiske da haddi aşma işte bu sebeplerden dolayı Allah Teâlâ bu suçları işleyenleri helak eder ve şiddetli bir azapla azap eder. Nuh kavmi, Ad, Semud, Şuayb, Lut vb. kavimlere yaptığı gibi. İkincisi ise: onlara kıtlık, açlık, çeşitli hastalıklar, çeşitli karışıklık ve çalkantılar, depremler vb. belalar indirir. Bunlarla birlikte bazen ölüm olayları vuku bulur bazen de can kaybı olmaz. Bu ümmetin azabı da bu kabildendir.²²¹

Kur'an'daki helak kıssalarının amacı, helak olan kavimlerin güç ve ihtişamına dikkat çekmek, onların azıp barbarlaştıklarında, Allah'a engel olmadıkları, Allah'ın onların üzerine azabını boşalttığı ve onları cezalandırdığını anlatmak, kendisine karşı barbar, azgın ve şımarıkça bir yol tutan herkese Allah'ın gücünün yettiğini ispatlamaktır. Ayetler uyarma, hatırlatma ve Allah'a karşı azgınlık, fesad ve şımarıklıktan sakındırma gayelerini gütmektedir.²²²

1.1. Ad Kavmi ve Zulmü

Ad kavminin yurtları; Hadramevt'e ve Yemen'e kadar uzanan yerler olup Allah'ın yerlerinden en geniş, en otlu, sulu, bol nimetli olanı idi.²²³ Yerin üzerinde akan

²¹⁹ Sadr, *Kur'an Okulu*, s. 146

²²⁰ Sadr, *Kur'an Okulu*, s. 148

²²¹ et-Telidî, Abdullah, *Esbabu Helaki'l-Umem ve Sunnetullah fı'l-Kavmi'l-Mucrimîn ve'l-Muharrifin*, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 2004, s. 31

²²² Derveze, Muhammed İzzet (1404/1984), *et-Tefsiru'l-Hadis: Tertibu's-Suver Hasebu'n-Nuzul*, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, 1962, I-IV, I, 154

²²³ Taberî, Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (310/923), *Tarihu't-Taberi: Tarih'ur-Rusul ve'l-Müluk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Daru'l-Maarif, Beyrut, 1987, I-XI, I, 110

ırmakları, bağları, bahçeleri, sürü sürü davarları²²⁴, yer altında da su depoları vardı.²²⁵ Başkalarına verilmeyen boy bos, güç kuvvet de, onlara verilmişti.²²⁶ İşte bu nimetler içinde adeta boğulan Ad kavmi Allah'ı bırakıp kendilerine hiçbir faydası olmayan putlara tapıyor, Allah'a şirk koşuyorlardı.²²⁷ Onlar, inatçı bir zorbanın emrini tutup ardından gittiler de²²⁸: “Kuvvetçe, bizden daha güçlü kim varmış? diyerek yeryüzünde büyüklük taslamaya²²⁹, memleketlerinde azgınlık ve fesatlarını arttırmaya²³⁰, halka zulüm etmeye başladılar.²³¹ Ahiret hayatını, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiler.²³² Sadda, Samud ve Henna adındaki üç puta tapmaktan da geri durmadılar.²³³

İşte bu durumda olan Ad kavminin hak yola davet edilmesi için Allah kardeşleri Hz. Hud'u onlara uyarıcı ve korkutucu, Allah'ın emirlerini açıklayıcı olarak gönderdi. Hz. Hud kavmine “*Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, ben üzerinize gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum.*” diyerek kavmini uyardı ve tek olan Allah'a kulluk etmeye ve putları terk etmeye çağırdı.²³⁴ Kavmi ise “*Sen bize, bizi tanrılarımıza tapmaktan döndürmen için mi geldin? Öyleyse tehdit etmekte olduğun şeyi (azabı) eğer iddianda doğru söyleyenlerdensen bize getir.*”²³⁵ Ve “*Ey Hud! Sen bize açık bir mucize getirmedi. Biz de senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz ve biz sana inanacak da değiliz. Senin hakkında “Seni tanrılarımızdan biri fena çarpmış! demekten başka bir söz bulamıyoruz.*”²³⁶ “*Kavmin ileri gelenlerinden kâfir bir cemaat de: ‘biz seni muhakkak bir beyinsizlik içinde görüyoruz, seni yalancılardan sayıyoruz.*”²³⁷ “*Öğüt versen de,*

²²⁴ 26/Şuara 133, 134

²²⁵ 26/Şuara 129

²²⁶ 7/ A'raf, 69; Ahkaf, 26

²²⁷ 46/Ahkaf, 28

²²⁸ 11/Hud, 59

²²⁹ 41/Fussilet, 15

²³⁰ 15/ Hier, 11, 12

²³¹ Taberî, *Tarih*, I, 110

²³² 23/Mü'minun, 35-37

²³³ Taberî, *Tarih*, I, 110

²³⁴ 46/Ahkaf, 21; 23/Müminun, 32; 11/Hud, 50; 7/A'raf, 65

²³⁵ 46/Ahkaf, 22; 7/A'raf, 70

²³⁶ 11/Hud, 53-54

²³⁷ 7/ A'raf, 66

vermesen de bizce birdir. Biz azaba uğratılacak da değiliz.”²³⁸ “Ahireti yalan sayan bir guruh: ‘Bu sizin gibi bir beşerden başkası değildir, sizin yediklerinizden yiyor, içtiklerinizden içiyor, eğer kendiniz gibi bir insana boyun eğerseniz, andolsun ki, siz hüsrana uğrayanlardan olursunuz. Öldüğünüz, bir toprak, bir kemik olduğunuz vakit siz herhalde (diri olarak kabirlerinizden) çıkarılmış olacağınızı mı va’d (ve tehdit) ediyor? Tehdit edildiğiniz şey (ahirette hesap vermeniz) ne kadar uzak! Hayat şu bizim dünya hayatından başkası değildir. Ölürüz, yaşarız. Fakat biz tekrar diriltilecek değiliz.”²³⁹ diyerek

- 1) Allah’ın varlığını ve birliğini, O’na kulluk etmeyi,
- 2) Allah’ın gönderdiği Peygamberi ve ona uymayı,
- 3) Ahiret gününü ve dünya azabını reddettiler.
- 4) Dünyada edindikleri malların ve güçlerinin devamlılığına inandılar.

Hız. Hud ise “Allah’tan başkasına kulluk etmeyin” çağrısına devam etti. Kavmini üzerlerine gelecek büyük günün azabıyla tehdit etti.²⁴⁰ Kavminin bu azabın gelmeyeceğini zannederek meydan okumasına karşı “Bunun ilmi ancak Allah nezdindedir. Ben size gönderildiğim şeyi tebliğ ediyorum...” diyerek azabın şeklini ve zamanını ancak Allah’ın bildiğini, Allah’tan korkmalarını,²⁴¹ kendisinin sadece emin ve güvenilir bir peygamber olduğunu,²⁴² bu uyarı karşılığı hiçbir ücret istemediğini, mükâfatının yalnız âlemlerin Rabbine ait olduğunu,²⁴³ yalancılardan olmadığını,²⁴⁴ kavminin Allah’a ortak koştuğu putlardan uzak olduğunu²⁴⁵ belirtir. Tüm bu çağrılara karşı aklını kullanmayıp, çıkarlarıyla karşılık veren Ad kavmi atalarının tapmakta oldukları putları bırakmayacaklarını ve tehdit edildikleri azabın getirilmesini

²³⁸ 26/Şuara, 136-138

²³⁹ Müminun, 33-38

²⁴⁰ 46/ Ahkaf, 21

²⁴¹ 26/Şuara, 124

²⁴² 26/Şuara, 125

²⁴³ 26/ Şuara, 127; Hud, 51

²⁴⁴ 7/A’raf, 67

²⁴⁵ 11/Hud, 54

istediklerini belirtirler.²⁴⁶ Ve böylece inkârları sebebiyle, tüm fikirlere karşı önlerine ve arkalarına setler çekmeleri, kafalarını kilitleyip, kulaklarını tıkamaları sebebiyle azabı hak ettiler. *“İşte Ad kavmi Rablerinin ayetlerini bilerek inkâr ettiler. Peygamberlerine karşı geldiler ve her inatçı zorbanın emrine uydular.”*²⁴⁷

Sonunda azap onları hiç ummadıkları bir şekilde, vadilerine yönelerek gelen bir bulut şeklinde geldi. Onlar: *“Bu bize yağmur getiren bir buluttur.”* dediler. Hz. Hud: *“Hayır o, çabuk gelmesini istediğiniz şeydir, içinde elem dolu azabın bulunduğu bir rüzgârdır. O, Rabbinin emriyle her şeyi helak edecektir.”* dedi.²⁴⁸ Ad kavminin yalanladığı azap yedi gece sekiz gün üzerlerine musallat edildi.²⁴⁹ Öyle bir rüzgâr ki, her uğradığı şeyi terinde bırakmıyor, mutlaka onu kül gibi savuruyordu.²⁵⁰ Sonunda ad kavmi ölüp yıkıldı, sanki onlar içleri bomboş hurma kütükleri gibiydiler.²⁵¹

Bu kıssayı dikkatli bir şekilde incelediğimizde büyüklük ve kazancın maddî kuvvetle sağlanmayacağını, gerçek kuvvetin Allah’a dayanılıp, güvenildiğinde, bütün gayretimizle hak yolunda çalıştığımızda bizim olacağını görürüz. Alçak gönüllülük de bir büyüklüktür ve insana mertebe kazandırır. Bir tek Allah’a iman yani tevhid inancı insanın fitratında olan inançtır. Putlara inanç, imansızlık gibi tavırlar insanın fitratına aykırıdır.

İnsan asıl kulluk etmesi gereken Allah’a karşı kulluk vazifesini yerine getirmeyip, büyüklendiğinde Allah’ın gazabını hak etmektedir. Üzerine bir gazap geldiğinde Bu Allah’ın onlara olan zulmü değildir. Tam tersine gazabı hak edecek davranışlarda bulunduğu için toplum kendine zulmetmektedir.

Tarihte yaşanan deneyimler, her ne şekilde inkâr edilirse edilsin, ahirete inanmayan toplumların kaçınılmaz bir şekilde ahlaksızlaştığını, sorumsuzca yaşadıklarını tüm zulüm ve günah sınırlarını aştıklarını ve nihayet bu nedenle milletlerin

²⁴⁶ 7/A’raf, 70

²⁴⁷ 11/Hud, 59; 38/Sad, 14

²⁴⁸ 46/Ahkaf, 24-25

²⁴⁹ 69/Hakka, 7; 41/Fussilet, 16

²⁵⁰ 51/Zariyat, 42

²⁵¹ 69/Hakka, 8

birbiri ardınca helak olduğunu göstermektedir. İnsan topluluklarının birbiri ardınca yaşadıkları bu binlerce yıllık insanlık tarihi, ahretin hak olduğu ve onu inkâr etmenin insanlığı helake götürdüğünü göstermiyor mu?

Bu, bir milletin sadece maddi gelişmesinin onun doğru yolda olduğunun işareti olduğunu iddia eden görüşe bir cevap niteliğindedir. Bu görüşte olanlar şöyle derler: “Allah, dünyadaki nimetlerin çoğundan yararlanan, yeryüzünde büyük eserler yapan ve büyük medeniyetler yaratan insanları nasıl cehennemin yakıtı yapar?” Kur’an bu fikre şöyle itiraz eder: “Böyle küçük eserler daha önceki milletler tarafından da yapıldı, hem de daha büyük ölçülerde. Bu milletlerin medeniyetleri ve “ büyük eserleri” ile birlikte yok olduklarını görmediniz mi? Doğru inanç ve ahlaktan yoksun olan bir topluluğa, bu dünyada maddi gelişmesini göz önünde bulundurmaksızın böyle davranan ilahi kanunun, aynı şekilde ahirette de böyle davranıp onları cehennemin yakıtı yapmamasının hiçbir nedeni yoktur.”²⁵²

1.2. Semud Kavmi ve Zulmü

Semud kavmi Ad kavminin helakından sonra ortaya çıkmış ve yaşadıkları bölgeye nispetle da Ashab-ı Hicr olarak zikredilmişlerdir.²⁵³ Semud kavmi ovalarda saraylar yapmış, dağlarda da evler yontmuştur. Yerleştikleri bölgede arazinin verimli olması ziraatçılıkla uğraşmalarına ve ekin alanları oluşturmalarına imkân vermiştir. Dolayısıyla rahat ve konforlu bir hayat sürmüşlerdir.²⁵⁴

Hız. Salih Semud kavmi içerisinde çıkmış bir peygamberdir. Hız. Salih peygamberlikle görevlendirildikten sonra kavmini; Allah’a kulluk etmeye, O’ndan başka ilah olmadığına ve Allah’ın üzerlerindeki nimetlerini hatırlamaya çağırarak, “*Allah’tan korkun ve bana itaat edin*” diyerek, Allah’ın azabına karşı kavmini uyarmış ve eğer Allah’tan günahları sebebiyle mağfiret diler, tevbe ederlerse, Allah’ın onları affedeceğini, Allah’ın esirgeyici ve rahmetinin bol olduğunu tebliğ etmiştir.²⁵⁵

²⁵² Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, IV, 284

²⁵³ 7/ A’raf, 74; 15/Hicr, 80

²⁵⁴ 7/A’raf, 74; 26/Şuara, 147-149

²⁵⁵ 11/ Hud, 61; 27/Neml, 45-46; 26/Şuara, 144, 150; 7/A’raf, 73-74

Ama Hz. Salih'in tüm tebliğlerine, uyarılarına, hatırlatmalarına rağmen kavmi kulak asmamış ve *"Atalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men mi ediyorsun?"* diyerek karşı çıkmışlardır. Kavmin ileri gelenleri ve azgınlar taifesi, Hz. Salih'in aralıksız devam eden tebliğlerine *"Zikir aramızda ona mı bırakıldı? O, peygamber değil olsa olsa yalancıdır."* diyerek onu küçümsemişler ve *"bizden bir insana uyarsak sapıklık ve çılgınlık yapmış oluruz"* diyerek inanmama konusunda ne kadar inatçı olduklarını göstermişlerdir. Onların bu azgınlığına ve küfürlerindeki inada ve ısrara karşı Hz. Salih kendisinin güvenilir peygamber olduğunu, kendilerin sadece Allah'a kulluğa, azabından sakındırmaya, yaptıkları günahlardan istiğfara davet eden, buna karşılık da hiçbir ücret istemeyen Allah'ın bir elçisi olduğunu tekrar, tekrar vurgulamıştır.²⁵⁶

Yapılan tebliğler sonucunda Semud kavminin bir kısmı iman etmiştir. Kavmin inanmamakta ısrar eden ileri gelenleri ve azgınları bu iman edenleri, imanlarından vazgeçirmeye ve içlerine şüphe atmaya çalışmışlar ve bu sebeple aralarında yer yer tartışmalar çıkmıştır. Ama inananları inançlarından vazgeçirememiş ve şüpheyeye de düşürememişlerdir.²⁵⁷

Semud kavminin büyüklük taslayan ileri gelenleri Hz. Salih'i küçük düşürmek ve onun davasının asılsız olduğunu herkese göstermek gayesiyle, peygamber olduğuna bir delil getirmesini istemişlerdir. Hz. Salih'in duaları üzerine, Allah Teâlâ kavmi denemek için, mucize olarak kayadan bir dişi deve çıkarmıştır.²⁵⁸ Bu mucize üzerine inanmaları gerekirken, Hz. Salih'i büyücülük ve sihirbazlıkla itham etmişlerdir. Hz. Salih deveye dokunmamalarını, eğer ona bir kötülük edecek olurlarsa kendilerine Allah'ın azabının geleceğini bildirir ve kavimle devenin kuyudan su içme günlerini tayin eder. Buna göre bir gün kavim, bir günde deve sudan faydalanacaktır.²⁵⁹

Semud kavminin ileri gelenleri bu durumdan memnun kalmamıştır. Bu durumu bir uğursuzluk olarak kabule etmişler ve bundan da Hz. Salih ve inananları sorumlu

²⁵⁶ 11/ Hud, 62; 7/A'raf, 73; 27/Neml, 46; 26/ Şuara, 143, 145; 54/ Kamer, 24-25

²⁵⁷ 27/ Neml, 45; 7/A'raf, 75

²⁵⁸ 26/Şuara, 154; 54/Kamer, 27; 17/İsra, 59; 11/Hud, 11

²⁵⁹ 26/ Şuara, 153, 155, 156; 7/A'raf, 73; 91/Şems, 13

tutmuşlardır. Bir süre böyle devam ettikten sonra dokuz kişi Hz. Salih'i öldürmek için tuzak kurmuşlardır. Tuzakları gereği Hz. Salih ve ailesini gece karanlığında öldürecekler ve karanlıkta kimse onları tanıyamayacağı için, Hz. Salih'in aşireti onlardan intikam almaya kalkışmayacaktır. Ancak Allah onların tuzaklarını boşa çıkarmıştır. Bu tuzaklarını da helaklerinin sebebi kılmıştır.²⁶⁰ Son olarak mucize deveyi öldürerek azabı hak etmişlerdir. Daha sonra da Hz. Salih'e: *"Eğer gerçekten elçiyisen, bizi tehdit ettiğin azabı getir"* demişlerdir. Hz. Salih: *"Yurduunuzda üç gün daha yaşayın, sonra helak olacaksınız."* diyerek cevap vermiştir. Bundan sonra durumun ciddiyetinin farkına varıp deveyi kestiklerine pişman olmaları onlara fayda vermemiştir.²⁶¹

Haber verildiği üzere üç günün devamında korkunç bir ses, şiddetli bir yer sarsıntısı ve yıldırımla diz üstü çöküp kalmışlardır. Böyle helak olup gitmişlerdir.²⁶²

Kıssayı incelediğimizde deveyi öldürme suçu bir birey tarafından işlenmiştir. Oysa ayetler, *"deveyi boğazladılar"*²⁶³ buyurmuş ve deveyi boğazlama işi, kabilenin tamamına isnat edilmiştir.²⁶⁴ Bir toplum tarafından tasvip görülen veya bir toplumun iradesini yansıtan her suç toplumun suçudur. Kur'an'a göre bir birey tarafından işlenen ve ilgili toplum tarafından da kabul gören her suç toplumsal bir suç sayılmaktadır.²⁶⁵ Burda emri bil mağruf nehyi ani'l münkerin önemi ortaya çıkmaktadır. Toplum içerisinde yaşayan bireyler birbirinden bağımsız değerlendirilemez eğer toplumda var olan bir kötülüğü veya çirkinliği bir grup değiştirmek veya düzeltmek noktasında bir çaba göstermiyorsa var olan kötülüğün onlara da dokunması kaçınılmazdır. Müslüman bir birey toplumda var olan kötülükleri gücünün yettiğince düzeltmek zorundadır. Var olan kötülüğe sessiz kalır, bir hareket içinde bulunmazsa o suça kendisi de ortak olacaktır.

²⁶⁰ 27/Neml, 48-50

²⁶¹ 54/Kamer, 29; 11/Hud, 1; 26/Şuara, 157; 7/A'raf, 77

²⁶² 54/Kamer, 31; 41/Fussilet, 17; 7/A'raf, 78

²⁶³ 17/İsra, 59

²⁶⁴ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, II, 272

²⁶⁵ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II, 55

Dikkati çeken diğer bir nokta ise kavmin atalarına karşı körü körüne olan bağlılıklarıdır. “*Şimdi kalkıp da babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi vazgeçirmek mi istiyorsun? Doğrusu biz çağırdığın şeyden şüphe ve endişe içindeyiz.*”²⁶⁶ Hz. Salih’in Allah’a ibadete çağırmasını dehşetle karşılıyorlar. Neden? Hiçbir delile ve burhana dayanmıyor bu hareketleri, sırf babaları bu tanrılara tapındığı için düşünmeden onlara tapıyorlar. Böylece bir kere daha tevhid akidesinin umumî bir hürriyet fermanı olduğu ortaya çıkıyor. İnsan aklını her türlü elementlerden ve bağlardan kurtaran geleneklerin ağır zincirinden çıkaran, evham ve hurafenin baskısı altında ezilmekten koruyan umumi bir davet olduğu ortaya çıkıyor.²⁶⁷ İnsan kalbi sağlam bir akideden, bir arpa boyu uzaklaşacak olursa sapıklığı ve inhirafı bir noktada durmaz. Hatta en basit fitrî bir gerçek bile onun gözünde son derece garip ve düşünülməsi dahi imkânsız bir şey haline gelebilir. Hiçbir aklî ve fitrî mantık muhakemesine dayanamayan, bendi cahiliyeti ve sapıklığı ise gayet normal olarak görünür.²⁶⁸

Kur’an-ı Kerim’de Mekkeli müşriklere yönelik hitaplarda geçmiş kavimlerden örnekler vererek onların içinde bulundukları durumun sonucunun onlar gibi olacağı vurgusu çokça yapılmaktadır. Özellikle bu kavimlerin medeniyetlerinin kalıntılarının onlar için bir ibretlik vesilesi olduğu vurgulanarak kendilerini onlarla kıyaslamaları gerektiği bildirilmektedir.²⁶⁹ Ad ve Semud gibi önceki kavimler “onlardan daha güçlüydüler. Yeryüzünü işlemişler” ekin ve ağaç dikmek için yeryüzünü sürmüşler, kazmışlar “ve yeryüzünü daha fazla imar etmişlerdi.” Yani onlar yeryüzünü Mekke ehlinde daha çok imar etmişlerdi. Çünkü Mekkeliler ekini olmayan bir vadiye yaşıyorlardı. Burada Mekkelilerin daha zayıf oldukları halde dünya ile gurura kapılmaları ve dünya ile övünmeleri sebebiyle Mekke müşrikleri hafife alınmaktadır. ... Kendilerinin helak edilmesine sebep olan şeyleri işlemeleri sebebiyle “kendi kendilerine zulmediyorlardı.”²⁷⁰

²⁶⁶ 11/Hud, 62

²⁶⁷ Kutup, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an*, VIII, 225-226

²⁶⁸ Kutup, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an*, VIII, 230

²⁶⁹ 30/ Rum, 9

²⁷⁰ Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, c.11, s. 56

1.3. Medyen Kavmi

Medyen toprakları, Hicaz'ın kuzeybatısında, oradan Kızıldeniz'in doğu sahiline, Güney Filistin'e, Akabe körfezine ve Sina yarımadasının bir bölümüne kadar uzanan bölgelerde yer alır. Medayin'de yaşayanlar büyük tüccar idiler. Onların yerleşim merkezleri, Kızıldeniz sahilini takip eden Yemen, Mekke ve oradan Suriye ticaret yolu güzergâhı ile Irak'tan Mısır'a giden yolun kesiştikleri mevkilerde yer alır. Bundan dolayı da onlar Araplar arasında iyi bilinirler ve helak olmalarından sonra bile Suriye ve Mısır'a giden ticaret kervanlarının yolları, onların arkeolojik kalıntıları arasından geçmeleri nedeni ile hatırlanırlardı.²⁷¹

Hz. Şuayb tebliğ için görevlendirildiğinde Medyenlileri tevhid inancına ve Allah'a kulluğa davet etti.²⁷² Kendilerine verilen nimeti iyi değerlendirmeleri gerektiğini belirterek eğer bunu yapmazsalar azaba maruz kalacaklarını bildirdi.²⁷³ Kavmine ölçü ve tartıda adil olmalarını, eksik tartarak haksızlık yapmamalarını Ölçü ve tartı, bir toplumda ticarî ahlakı sembolize eden iki kavramdır. Ölçü ve tartının tam tutulmaması, haksız kazanç yollarının kapısını açarak; önce ekonomik dengeyi bozmakta, peşinden ahlakî ve sosyal dengesizliğin neden olduğu toplumsal çöküş başlamakta, rafa kaldırılan adalet ilkesinin yerini zulüm, haksızlık almaktadır. Geçmişte olduğu gibi, bünyesini zulmün sardığı toplumlar da, helakten kurtulamamaktadır.²⁷⁴

Ölçü ve tartının adalet ile yerine getirilmesi, karşılıklı ilişkilerde bencillikten uzak kalmaya, buna bağlı olarak insanî bir ruha delil olmakla birlikte; bir başka açıdan kendisinin dışında kalanlara karşı adalet esasına bağlı kalarak, üzerindeki hakları tamamıyla yerine getirip bunlara riayet eden kişide insanî şuurun uyanıklığının ayrı delilidir. İnsanda böyle bir şuur uyanıklığı ise, onun insanlık seviyesinin yüksekliğini ortaya koyar.²⁷⁵

²⁷¹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II, 63-64

²⁷² 11/Hud, 84; 7/A'raf, 85

²⁷³ 11/Hud, 84

²⁷⁴ PazarBaşı, Erdoğan, *Kur'an ve Medeniyet*, s. 278

²⁷⁵ El-Behiy, Muhammed, *Kur'an ve Toplum*, terc. M. Beşir Eryarsoy, Bir yay., İstanbul, 1986, s.154

Toplumda gerek inanç, gerekse sosyal düzen boyutunda, yerleri ve hedefleri sapmış bütün şeyleri esas yerine koyma mücadelesi veren peygamberlerin karşısında, kargaşa ortamı ve düzensizliğin devamından yana olan bozguncu bir kitle bulunmaktadır. Ancak bozgunculuk ve bozgunların hâkim olduğu toplumlarda helakın kaçınılmaz olacağını Kur'an, geçmiş örnekleriyle birlikte, açık bir şekilde bildirmekte ve insanların geçmişten dersler alarak, aynı olumsuz sonuçlara düşmemesini istemektedir.²⁷⁶

1.4. Sebe Kavmi

Sebe, Güney Arabistan'da yer alan halkı ticaretle tanınmış bir ülke idi. Başkenti, Kuzey Yemen'in merkezi Sana'nın kuzeydoğusunda, takriben 55 mil mesafede olan Ma'rib kenti idi. Main krallığının yıkılışından sonra, M.Ö. yaklaşık 1100 yıllarında güç kazandı ve bin yıl boyunca Arabistan'da hüküm sürdüler. Sebeliler, bir taraftan Afrika kıyıları, Hindistan, Uzakdoğu ve Arabistan'ın iç kısımlarının dâhil olduğu yerlerde cereyan eden tüm ticari faaliyetleri, diğer taraftan, Mısır, Suriye, Yunanistan ve Roma'ya yönelik ticareti ellerinde tutuyorlardı. Eski çağlarda servet ve refahları ile meşhur olmaları işte bundandı. Hatta öyle ki, Yunan tarihçilerine göre o devirde dünyanın en zengin kimseleri bunlardı. Ticaret ve alışverişin yanında, ulaştıkları bu refahın başka bir nedeni de, ülkelerinin birçok yerinde barajlar inşa etmiş ve sulama maksadıyla yağmur suları toplamış olmalarıdır.²⁷⁷

“Andolsun, Sebe halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. Onlara şöyle denilmişti: ‘Rabbinizin rızkından yiyin ve O’na şükredin. Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rab’dir.’ Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arîm selini gönderdik. Onların bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ılgın ve biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik. Nimetlere karşı nankörlük etmeleri sebebiyle onları işte böyle cezalandırdık. Biz (bu şekilde) ancak nankörleri cezalandırırız. Sebe halkı ile bereketlendirdiğimiz kentler arasına (her biri diğerinden) görülen kentler oluşturduk. Oralarda gidiş geliş

²⁷⁶ Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'an ve Medeniyet*, s. 323

²⁷⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, IV, 105

belirledik (seyahati kolaylaştırdık) ve onlara da şöyle dedik: ‘Oralarda gece gündüz güvenlik içinde dolaşın.’ Onlar ise, ‘Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır’ dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.’”²⁷⁸

Ülkelerinde mutluluk ve nimet içerisindeydiler. Yaşamları rahattı, ekinleri rızıklı ve boldu. Allahu Teâlâ onlara rızıkından yiyip O’na şükretmelerini emreden bir peygamber gönderdi. Önceleri bu durumdaydılar. Sonra emredildikleri şeyi reddettiler. Sel gönderilerek ve farklı ülkelere bölünerek cezalandırıldılar.²⁷⁹

Allah Teâlâ onlara sel gönderdikten sonra bir kısmı ülkelerinde kaldı, bir kısmı da başka yere göç etti.²⁸⁰ Verilen bu nimetlere karşılık tevhid inancından Allah Teâlâ’ya ibadetten, nimetlendirdikleri için O’na şükretmekten geri durdular. Hüdühüd’ün Hz. Süleyman’a bildirdiği gibi güneşe tapmaya yöneldiler.²⁸¹ Onların bulunduğu bölgede yerleşim yerleri birbirine yakın, ulaşımları emniyette olan, ağaçları, ekinleri ve ürünleri çok olan bir yerdirdi.²⁸² Onlar gece ve gündüz yolculuklarında emniyette idiler. Onlar diyerek bu nimetle şımardılar. Çöller, korku ve sıcak içinde yolculuklar istediler. Bu durum Beni İsrail’in soğan mercimek istemesine benzemektedir.²⁸³

Sebe halkının durumu nimetler karşısında azgınlaşan bir kavmin durumudur. Bu tip insanlar Kur’an’da mutrefun olarak isimlendirilir.²⁸⁴ Mutrefun sınıfı, refah içinde yüzen, azgınlaşan insanlardan oluşur. Sayıca toplumda azınlığı teşkil ettikleri halde ekonominin iplerini ellerinde tutmaları hasebiyle, büyük sermaye grupları şeklinde temayüz etmişlerdir. Bu sermaye grupları toplum hayatında hiçbir ahlakî ilke tanımadan, ekonomik alanda güçsüz bırakılmış kimseleri alabildiklerine sömürürler.

²⁷⁸ 34/Sebe’, 15-19

²⁷⁹ Süleyman el-Hatib, Carullah, *Kıyasu’l-Kur’an*, Camiatu’l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, Riyad, ts., s. 141

²⁸⁰ Süleyman el-Hatib, *Kıyasu’l-Kur’an*, s. 143

²⁸¹ 27/Neml, 22-24

²⁸² Süleyman el-Hatib, *Kıyasu’l-Kur’an*, s. 147

²⁸³ Süleyman el-Hatib, *Kıyasu’l-Kur’an*, s. 148

²⁸⁴ 34/Sebe, 34; 43/Zuhuf, 23; 17/İsra, 16

Ayrıca, ahlak ve fazilet ehlinin bozulmuş bir toplumu düzeltme adına giriştikleri her hayırlı teşebbüsü bastırmak isterler. Açıkçası, ellerine geçirdikleri sermaye silahı ve yedeklerine aldıkları medya ile sömürü sistemlerine engel olarak gördükleri peygamberlerin şahsında İslam’a karşı savaşmakta asla geri durmazlar.²⁸⁵

Mutrefun sınıf, toplumu, sadece fikirleriyle etkilemekle de kalmaz, bizzat, sefahate ve fışk-ı fücra dayalı fiilî yaşantılarıyla bozmaya da çalışırlar. Üstelik bu bozulmayı yaygınlaştırmayı da koordine ederler. Hâlbuki bu bozgunculuk apaçık bir zulüm örneğidir. Bu zulüm daha ziyade, insanların varlıklı olmaları sebebiyle dünyaya karşı aşırı derecede tamahkâr olmalarından kaynaklanır.²⁸⁶

1.5. İsrailoğulları ve Zulmü

Kur’an’da anlatılan kıssaların farklı surelerde yeniden yer aldığını görürüz ancak bunlar olayın farklı yönlerini ele alıp birbirini tamamlayan bölümlerdir. Aralarında ihtilaf yoktur. Kıssanın her anlatışında hikâyenin öncekilerden farklı bir yönü ele alınıp oraya vurgu yapılır. Bu Hz. Musa kıssası içinde geçerlidir.²⁸⁷

Her mevzuda ayrı bir üslup ve ahenkle insan idrakine ve gönlüne hitap eden Kur’an’ın tekrar üslubundan da insan hiçbir şekilde bir sıkıntı ve usanç duymamaktadır. Çünkü Kur’an aynı şeyi değişik yerlerde, farklı maksatlar, farklı irşat gayeleriyle tekrar eder. Her makamda tekrar ettiği meseleyi farklı açılardan yeni bir mana ile muhataba takdim eder.

Tekrar edilen kıssa, farklı surelerde veya değişik siyaklarda her defasında ihtiva ettiği manalardan birisini birinci derecede muhataba anlatılmasını temin eder. Diğer manalar ise ikinci derecede kastedilmiş olur ki bu durum belagata ters değildir. Çünkü aynı kıssayı veya kıssanın bir bölümünü, bir sahnesini değişik mana ortamlarında farklı

²⁸⁵ Altıntaş, Ramazan, *Kur’an’da Hidayet ve Dalalet*, Pınar yay, İstanbul, 1995, 189

²⁸⁶ Altıntaş, Ramazan, *Kur’an’da Hidayet ve Dalalet*, s. 191

²⁸⁷ Zeyyan, Atif, *Kıssasü'l-Enbiya fi Kur'ani'l-Kerim Mecmu'l-Beyani'l-Hadis*, Daru'l Kitabi'l-Lübnani, Beyrut, 4. Baskı, 1988, s.473

²⁸⁷ Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994, s. 253

farklı ve her defasında da manaya yeni bir boyut kazandırarak muhataba arz etmek bir maharet işidir ki, Allah'ın kelamı için bu gayet kolaydır.²⁸⁸

Kur'an'ın bu özelliğini İsrailoğullarını anlatan kıssalarda çokça görmekteyiz. İsrailoğullarının yaşadıkları bazı bölümlerde en ince ayrıntısına kadar anlatılmaktadır. Öncelikli olarak Yahudi kavminin boylara ayrılmasının açıklaması yapılmaktadır. “*Biz onları on iki kabile halinde topluluklara ayırdık. (tiñ sahrasında susuzluktan sıkılan) kavmi Musa'dan su istediğinde biz ona, 'Asanı taş a vur' diye vahyettik. (Vurunca) taştan on iki pınar fıskırdı. Herkes (kendi) su içeceği yeri bildi. Üzerlerine bulutu da gölgelik yaptık ve onlara kudret helvası ve bıldırcın indirdik. 'Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yeyin' (dedik). Onlar bize zulmetmediler, fakat kendi nefislerine zulmediyorlardı.*”²⁸⁹ Hz. Yakup'un oğullarından on iki torun denmiştir. Ama burada kastedilen onun soyundan gelen on iki ümmettir. Onlar küfürlerine tekrar dönerek kendilerine zulmetmektedirler.²⁹⁰ Böylelikle onlara geniş bir sülale verilmiş birbirlerine kardeş kılınmışlardır. Bu onların güçlü olmasını, düşmanlarına karşı çok olmalarını sağlamaktadır. Ancak onlar verilen bu nimeti anlamamışlar, sunulan nimetleri inkâr etmişlerdir. En önemlisi de kendilerine verilen iman nimetinden sonra küfre geri dönmüşlerdir.

1.5.1. Buzağıyı Kendilerine İlah Edinmeleri

Allah Teâlâ kullarını ayırt etmeden temiz olarak yaratmıştır. Ancak İsrailoğulları buzağıyı kendilerine tapılacak ilah olarak edinince bu temizlik özelliklerini kaybetmiştir.²⁹¹ 2/Bakara suresi 54. ayette: “*Musa kavmine dedi ki: 'Ey kavim! Sizler buzağıyı kendinize ilah edinmekle kendinize çok yazık ettiniz. Derhal yaratıcınıza tevbe edin. Allah yolunda kendinizi öldürün! Böyle yapmanız sizi yaratan nezdinde daha hayırlıdır. Böylece Allah sizin tevbelerinizi kabul etsin. Çünkü o tevbeleri çok kabul eder. Merhamet ve ihsanı boldur.*” Yahudilerin buzağıyı ilah edinmesi mevzu açıklanmaktadır. Ayette geçen “Bari” kelimesi, sizi eksiklik ve ayıplardan salim olarak yaratan, size değişik suretler vererek birbirinizden ayıran zat demektir. Onlar,

²⁸⁸ Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 259

²⁸⁹ 7/A'raf, 160

²⁹⁰ Nesefî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, I, 611-612

²⁹¹ Nesefî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, I, 89

hikmetinin incelikleriyle kendilerini çirkinliklerden uzak olarak yaratan âlim ve hâkim olan Allah'ı bırakıp, ahmaklığın timsali olan ineğe tapınmaya koşmalarından dolayı Allah yerine “Bari” ismi kullanılmıştır. Bu onların cehalette ve aptallıkta ne kadar ileri gittiklerini göstermek içindir. Nimet verenin hakkına riayet etmeyenlerden nimetler geri isteneceğinden onlardan kendilerini öldürmeleri istenmiştir.²⁹²

70 bin kişinin öldürülmesi rivayetinden başka rivayette Hz. Musa kavmini o halde görünce aralarından buzağıya tapmamış olan 70 kişi seçip Allah'tan kavminin buzağıyı ilah edinmelerinden dolayı af dilemek için Tur dağına çıktı. Onlar Hz. Musa'dan Allah'ın onlara sesini iletmesini istediler. Allah Teâlâ Ben Allah'ım Benden başka ilah yoktur. Sizi zorluklar içinde olduğunuz Mısır'dan ben çıkardım. Bana ibadet edin benden başkasına ibadet etmeyin. Hz. Musa onlara Allah'ın tevbelerinin ancak kendilerini öldürmeleri ile olacağını bildirdiğinde onlar “Allah'ı açık olarak görmedikçe tövbemizin birbirimizi öldürme olacağı konusunda sana itaat etmeyeceğiz dediler. Resulu yalanlayarak yaptıkları bu günah gerçekten çok büyük idi. Allah Teâlâ buna çok kızdı ve onların üzerine bir saika gönderdi. Onları helak etti. Teker teker öldüler. Bir gün sonra Allah onarlı tekrar diriltti. Bu onların sadece Allah'a şükredip onun nimetlerini anmaları içindi.²⁹³

1.5.2. Allah'ın Nimetlerini Yalanlamaları

Nimet kavramı, müreffeh yaşam ve para manasına gelmektedir. Dert ve ıstırapın zıddıdır.²⁹⁴ Nimet olarak değerlendirilen şeylerin maddî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılması mümkündür. Maddî nimetler dünyada varlığın devamı için gerekli olan her şeyi içerir: su, bitkiler ekin ve meyveler, eşler, oğullar ve torunlar giyecekler, dağlar ırmaklar, yollar, yıldızlar, gece ve gündüz, gemilerin denizden yüzmesi ve tabiatın düzenli biçimde işlemesi gibi. Bunun yanında insanların dünya hayatında karşılaştığı çeşitli sıkıntıları Cenab-ı Hakk'ın gidermesi, dua ve taleplerine icabet etmesi, insanlara yaşama sevinci vermesi gibi sayılamayacak kadar çok nimet mevcuttur. Manevî nimetlere gelince Kur'an'da nimet kavramı hidayet, iman ve bunların sağladığı ebedî

²⁹² Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, I, 386

²⁹³ Cezairî, *Eyserü't-Tefasir*, I, 57; Suyutî, *Durru'l-Mensur*, I, 128-129; Şenkitî, *Edvau'l-Beyan*, I, 142; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, I, 339-342

²⁹⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XII, s. 579

hayattaki mutluluk üzerine yoğunlaşmaktadır. Kur'an'a göre gerçek nimet, Cenab-ı Hakk'ın "ruhumdan üflediğim" diye nitelendirdiği insanın²⁹⁵ selim fitratını bozmayıp O'na bağlanmasıdır. İnsanla yaratıcısı arasındaki bu ilgi ahiret hayatına da taşınarak cennet nimetlerinden övgüyle söz edildikten sonra Allah'ın kulundan memnun oluşunun her nimetin üstünde bulunduğu belirtilir.(9/Tevbe, 72)²⁹⁶

Yahudilerin zorlu çöl yolculuğu sırasında Allah Teâlâ onlara çeşitli nimetler vererek korumuş, bu nimetlerle yolculuklarını kolay hale getirmiştir. Onların üzerine gölgelik olarak bulutları vermiş, yemeleri için bıldırcın eti ve tatlıyı gökten indirmiştir.²⁹⁷ Onları gölgeleyecek bulut yaptık. Bu bulutu Allah onlar yürüyünce onlarla beraber yürüyen onları gölgelendiren kılmaştır. Akşam olunca ateş olup onlara ışık veriyordu. Elbiseleri kirlenmiyordu. Onların üzerine güneş doğmasıyla birlikte kar taneleri gibi bıldırcın eti indiriyordu. Ama onlar bu nimeti görmemekle kendilerine zulmettiler.²⁹⁸ Allah, size verdiğimiz tayyib (yani helal) rızıklardan yeyin buyurdu. Yeyin, fakat bu hususta aşırıya kaçmayın, yani, size ihsan ettiği rızık hususunda Allah'a karşı gelmeyin, ondan ertesi güne bir şey ayırmayın. Ancak onlar, tükenir korkusuyla ertesi güne sakladılar, etini kuruttular. Şayet böyle yapmamış olsalardı, bu şekilde rızıklandırılmaları devam edecekti. Ancak bir kısmını kurutup sakladılar, fakat kuruttukları kurtlandı ve bozuldu.²⁹⁹ "Ğamem, menn ve selva"nın mahiyeti konusunda tefsirlerde geniş açıklamalar bulunmaktadır.³⁰⁰

Onların kendilerine verilen nimetlere yaptıkları nankörlükleri dolayısıyla bize bir zarar gelmeyecektir. O zarar ancak kendilerine gelecektir. Bu yüzden onlar kendilerine zulmetmektedirler.³⁰¹

²⁹⁵ 15/Hicr, 29

²⁹⁶ Günaydın,Fatma Candan, Nimet, D.İ.A., İstanbul, 2007, XXII, 129-130

²⁹⁷ 2/ Bakara, 57

²⁹⁸ Nesefî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil*, I, 91

²⁹⁹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, I, 83-84

³⁰⁰ Suyutî, *Durru'l-Mensur*, I, 170; Maverdî, *en-Nuket ve'l-Uyun*, I, 171-172; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, I, 344-349; Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, I, s. 83-84

³⁰¹ Cezairî, *Eyseru't Tefasir*, II, 250

2. KENDİNE ZULMEDEN KAVİMLERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

2.1. Atalara uyma

Böylece anlaşılıyor ki, ilahî yasaları tanımayanlar, atalarının mirasını korumakla, mevcut durumda herhangi bir değişiklik istemezler. Geçmişte kökleri olan her şey, haklı ve doğru olarak kabul edilir ve geleceğe yol gösterici olarak yeterli sayılır. İşte bu, bencil ve çıkarlarıyla statükonun koruyucularının va'z ettikleri ve kullandıkları mantıktır.³⁰²

Kur'an maddî yararı olan şeylerin bolluğunun, ekonomik refahın Allah korkusu ve dine dayalı bir manevî denetimle dengelenmedikçe toplumun ahlakını fesada boğma eğiliminde olduğunu tekrar tekrar vurgulamaktadır.³⁰³

Kur'an maddî refah ve iktidarla bunların bir ürünü olan kendini beğenmişliğe değinir. Ama bunlar Allah'a karşı bir alçakgönüllülük ve teslimiyet duygusuyla birleştirilmediği ve O'nun egemenliği en güçlü faktörlerden biri olarak ele alınmadığı takdirde toplumun çöküşüne katkıda bulunur.³⁰⁴

Dünyevî ihtişam arzusu veya kişinin öteki insanlar üzerinde nüfuzunu sürdürmesi, insanın nefsinin o dereceye getirmektedir ki, insan doğru olduğunu bile bile en sade gerçeğe bile karşı çıkar hale gelmektedir. Öyleyse insanın gerçeği kabullenmesine engel olan her zaman zekâ ve yetenek yoksunluğu değildir. İnsanın iç benliği kabullense dahi, gerçeğe karşı insanı körleştiren kendisinde belirli düşünce alışkanlıklarıyla tavırlarını geliştiren, gelenekler, örf ve adetler yani bütün bir toplumsal çevredir. Bir başka ifade ile insanın doğuştan rasyonel ve gerçek yanlısı olan tabiatı, alışkanlıkları ve adetleri tarafından örülmüştür.³⁰⁵

Gerçekte tarihin esasına, nakle ve ancak ilmî nakillerin tespit edeceği birçok asırların deneyimlerine, daha doğrusu Allah'ın tayin edip indirdiği delillere bağlı olan

³⁰² Mutahhari, *Tarih ve Toplum*, s.134

³⁰³ Sıddikî, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, s. 38

³⁰⁴ Sıddikî, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, s. 61

³⁰⁵ Sıddikî, *Kur'an'da Tarih Kavramı* s. 118,119

hükümlerde geçmiş büsbütün atmak ve ondan habersiz olarak hep yeni şeyler aramak da doğru değildir. Bununla beraber körü körüne geçmişe taparcasına sevgi beslemek, ne olursa olsun atalar yolu tutmak ve özellikle ilimden, dinden nasibi olmayan, hata ve sapıklıkları açık ve Allah tarafından açıklanmış bulunan ataları taassupla taklit etmek de onları, Allah’a eş ve ortak gibi tutmak, cehalet ve sapıklıkta boğulup kalmaktır.

Bu konuda aranacak olan şey, hak ve batıl, menfaat ve zarar, iyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinliktir. Menfaatin hakkıyla menfaat, iyiliğin hakkıyla iyilik, güzelliğin hakkıyla güzellik olması için de Allah’ın hükmünü, hakkın delilini bulmak lazım gelir. Bundan dolayı bir şeye tabi olma sebebi, eskilik, yenilik veya atalar yolu olup olmaması değil, Allah’ın emrine ve hakkın deliline uygun olmasıdır. Allah’ın emrine uyan ne yaptığını bilen atalara uyulur. Aksine Hakkın emrini tanımayan, ne yaptığını bilmeyenler atalar bile olsa uyulmaz. Bu durum eskilerde böyle olduğu gibi yenilerde de böyledir. ... Kısaca, hak ve iyilik ölçüsü, ne eski ne yeni ne de bilgisizlik ve istektir. Allah’ın emrine ve delile dayanan ilim gerçektir.³⁰⁶

2.2. Haddi Aşma

Haddi aşma olgusuna “sınırı aşma, isyanda ve karşı çıkışta fazla ileri gitme” anlamlarına gelmesi nedeniyle tuğyan kavramını eklemek de mümkündür. İnsan, bir takım nimetlere kavuşarak, kendisinde “istediğini yapabilecek” bilgi, güç ve yetenek vehmettiği zaman, gerçek kudretin dilediğini yapabilme güç ve iradesine sahip olanın yalnızca Allah olduğunu unutabilmektedir.³⁰⁷ Kur’an Firavun’un, Nuh ve Semud gibi kavimlerin Allah’ın gazabını üzerlerine çekmelerini, içinde bulundukları tuğyan durumuyla da açıklamaktadır. Bu toplumların tuğyan içinde olmaları, kendilerini nicel bakımdan yeryüzünün en büyük ve istediklerini yapabilme gücüne sahip olduklarını vehmetmelerinden kaynaklanmaktadır. Semud kavmi de bu anlamda bir bolluk ve refah ortamı içinde yaşayan ve mütreflerin yönlendirmesiyle Salih peygamberin uyarılarını reddeden bir örneklik oluşturur. Peygamberin toplumsal bilinç üzerinde bir uyarı ve dönüşüm oluşturmak amacıyla getirdiği delil, onların tuğyanlarını daha da arttırır. Bu

³⁰⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, Azim yay. V,482-483

³⁰⁷ Ünal, Ali, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, s.355-356

durum onların bütün bir toplum olarak cezalandırılmalarına sebep olan toplumsal itaatsizliğin bir göstergesi olmuştur.³⁰⁸

3. KAVİMLERİN KENDİLERİNE ZULÜMLERİNİN SONUÇLARI

Toplumların gelecekte nasıl bir sonuçla karşılaşacakları, o sonuç gelmeden önceki davranışlarına bağlıdır. Elçilerin getirdikleri ilahî yasalara inanıp, o yasalar doğrultusunda davranışlarda bulunurlarsa, refah ve bolluk içinde bir hayat süreceklerdir. Yok, eğer, inkârcı bir tutum içinde olurlarsa, alçaltıcı ve acı bir azapla helak edileceklerdir. Her iki durumda da başlarına gelen şeylerin nedeni, kendileridir.³⁰⁹

Allah Zül Celal, belli bir asgari standardın üzerindeki manevî (ahlakî) sınırları gözetken toplumları yükseltmiş, bu standartın altına düşenlerin seviyesini düşürmüştür. İncililere belki yollarını değiştirirler diye mühlet vermiş, fakat buna rağmen sapık yollarına devam etmişler ve tüm bir helakı gerektirecek denli aşağı derecelere düşmüşlerse, diğerlerine ders olsun diye onları yok etmiştir. Düzenli safhalar halinde oluşan bu hadiseler, ödül ve cezanın ilahi yasanın sürekli bir parçası olduğu konusunda hiçbir kuşkuyla mahâl bırakmamaktadır.³¹⁰

3.1. Helak

Toplumların helak olmayı hak etmeleri ancak zahir ve batın kötülüklerin belli bir düzeye ulaşmasından hatta bunun üzerinden de belli bir süre geçmesinden sonra olur. Yani iç ve dış kötülükler belli bir düzeye eriştikten sonra da Allah o topluma bir mühlet verir.³¹¹

Rablerini ve peygamberlerini inkâr eden geçmiş ümmetlerin helak edilmesi gerçek ve adaletin ta kendisi olmuştur. Günah olmadan, peygamberler ve hüccetlerle uyarılmadan bu ümmetlerin helak edilme olayı meydana gelmemiştir. Bu ümmetlerin

³⁰⁸ Çelik, Celalaettin, *Kur'an'da Toplumsal Değişim*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, s.100

³⁰⁹ Tok, Nuri, *Kur'an'da Sünnetullah ve Helak Edilen Kavimler*, Etüt yay, Samsun, 1998, s. 46

³¹⁰ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, II, 425

³¹¹ Şimşek, M. Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s.92

helak olmaları Allah'ın varlığına ve yegâne ilah olduğuna delalet eden, Allah'ın ayetlerini yalanlamaları, Kur'an'ı, peygamberi ve mucizelerini yalanlamaları ve bu mucizelerle alay etmeleri ve Allah'a şirk koşmaları suretiyle nefislerine zulmetmeleri nedeniyle olmuştur.³¹² Allah Teâlâ zalimi kurtarmaz, fakat mühlet tanır ve nefsinin eline bırakır. Nefsinin emmareliği sebebiyle de hem kendi nefsine hem de başkalarının nefsine zulmeder. Allah Teâlâ da adaleti gereği onları muahaze eder.³¹³

Helak, yeryüzüne yönelik Allah'ın ilahi Bir müdahalesidir. Bu bağlamda helakı, küfür önderlerinin (eimmetü'l-küfr)³¹⁴ olumsuz faaliyetlerini etkisiz hale getiren, onları yerle bir eden ilahî bir önlem olarak tanımlayabiliriz. Helak hadisesi, olumsuz anlamda toplumsal bir değişim süreci sonrasında meydana gelir. Çünkü helak edilen birey ve toplumlar, Allah'a karşı isyankâr bir tutum izleme konusunda köklü bir ahlakî değişim geçirirler. Onların bu tavrı zaman içerisinde kendileriyle sınırlı kalmayıp çevreye zarar veren bir yapıya bürünür. Bu durum da başkalarını da etkisi altına alan isyankârlık dalgasının önünün kesilmesi amacıyla helak cezası gündeme gelir. Bu açıdan bakıldığında helak, yeryüzünün bozulan dengesinin yeniden inşa edilmesi amacıyla hizmet etmiş olur.³¹⁵

Kur'an'da helak kıssalarının anlatılma amacı, helak olan kavimlerin güç ve ihtişamına dikkat çekmek, onların azıp barbarlaştıklarında, Allah'a engel olmadıkları, Allah'ın onların üzerine azabını boşalttığı ve onları cezalandırdığını anlatmak, kendisine karşı barbar, azgın ve şımarıkça bir yol tutan herkese Allah'ın gücünün yettiğini ispatlamaktır. Ayetler uyarma, hatırlatma ve Allah'a karşı azgınlık, fesad ve şımarıklıktan sakındırma gayelerini gütmektedir.³¹⁶

3.2. Medeniyetin Yok Oluşu

Medeniyet, toplumun ürünüdür. Onun sağlamlığı veya çürüklüğü de, toplumun yapısına bağlıdır. Toplumda baş gösteren çürüme ve yozlaşma, onun ürünü olan

³¹² Zuhaylî, *Tefsiru'l-Münir*, XI, 59

³¹³ Bursevî, *Ruhu'l-Beyan*, VII, 521

³¹⁴ 9/ Tevbe, 12

³¹⁵ Bkz. 2/ Bakara, 251; 23/ Müminun, 71

³¹⁶ Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis*, I, 154

medeniyete de sirayet etmektedir. Medeniyeti kuran, şekillendiren, geliştiren ve onun devamını sağlayan toplumdur. Medeniyet için böyle bir durum söz konusu değildir, yani medeniyet tek başına toplumu ayakta tutamaz, o, sahibine bağlıdır. Sahibi onu amacı doğrultusunda kurar, geliştirir ve kullanır, onu ister kendisiyle birlikte yüceltir, isterse uçurumun kenarına getirir ve birlikte helake yuvarlanır giderler.³¹⁷

Hezimete uğramak ve dağılıp gitmek şeklinde bir yok oluş. Bu da, toplumların başına gelen olağan bir gerçektir. Ya bu hezimetten sonra hayata kavuşurlar, ya da sürekli bir hezimetin altında kalarak çözülürler. Böylece de kişiliklerini ve kimliklerini yitirirler. Sonuçta birer fert olarak varlıklarını sürdürebilseler de, bir toplum olarak varlıklarını yitirirler. Bütün bunlar Allah'ın değişmeyen yasalarına göre meydana gelir. Allah'ın bu yasalarında herhangi bir tesadüfe, başıboşluğa, haksızlığa ve kayırmaya yer yoktur. Buna göre, yaşamaları için gereken şartlara riayet eden, gereken sebeplere bağlılık gösteren toplumlar yaşarlar. Bu şartlar ve sebeplerden ayrılanlar ve sapanlar ise, zayıf düşerler, çözülürler veya sapmanın kaçınılmaz sonucu olarak ölürler.³¹⁸

Burada toplumun yok edilişi birden değil de, her seferinde toplumu ayakta tutan sütunlardan birinin yıkılması şeklinde gerçekleşmekte ve sürekli artan bir seyir içinde, toplumu bu çöküşün korku ve endişesi sarmaktadır. Bu azar azar eksiltme yoluyla gelen helak zinciri, toplumun bütünüyle yok edilmesiyle tamamlanmış olmaktadır.³¹⁹

3.3. Dünyevî ve Uhrevî Azap

Arapça'da azab “terk etmek, vazgeçmek, vazgeçirmek” gibi manalara gelen azb kökünden isim olup “işkence, eziyet ve elem” anlamında kullanılır. Elem ve ıstırapların bir kısmı beden, bir kısmı da ruh üzerinde etkili olduğuna göre azap hem maddî hem de manevî bir elem ve ceza niteliği taşır.

Kur'an ve Hadiste azap: Kur'an'da türevleriyle birlikte 490 defa geçen azap, genellikle ilahî emirlere karşı gelenlere verilen cezanın adıdır. İlgili ayetlerin

³¹⁷ Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'an ve Medeniyet*, s. 257

³¹⁸ Kutup, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an*, IV, 440

³¹⁹ Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'an ve Medeniyet*, s.261

incelenmesinden anlaşıldığına göre ilahî azap dünyada, kabir hayatında ve ahirette olmak üzere üç safhada gerçekleşir. Kâinatın yegâne yaratıcısı, yöneticisi ve dolayısıyla sahibi olan Allah kullarından dilediğine azap etmekle muktedir olmakla birlikte³²⁰ o azabının inkâra ve isyana karşılık olduğunu bildirmiştir.³²¹

İlahî buyrukları tanımayanlara, peygamberlerini alaya alıp yalanlayanlara, kâfirlere, fasıklara, zulüm ve haksızlık yapanlara, hak dine girdikten sonra dönenlere, işledikleri günahlar sebebiyle bir ceza ve azap olmak üzere çeşitli felaketler gönderilerek dünyada helak edildikleri muhtelif ayetlerde beyan edilmiştir. Kur'an'a inanmayan ehl-i kitap ile münafıklarda olduğu gibi kimine de zillet damgası vurularak kıyamete kadar manevî azaba maruz bırakılmıştır. Yine Kur'an-ı Kerim kâfirlerin sahip olduğu gelip geçici dünya nimetlerinin aslında kendileri için bir azap olduğunu³²² haber vermiş, bu şekilde maddî imkânların insan bedenine haz vermesine karşılık ruhu için ıstırap kaynağı olabileceği, manevî mutluluğun madde ile değil Allah'a bağlanmakla gerçekleşeceği ve Allah yolunda harcanmayan servetin sahibini azaba sürükleyeceği anlatılmak istenmiştir.³²³

İnkârcı ve isyankârların dünyada ilahî azapla cezalandırılmalarını, pişmanlık duyup girdikleri sapık yoldan dönmelerini ve rablerine yönelmelerini sağlamak gibi gaye ve hikmetlere bağlayan Kur'an-ı Kerim³²⁴ açık bir ifade ile olmasa bile, ölümle başlayıp tekrar dirilişe kadar sürecek olan kabir hayatında da sözü edilen kişiler için azabın devam edeceğine işaret eder, ancak ayrıntılı bilgi vermez.³²⁵ 302

Allah'ın huzuruna çıkacaklarına inanmayıp ayetlerini inkâr eden kâfirler, Kur'an'a sırt çeviren Yahudiler, Hristiyanlar, münafıklar, müşrikler, peygamberlerin bir kısmına inanıp diğerlerini inkâr edenler şiddetli azaba uğratılacaklar³²⁶ bunların yanında yetimlerin mallarını haksız yere yiyen, mümini kasten öldüren, iffetli kadınlara

³²⁰ 5/Maide, 40; 29/Ankebut, 21

³²¹ 7/A'raf, 96; 9/Tevbe, 95; 10/Yunus, 8, 70

³²² 9/Tevbe, 85

³²³ 9/Tevbe, 35

³²⁴ 6/En'am, 64; 16/Nahl, 53; 32/Secde, 21

³²⁵ Bkz. 23/Mü'minun, 100; 40/Mü'min, 46; 71/Nuh, 25

³²⁶ 18/Kehf, 105-106; 4/Nisa, 139, 145, 161, 172; 5/Maide, 72-73; 3/Al-i İmran, 151; 33/Ahzab, 73

iftira eden ve Kur'an'da belirtilen sınırları (hududullah) aşp peygamberlerin bildirdiklerine aykırı davranan –büyük günah sahibi- müminler de azaptan kurtulamayacaklardır.³²⁷ Sözü edilen bu zümreler, kısaca kâfirler ve asi müminler, azaplarını Allah'ın dilediği sürece kalacakları cehennemde çekeceklerdir.³²⁸

Kur'an'daki cehennem tasvirlerinden anlaşıldığına göre fizyolojik ve psikolojik nitelikli olmak üzere iki türlü uygulanacak olan azabın ilki yakıcı ateşler, dondurucu soğuklar, demir topuzlar ve zincirler, ateşten yatak, örtü ve elbiseler, kaynar sular, zakkumdan ve dikenli ağaçlardan yiyecekler, katranlar, dar hücreler gibi vasıtalarla gerçekleştirilecek³²⁹ azabın ruhlara en şiddetli ıstırapı verecek olan ikinci türü ise bu azaba müstehak olanların Allah'ı görmekten ve O'nunla konuşmaktan mahrum bırakılarak ilahî lanete uğratılmaları şeklinde vuku bulacaktır.³³⁰

Azap konusu İslam literatüründe dünyada, kabirde, ahiret hayatının çeşitli safhalarında ve cehennemde olmak üzere dört açıdan ele alınarak işlenmiş, ayrıca azabın sürekliliği üzerinde de durulmuştur. Dünya azabını uyarı ve helak mahiyetinde olmak üzere iki şekilde mütalaa etmek mümkündür. Uyarı azabı, Yunus peygamberin kavminde olduğu gibi ilahî buyruklara uymayan toplulukların gerçeği görüp kabul etmelerini sağlamak maksadıyla maruz bırakıldıkları felaketler türündendir. Kişilerin karşılaştığı hastalık vb. bazı afetleri de bu grup içinde ele almak mümkündür. Helak azabı ise Nuh, Hud, Salih ve Lut peygamberlerin kavimlerinde görüldüğü üzere inkârcılık ve isyankârlıkta direnen milletleri mahvedip geride kalan insanlara müessir bir ibret vermek gayesini taşıyan azaptır.³³¹ Dünyevî azabın bir kısmı Allah tarafından konulan içtimaî kanunlara uymanın tabii bir sonucu, bir kısmı da ilahî gazabın neticesi olarak meydana gelir ki helak azabı bu ikinci türdendir.³³²

³²⁷ 4/Nisa, 10, 14, 93, 97; 5/Maide, 94-95; 24/Nur, 23, 63

³²⁸ 11/Hud, 106-107; 78/Nebe, 23

³²⁹ 4/Nisa, 55; 14/İbrahim, 16-17, 49; 18/Kehf, 29; 22/Hac, 19-21; 25/Furkan, 13; 37/Saffat, 62; 40/Mümin, 71-72; 76/İnsan, 4, 13

³³⁰ 2/Bakara, 161-162; 3/Al-i İmran, 77

³³¹ Alusî, *Ruhu'l-Mea'ni*, XV, 36

³³² Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, IV, 294

Allah Teâlâ, kendisine ibadet etmesi için yarattığı kullarını çeşitli şekillerde sınamaktadır. Bu sınama toplum bazında da görülmektedir. Toplumlar kendi elleriyle yaptıkları nedeniyle kendilerine zulmedebilmektedir. Allah Teâlâ, bu toplumların örneklerini Kur'an'da bizlere bildirmektedir. Kıssalara baktığımızda ortak noktanın kulların var olan yapılarını ve kuralları yıkmaları veya değiştirmeleri sonucu olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Zulüm kelimesi sahip olduğu temel anlamların yanında zaman içerisinde edindiği yeni anlamlarla geniş bir içeriğe sahip olmuştur. Bu da kelimenin çok farklı alanlarda kullanılması sonucunu doğurmuştur. Ancak kelime ele alındığında zihinlerde genel olarak şiddet algısı meydana gelmektedir. Genel algının aksine zulüm kavramı sadece maddî bir yapı arz etmemektedir. Zulüm sadece insanların fizikî olarak şiddet görmesi veya acı çekmesi manasına gelmemektedir. Manevî alanda da birçok zulüm gerçekleşmektedir ki, bunun en çoğu inanç noktasındadır. İnanç alanında yaşanan zulüm geçmişte kendini putlar, firavunî diktalar şeklinde kendini gösterirken, günümüzde çok çeşitli şekillere bürünmektedir. Özellikle bireysel anlamda yaşanan zulüm olgusu kişinin iç dünyasında yaşadığı inançla ilgili olan alanda gerçekleşmektedir. Kulluk bilincinin tam olarak yerleşmediği bireylerde görülen şirk, küfür, inkar gibi durumlar, kişinin zihin ve kalp dünyasına yerleştirmesi gereken Allah inancını uygun olan yere değilde farklı bir yere koymasından kaynaklanmaktadır. Zihin ve kalp dünyasında yaşanan bu karışıklık ve dağınıklık kişinin eylemlerine, sosyal hayatına yansımaktadır. Bunun sonucunda birey hem iç dünyasında hem toplumsal hayatında buhranlar yaşamakta kendi elleriyle oluşturduğu bu dağınıklığın içinde boğulmaktadır. Bu durum çevresindeki insalara, topluma da yansımaktadır. Böylelikle toplumsal bir sıkıntı meydana gelmektedir. Tüm bu karışıklık ve zihin dağınıklığı insanın kendine zulmetmesinden başka bir şey değildir. Allah Teâlâ'nın iki dünyada da saadet kaynağı olması için gönderdiği dini ve Kitab'ı hafife almak veya reddetmek gerek bireysel bazda gerek toplumsal bazda zulmü meydana getirmektedir.

Kur'an'da belirtilen geçmiş kavimlerin durumları insanın kendine zulmetmesine örneklik oluşturmaktadırlar. Fakat toplumsal bazda yaşanan zulüm sadece geçmiş kavimler şeklinde ele alınamaz. Kur'an'da kıssaların anlatılma amacına binaen toplumsal bazda yaşanan zulümlerin daha geniş içerik ve günümüz dünyasının içinde bulunduğu durumla birlikte ele alınması gerekmektedir. Günümüz toplumlarının dikkat etmesi gereken zulüm olgusunun ne şekilde cereyan ettiğini bizlere Kur'an açıklamaktadır. Özellikle toplumun üst tabakalarında elde edilen geniş imkanlar ve

refah sonucunda zulüm ortaya çıkmaktadır. İnsanlar sahip oldukları nimetleri kendi elleriyle oluşturdıkları inancına sahip oldukları zaman Allah'ı unutmakta yapmaları gereken şükür yerine getirmemektedirler. Bunun sonucunda toplumsal alanda bir zulüm görülmektedir. Ayrıca toplumların yönetimini elinde bulunduran zümreler hakim olma ve yönetme sıfatına gerektiğinden fazla önem vermekte asıl her şeye hakim olanın Allah olduğunu unutmaktadırlar. Bu da onların kendi heva ve heveslerine uymaları neticesini doğurmaktadır. Böylelikle toplumu kendi elleriyle oluşturdıkları bir kaosa götürmektedirler. Bunun sonucunda da toplumsal bazda bir zulüm meydana gelmektedir. Meydana getirdikleri zulüm sonucu da cezayı hak etmektedirler. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta zulüm meydana geldiğinde bu durumdan sadece toplumu yöneten zümrenin değil tüm toplumun etkilenmesidir. Bu da bizlere çöken medeniyetlerimizin failini gösterecektir.

Allah tarafından insanlara verilen meziyetler gerektiği şekilde kullanılmadığında onlar bile bir eziyete, zulüme dönmektedir. Sahip olunan ilim aynı zamanda insana sorumluluk yüklemektedir. Kişi sahip olduğu bu ilmi gerektiği şekilde kullanmayıp heva ve hevesine uyduğunda artık ilmi onun için bir ceza sebebi olmaktadır. Aynı şekilde sahip olduğu ilmin gerektirdiği şekilde hareket etmeyen kişi, âlim olma vasfının gereğini yerine getirmemektedir. Âlimlik toplum içinde önemsenen, değer verilen bir vasıftır. Yeri geldiğinde grupları bir sözüyle harekete geçiren âlimler olduğu gibi, bir sözüyle grupların mahvına sebep olan âlimler de vardır. Bu sebeple, ilim sahibi olan insanın her durum ve şartta sözlerine, hareketlerine dikkat etmesi gerekmektedir. Artık o, tek bir kişi değildir.

BİBLİYOĞRAFYA

Aksan, Doğan, *Anlambilim- Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara, Engin Yayınları

Altıntaş, Ramazan, *Kur'an'da Hidayet ve Dalalet*, Pınar yayınları, İstanbul, 1995

Alusî, Ebu's-Sena Şehabeddin Mahmud b. Abdullah(1270/1854), *Ruhu'l-Mea'ni fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, thk. Muhammed Hüseyin Arab, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993, I-XVI

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989, I-XII

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı yayınları, 2003, İstanbul, I-XIII

Bebek, Adil, *Maturidî'de Günah Problemi*, Rağbet yayınları, İstanbul, 1998

Buladı, Kerim, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, Pınar yayınları, İstanbul, 2001

Bursevî, İsmail Hakkı(1137/1725), *Ruhu'l-Beyan*, terc. Yusuf Yurt, vd., Erkam Yayınları, İstanbul, 2007, I-X

Cevherî, İsmail b. Hammad (400/1009), *Sihah fi'l-Lüğâ*, thk: Ahmed Abdulgaffar Attar Beyrut, Daru'l-Alem, 4.baskı, 1987, I-VI

Cezâirî, Ebubekir Cabir, *Eyseru't-Tefâsir li Kelami'l-Aliyyi'l Kebir*, Daru's Selam, Cidde, 4. Baskı, 1992, I-V

Demağani, Abdullah El-Hüseyin b. Muhammed, *El-Vücûh ve'n-Nezair li Elfâzi Kitabi'llahi'l-Azîz*, (478/1085), thk: Muhammed Hasan Ebu'l-Azm ez-Zefitî, Kahire, 1995, I-II

Derveze, Muhammed İzzet (1404/1984), *et-Tefsiru'l-Hadîs: Tertibu's-Suver Hasebe'n-Nuzul*, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, 1962, I-IV

Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbab-ı Nüzul*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1966

Firuzabadî, Muhammed b. Yakub(817/1415), *el-Kamusu'l-Muhit*, thk. Nasru'l Hurunî, Daru'l-Alem, Beyrut, tsz

Gölcük, Şerafettin, *Kur'an ve İnsan*, Esra yayınları, Konya, 1996

_____ ; Toprak, Süleyman, *Kelam*, S.Ü. İlahiyat Fak. yayınları, Konya, 1988

Güven, Şahin *Kur'ân'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, İstanbul, Denge Yayınları, 2005

Hâlidî, Salâh Abdülfettah, *Kur'an Öyküleri*, trc. Ahmet Sarıkaya, Kitap Dünyası Yayınları, 2.Baskı, Konya, 2005, I-II

Hâzin, Alâeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî (741/1341), *Lubabu't-Te'vil fî Meâni't-Tenzil: Tefsiru'l-Hâzin*, Matbaatu'l-Hayriyye, Kahire, I-IV

İsfahanî, Ragıb (502/1108), *Müfredatu Elfazi'l-Kur'an*, thk: Safvan Adnan Davudî, Daru'l-Kalem, Dımaşk, 2002, 3. Baskı

İşıcık, Yusuf, “Kur'an Tercemesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meali'ne Genel Bir Bakış”, *Kur'an Mealleri Sempozyumu* (24-26 Nisan 2003, İzmir), DİB yayınları, Ankara, 2007, I-II

İbn Faris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed (395/1004), *Mu'cemu Makayisi'l-Luğa*, thk: Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Fikr, 1979, I-VI

_____ ; *-es-Sahibî fî Fıkhi'l-Luğati'l-Arabiyye ve Mesâiliha ve Suneni'l-Arab fî Kelâmiha*, Beyrut, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1997

- İbn Kesir**, Ebu'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (774/1373), *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, terc: Bekir Karlığa; Bedrettin Çetiner, Çağrı yayınları, I-XVI
- İbn Manzûr**, Muhammad b.Mukarram b. Ali b. Ahmed el-Ensari el-Ifrikî el-Mısırî Cemaleddin Ebu el-Fadl,(692/1312) *Lisanu'l-Arab*, (I-XXX), Daru Beyrut, Beyrut, 1956
- İbn Teymiyye**, Ebu'l-Abbas Takıyüddin Ahmed b. Abdulhalim (728/1328), *el-İman*, thk. Muhammed Zübeydî, Beyrut, Daru'l-Kitabi'l Arabî, 1993,
- İbnü'l-Cevzî**, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed El-Kuraşî El-Bağdadî (597/1201), *Zâdu'l- Mesir fî İlmi't-Tefsir*, el-Mektebu'l-İslamî, Beyrut, 1987, 4. Baskı
- İmaduddin Halil**, *İslam'ın Tarih Yorumu*, trc. Ahmet Ağırakça, Risale Yayınları, İstanbul, 1988
- İzutsu, Toshiko**, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, terc: Süleyman Ateş A.Ü.İ.F. yay. Ankara,1975
- Karagöz, İsmail**, *Zulüm Açısından Allah ve İnsan*, Çelik yayınları, İstanbul,1996, 1. Baskı
- Karaman, Hayreddin**, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2006, I-III
- Kurtubî**, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Ensarî (671/1273), *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'ani'l-Kerim*, thk. İbrahim Muhammed el-Cemil, Daru'l Kalem li't-Turas, Kahire, tsz. I-X
- Kutub**, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an* (1386/1966), terc. İ. Hakkı Şengüler, vd., Hikmet yayınları, İstanbul, 1979, I-XVI,
- Maverdî**, Muhammed b. Hubeyb Basrî (450/1058), *En-Nüket ve'l-Uyun Tefsiru Maverdî*, thk: Abdulmaksud b. Abdurrahim, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut,1992, 1. Baskı, I-VI

Mekram, Abdülâl Salim, *el-Müşterekü'l-Lafzî fi'l-Hakaki'l-Kur'aniyye,* Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1996

Merağî, Ahmet Mustafa, *Tefsiru'l-Merağî,* Matbau Mustafa el-Baba, Mısır, 1963, I-X

Mevdudî, Ebu'l Al'a (1399/1979), *Tefhimu'l-Kur'an,* trc: Muhammed Han Kayanî; Yusuf Karaca; Nazife Şişman; İsmail Bosnalı; Ali Ünal; Hamdi Aktaş, İnsan yayınları, İstanbul, 2. baskı, 1996 I-VI

Muhammed Behiy, *İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar,* trc. Ali Turgut, Yöneliş yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 1988

_____; *Kur'an ve Toplum,* trc. M.Beşir Eryarsoy, Bir yayınları, İstanbul, 1986

Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l-Müferresu li Elfazi'l Kur'ani'l-Kerim,* Mektebetu İslamiyye, İstanbul, 1982

Mukatıl b. Süleyman (150/767), *Tefsir-i Kebir,* terc: M. Beşir Eryarsoy, İşaret yayınları, İstanbul, 2006 I-IV

_____; *El-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur-an'il-Kerim,* thk: Abdullah Mahmud Şehhate, Heyetu'l Mısıriyyetü'l Amme, Mısır, 2. Baskı, 1994

Mutahharî, Murtaza, *Tarih ve Toplum,* trc. Cengiz Şişman, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1989

Müneccid, Muhammed Nureddin, *İştiraku'l Lafz fi'l-Kur'ani'l-Kerim beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbik,* Daru'l Fikr, Dimaşk, 1998

Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (710/1310), *Tefsiru'n-Nesefî Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil,* thk: Yusuf Ali Bedivî; Muhyiddin Dibimtu, Daru'l-Kesir, Beyrut, 4. Baskı, 2008, I-III

- Neysaburî**, İbn Abdurrahman İsmail b. Ahmed Hayri (431), *Vücûhu'l- Kur'an*, thk. Necef Arşî, Müessesetü't-Taybe li't-Tibâ'a, Riyad, 1422 h.
- Özsoy, Ömer**, *Sünnetullah, Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaştırılması*, Ankara, 1994
- Özsoy, Ömer, Güler İlhami**, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Fecr yayınları, Ankara, 2006
- Pazarbaşı, Erdoğan**, *Kur'an ve Medeniyet: Doğuşu, Gelişimi, Çöküşü*, Pınar yayınları, İstanbul, 1996
- Polater, Kadir**, *Kur'an Açısından Adalet ve Zulüm*, Erzincan, 2008,
- Razî**, Muhammed b Ebi Bekir Abdulkadir, *Muhtaru's-Sıhah*, thk: Mahmud Hatir, Mektebetu Lübnan Naşirun, Beyrut, 1995
- Reşit Rıza**(1354/ 1935) , *Tefsiru'l-Menâr*, Daru'l-Menar, Mısır, 4.baskı, 1373, I-XII
- Sabunî**, Muhammed Ali, *Kur'an-ı Kerim'in Ahkam Tefsiri*, trc. Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1984, I-II
- Sadr, Muhammed Bâkır**, *Kur'an Okulu*, trc. Mehmet Yolcu, Fecr yayınları, Ankara, 1996, 3. Baskı
- Sahib b. Abbâd**, Ebü'l-Kâsım İsmail b. Abbad b. Abbas Talekânî (385/995), *el-Muhit fi'l-Luğa*, thk. Muhammed Hasan Al-i Yasin, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, tsz.
- Sıddıkî, Mazharuddin**, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, trc. Kalkan, Süleyman, Pınar Yayınları, İstanbul, 1982
- Sibeveyh**, Ebu Bişr Amr. Osman b. Kanber el-Harisi (180/796), *Kitabu Sibeveyh*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, Mektebetu'l-Hâncî, I-V, 1991

Suyutî, Abdurrahman Celaluddin (911/1505), *ed-Durru'l-Mensur fî Tefsiri bi'l-Mesur*, Daru'l Fıkr, Beyrut, 1. Baskı, 1983 I-VIII

_____ ; *el-Müzhir*, thk: Muhammed Ahmed Cadul Mevla Bey, Muhammed Ebu Fadl İbrahim, Ali Muhammed el-Behavi, Daru'l-Ahyai Kutubu'l-Arabiyye, yer yok, ts., I-II

Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994

Şimşek, M. Sait, “Yeni Anlama Yöntemlerinin İmkan ve Sınırlarıyla İlgili Tebliğlerin Müzakeresi”, *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı* (02-06 Ekim 2002 Ankara), DİB yayınları, Ankara, 2004

Şişman, Ahmet, *Kur'an'da Zulüm Kavramı*, Beyan yayınları, İstanbul, 1983

Taberî, Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (310/923), *Taberî Tefsiri*, terc: Hasan Karakaya; Kerim Aytekin, Hisar yayınevi, İstanbul, 1996, I-IX

_____ ; *Tarihu't-Taberî: Tarihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Daru'l-Maarif, Beyrut, 1987, I-XI

et-Telîdî, Abdullah, *Esbabu Helaki'l-Umem ve Sunnetullah fî'l-Kavmi'l-Mucrimîn ve'l-Muharriûn*, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2004

Tok, Nuri, *Kur'an'da Sünnetullah ve Helak Edilen Kavimler*, Etüt yayınları, Samsun, 1998

Türkmen, Sabri, “Arapça'da Çokanlamlılık ve Kur'an-ı Kerim”, *Diyanet İlmi Dergi*, DİB yayınları, c.46, s. 2, Nisan-Haziran, 2010

Ulutürk, Veli, *Kur'an'a Göre Zulüm Kavramı*, İstışare yayınları, Kayseri, 1993, 2. Baskı

Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan yayınları, İstanbul, 1986, 1. Baskı

Ünver, Mustafa, “Kur’an’ı Anlamada Tek Bir Paradigmanın Kifayeti Problemi- Lügavî Yöntemin Sonuçları Üzerine Bazı Örnekler”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur’an ve Dil –Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu*, Erzurum, Bakanlar matbaası, 2001

_____ ; “Sinokronik Semantik ve Tarih Bilinci Bağlamında Bir Kur’an Terminolojisi Oluşturmaya Doğru”, *III. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu*, Fecr yayınları, Ankara, 1998

Zebidî, Ebu Faysal Muhammet b. Muhammet b. Abdurrezzak el-Huseynî (1205/1790), *Tacu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kamûs*, I-XL

Zemahşerî, Carullah Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer (538/1144), *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l Ekavîl fî Vucuhi’t Tevil*, thk: Adil Ahmet Abdulmevud; Ali Muhammed Muavvid, Mektebetu Ubekan, 1. Baskı, 1998, I-VI

Zeyyan, Atıf, *Kıyasu’l-Enbiya fî Kur’ani’l-Kerim Mecmu’l-Beyani’l-Hadis*, Daru’l Kitabi’l Lübnani, Beyrut, 4. Baskı, 1988

Zeyyat, Ahmet, İbrahim Mustafa, Hamit Abdulkadir, Muhammet En-Neccar, *el-Mucemu el-Vasît*, Daru’d-Da’va I-II

Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsiru’l-Münir fî’l-Akideti ve’ş Şeriatî ve’l-Menhec*, (I-XV), trc: Arslan, Hamdi; Efe, Ahmet; Kutlay, H. İbrahim, Risale Yayınları, İstanbul, 2005

_____ ; *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, trc. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, vd. Risale yayınları, İstanbul, 1994, I-X